

Karoliina Harjulina

**SUKUPUOLEN TASA-ARVOKASVATUS
JA SEKSUAALIKASVATUS
VARHAISKASVATUSSUUNNITELMISSA**
Diskurssianalyysi varhaiskasvatussuunnitelmien
sisällöistä

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Pro gradu-tutkielma
Elokuu 2020

TIIVISTELMÄ

Karoliina Harjulinna: Sukupuolen tasa-arvokasvatus ja seksuaalikasvatus
varhaiskasvatussuunnitelmissa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatuksen ja yhteiskunnan tutkimuksen maisterikoulutus, varhaiskasvatus
Elokuu 2020

Tutkimus käsittelee varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018) ja paikallisten varhaiskasvatussuunnitelmien (2019) rakentamaa kuvaa sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta diskurssianalyysin keinoin. Diskurssilla tarkoitetaan tutkimuksessa tapaa merkityksellistää asioita. Tutkielmassa selvitetään minkälaisia merkityksiä ja todellisuuksia sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen teemat saavat. Tarkastelun kohteena on, minkälaista toimintakulttuuria ja todellisuutta varhaiskasvatukseen rakentuu varhaiskasvatussuunnitelmien sukupuolen tasa-arvokasvatusta ja seksuaalikasvatusta koskevillä maininnoilla.

Tutkimusaineistona on käytetty varhaiskasvatussuunnitelman perusteita sekä yhtätoista paikallista ja kaupunkikohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa, jotka on valittu satunnaisotannalla. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet velvoittaa varhaiskasvatusta ja paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat on kirjoitettu sen pohjalta. Varhaiskasvatussuunnitelmat ovat kaikkien saatavilla olevia julkisia dokumentteja, jonka vuoksi kaupunkien nimiä ei tutkimuksessa salata.

Tutkimuksessa havaittiin, että sukupuolen tasa-arvokasvatusta oli käsitelty varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa paljon ja paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa sitä oli käsitelty vaihtelevasti. Tasa-arvokasvatusta oli kaikkiaan käsitelty monelta kannalta ja siitä löytyi monia erilaisia diskursseja, mutta käytännönläheinen ohjeistus ja teemojen tarkempi erittelevyys jäivät uupumaan. Seksuaalikasvatusta oli käsitelty varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa hyvin vähän ja sen diskurssit jäivät puutteellisiksi. Paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa seksuaalikasvatusta oli käsitelty todella vaihtelevasti.

Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen teeman päädiskurssi on tasa-arvo varhaiskasvatuksen arvoperustana ja tätä arvoa pyritään teksteissä pitämään yllä ja edistämään. Muita sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta löytyneitä diskursseja olivat: sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksen toimintaperiaatteena, sukupuolistereotyypioiden rikkominen, kasvattajien itsereflektio, sukupuolisensitiivisen leikin tukeminen, suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluva moninaisuus, kunnioittavan ilmapiirin luomisen tärkeys, lähiyhteisön moninaisuuden tarkastelu ja samanarvoisuuden edistäminen sekä lasten vapaa itseilmaisuus.

Varhaiskasvatussuunnitelmien seksuaalikasvatuksen maininnoista jäi kaiken kaikkiaan uupumaan osa-alueita, mutta siitä löytyi myös paljon diskursseja: Kehon motorisen hallinnan kehittäminen, kehojen rajojen oppiminen, seksuaalikasvatuksen toteuttaminen, seksuaalisuudesta keskustelu, kehon hallinnan tukeminen, kehoitsetunnon tukeminen, kehoon tutustuminen, turvataitojen määrittely ja turvataitojen opettaminen.

Avainsanat: varhaiskasvatus, tasa-arvo, sukupuolisensitiivisyys, seksuaalikasvatus, varhaiskasvatussuunnitelma

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

ABSTRACT

Karoliina Harjulina: Gender equality education and sexual development education in curricula for early childhood education

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kasvatuksen ja yhteiskunnan tutkimuksen maisterikoulutus, varhaiskasvatus

Elokuu 2020

The research handles gender equality education and sexual development education in curricula for early childhood education. The research is a discourse analysis that discloses the way how these themes have been addressed in curricula of early childhood education. This study aims to find out what kind of realities these curricula construct about gender equality education and sexual development education.

The material of the research construct on National core curriculum for early childhood education and care (2018) and eleven local curricula (2019) that have been chosen by random sample. Core curriculum is the base for all local curricula. All of these documents are public, this is the reason for why the names of the cities are not secret.

Main findings of the research: Gender equality education appears considerably in core curriculum and it varies in local curricula. This theme has been addressed substantially but practical guidelines and more specific definition of themes is defective. There is a very small part about sexual development education in the core curriculum and its discourse is defective. In local curricula the theme of sexual development education has been handled in variety of ways.

The discourses that have been found: The main discourse in the theme of gender equality education is equality as base value in early childhood education. Other discourses that were discovered: Gender-sensitive early childhood education, breaking of gender stereotypes, self-evaluation of educators, gender-sensitive play-education, diversity that belongs in Finnish society, creating a respectful atmosphere, examining the diversity of local-community and work for increasing equivalence, and uncontrolled children's self-expression.

There were areas missing in sexual development education of the curricula, but there was lost of discourses concerning it: Development of motoric functions, learning the safe zones of body, implementing sexual development education, discussing sexuality, supporting body control, supporting self-esteem of body, familiarizing with body, determining safety skills, and learning safety skills.

Key words: Gender equality, sexual development, education, curriculum

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
2	SUKUPOOLEN EPÄTASA-ARVOISUUS	16
3	SUKUPOOLEN MÄÄRÄYTYMINEN	18
3.1	Biologinen sukupuoli.....	18
3.2	Sosiaalinen sukupuoli ja kasvat.	20
3.3	Sukupuolen itsemäärittely	22
4	SEKSUAALIKASVATUS	24
4.1	Mitä on seksuaalikasvatus	24
4.2	Lapsen seksuaalinen kehitys.....	25
4.3	Seksuaalisuudesta keskusteleminen.....	29
4.4	Turvataidot.....	30
5	SUKUPOOLISENSITIIVISYYS	32
5.1	Sukupuoleltaan moninainen lapsi	32
5.2	Tarve sukupuolisensitiivisyydelle varhaiskasvatuksessa.....	33
6	VARHAISKASVATUS JA DISKURSSIANALYYSI	38
6.1	Varhaiskasvatus tutkimuksen kontekstina	38
6.2	Varhaiskasvatussuunnitelmien diskurssianalyysi	39
7	TUTKIMUSKYSYMYKSET JA ANALYYSIN KULKU	42
8	SUKUPOOLEN TASA-ARVOKASVATUS VARHAISKASVATUSSUUNNITELMISSA ...	46
8.1	Tasa-arvo varhaiskasvatuksen arvoperustana diskurssi	46
8.2	Sukupuolisensitiivisyyden diskurssit.....	49
8.3	Moninaisuuden diskurssit	56
8.4	Lasten vapaan itseilmaisun diskurssi	59
9	SEKSUAALIKASVATUS VARHAISKASVATUSSUUNNITELMISSA	62
9.1	Seksuaalikasvatuksen diskurssit varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa	62
9.2	Seksuaalikasvatuksen diskurssit kunnallisissa vasuissa.....	63
9.3	Kehotunnekasvatuksen diskurssit kunnallisissa vasuissa	67
9.4	Turvataitojen diskurssit kunnallisissa vasuissa.....	72
10	JOHTOPÄÄTÖKSET	76
11	POHDINTA	85
	LÄHTEET	92
	LIITTEET	101
	Liite 1: Lista kysymyksistä analysoinnin tueksi	101

TAULUKOT

TAULUKKO 1.	TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET	12
TAULUKKO 2.	GENREJEN/TEKSTITYYPPIEN ERITTELY (PIETIKÄINEN & MÄNTYNEN 2009, 74.)	41
TAULUKKO 3.	TUTKIMUSKYSYMYKSET	42
TAULUKKO 4.	SUKUPUOLEN TASA-ARVOKASVATUKSEN TEEMAT	43
TAULUKKO 5.	SEKSUAALIKASVATUKSEN TEEMAT	44
TAULUKKO 6.	SUKUPUOLEN TASA-ARVOKASVATUKSEN TEEMAN DISKURSSIT	78
TAULUKKO 7.	SEKSUAALIKASVATUKSEN TEEMASTA ILMENNEET DISKURSSIT	82

KUVIOT

KUVIO 1.	VARHAISKASVATUSSUUNNITELMIEN TASOT (VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEET, 2018, 7).	38
KUVIO 2.	THL:N MÄÄRITTELY TURVATAIDOISTA, OULUN VARHAISKASVATUSSUUNNITELMA (2019,43).....	72
KUVIO 3.	LISTA KYSYMYKSISTÄ ANALYSOINNIN TUEKSI	101

1 JOHDANTO

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella, millainen kuva sukupuolen tasa-arvon ja seksuaalikasvatuksen teemoista välittyy ja miten nämä teemat huomioidaan opetushallituksen laatimassa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018). Ovatko ne sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen teoriapohjan ja perusteiden mukaisesti kirjoitettu ja millä tavalla ne ohjaavat ottamaan tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen huomioon varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksessa myös tutkitaan, kuinka Suomen suurimpien kuntien joukosta 11 kuntaa ovat ottaneet tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen teemat huomioon omissa varhaiskasvatussuunnitelmissaan (2019).

En ole keskittynyt aikuisten tasa-arvoon tai esimerkiksi vanhempien tasa-arvoiseen kohteluun varhaiskasvatustyöntekijöiden puolelta, vaan työssäni painottuvat teoria ja pohdinta lasten sukupuoli tasa-arvoisesta kasvattamisesta ja seksuaalikasvatuksesta. Sukupuolen tasa-arvokasvatus ja seksuaalikasvatus ovat minulle tärkeitä aiheita oman historiani kautta. Olen kokenut lapsena saavani aikuisilta negatiivista palautetta näissä aiheissa ja se herätti minut pohtimaan sukupuolirajoja ja seksuaalisuutta jo hyvin varhain. Olen kokenut monessakin vaiheessa elämässäni sukupuolistereotyyppien koittavan määritellä minua liikaa ja potanut siitä ahdistusta. Historiani heijastuu kriittisessä tavassa tarkastella erityisesti sukupuolen tasa-arvoa koskevia mainintoja.

Ontologisesti tutkielmassa vallitsee sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyttinen ote. Tutkin kielen käyttöä nimenomaan todellisuuden rakentamisena eli osana todellisuutta, en käsittele kieltä todellisuuden kuvaajana (Jokinen ym 2008, 9). Diskursiiviseen valtaan kuuluvat diskurssin tasot: Kielellinen ilmiasu ja yhteiskunnallinen merkitys. Nämä reaalistuvat ja vaikuttavat arjen käytänteissä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 46-47.) Tässä tapauksessa varhaiskasvatussuunnitelmien ohjeet siis reaalistuvat varhaiskasvatuksen arjen

käytäntöihin, eikä ole samantekevää, mitä varhaiskasvatussuunnitelmiin on kirjoitettu.

Sukupuoli on eräänlainen diskurssi, johon liittyy paljon valta-asetelmaa ja pohdintaa, miten sukupuolet rakennetaan kielen avulla ja mitkä tietyt asiat ovat saaneet itsestään selvän aseman. Sukupuolet on rakennettu sosiaalisesti normatiivisilla tyypittelyillä kategorioiden "mies" ja "nainen" päälle (Burr 2015, 3). Tähän istuu hyvin myös Bergerin ja Luckmannin kuvaus maallikosta, joka pitää todellisuutta ja sitä koskevaa tietoa itsestään selvänä ja näin on myös monien sukupuolikäsitysten kohdalla. Tutkimuksen taustalla pyritään siis pohtimaan ja kyseenalaistamaan, miten näitä itsestään selviä sukupuolirooleja ja seksuaalikäsityksiä on tuotettu ja pidetään yllä. (Berger & Luckmann 2017, 12-13.) Jos ei ole kokenut henkilönä sukupuoli-identiteettinsä tai sukupuolistereotyyppien kanssa mitään ristiriitaa, ei välttämättä koe lainkaan relevantiksi, moninaista sukupuolikäsitystä tai seksuaalisuuden moninaisuutta (Berger & Luckmann 2017, 56). Jos ei ole koskaan kohdannut sukupuolen moninaisuutta, voi arkitieto kahdesta sukupuolesta vaikuttaa todelliselta siihen asti, kunnes eteen tulee ongelma, joka ei ratkea tämän tiedon valossa (Berger & Luckmann 2017, 54). Kun kuulee aivan uudelta tavasta tässä tapauksessa esimerkiksi suhtautua sukupuoleen tai seksuaalisuuteen, voi tällaisen toisenlaisen symboliuniversumin ilmaantuminen tuntua uhalta, koska jos sen läsnäolo osoittaa, ettei yksilön oma universumi olekaan ainoa vaihtoehto (Berger & Luckmann 2017, 124). Siksi toisaalta on ymmärrettävää, että aihe saattaa herättää toisinaan vastareaktiota. Kun tutkitaan sukupuolen tasa-arvokasvatusta, keskiössä ovat kielen merkityssuhteet ja kuinka niillä rakennetaan sukupuolta. Tähän liittyvät sukupuolistava kieli, sukupuolistavat sanat, niiden luomat merkitykset ja sukupuolelle luotu kaksijakoisuus ja näiden tulkinta. (Jokinen ym 2016 ,25-28.)

Näkökulmaani sukupuoleen voisi kuvailla feministisestä tutkimuksesta kumpuavaksi queer-teoreettiseksi, sillä pyrin kyseenalaistamaan luonnollisena pidettyä sukupuolijaottelua ja sen lähtökohtia (Hekanaho 2010, 148). Minulla on elämäni aikana ollut transihmisiä läheisinä ja olen kandidaatin tutkielmani tehnyt haastatteleamalla transihmisiä heidän lapsuuden sukupuoli-identiteetin rakentamisesta ja sukupuolistavista kokemuksistaan. Minulla on siis ymmärrystä sukupuolivähemmistöjen asioista, mutta toisaalta koen olevani

sukupuolikysymyksissä jonkinlainen välissä kulkija, sillä identifioidun kuitenkin syntymässäni määriteltyyn sukupuoleen, enkä kuulu sukupuolivähemmistöön. Sukupuolen näen kaksijakoisuutta paljon moniulotteisempana ja haluan, että ihmiset saavat ilmaista sukupuoltaan moniulotteisesti, ilman ahtaita rajoja. Tutkimusten mukaan lapsen sukupuolistereotyyppien vastaisen ilmaisun hyväksyminen suojelee lapsen myöhäisempää mielenterveyttä (Alanko 2010, 73).

Tutkimuksen taustalla on ajatus yksilön ja yhteiskunnan dialektisesta suhteesta, jossa yksilö ei ole vain yhteiskunnan tuote, vaan myös sosiaalisen maailman tuottaja (Aittola Bergerin ja Luckmanin mukaan 2012, 60). Jokainen meistä rakentaa esimerkiksi käsityksensä sukupuolista yhteiskunnan tuotteena, mutta samalla myös ääneen lausutulla kielellä ja käytöksellään tuottaa sosiaalisen maailmamme sukupuolikäsityksiä. Myös varhaiskasvatuksen sukupuolen tasa-arvokasvatus ja seksuaalikasvatus ovat yhteiskunnan tuotteita, mutta varhaiskasvatussuunnitelmissa rakennetaan käsitystä ja todellisuutta näistä asioista meidän yhteiskunnassamme. Tämä rakentaminen tapahtuu kielen avulla. Tutkimus on diskurssitutkimus, jossa selvitetään, minkälainen on sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen diskurssi varhaiskasvatussuunnitelmissa. Diskurssitutkimuksen tekijän tutkimusaihe on yleensä laaja ja pintapuolinen ja sitä tarkennetaan tutkimustehtävässä tai –kysymyksissä (Pietikäinen & Mäntynen 2009. 113).

Perustelen seksuaalikasvatuksen ja sukupuolen tasa-arvokasvatuksen limittyvän osittain yhteen, sillä sukupuoli-identiteetti ja seksuaalisuus kohtaavat monella saralla. Sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta löytyy paljon teoriaa esimerkiksi seksuaalikasvatuksen lähdekirjallisuudesta: “Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016)”. Myös kirjassa “Huomenna pannaan pussauskoppiin. Eväitä tyttöinä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään (Cacciatore 2007)”, käsitellään lapsen seksuaalisuuden kehitystä yhdessä sukupuoli-identiteetin kehityksen kanssa. Seksuaalikasvatukseen liitetään kehollisuutta, itsetuntoa, sukupuoli-identiteettiä sekä tietynlaisena poikana tai tyttöinä olemista ja näin ollen sen voisikin ajatella olevan osa sukupuolen tasa-arvokasvatusta. Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen teemojen yhdistäminen ja limittäminen toimii myös hyvin yhteen hermeneuttisen kehän,

laadullisen aineiston spiraalimaisuuden ja diskurssianalyysin tasojen yhdistämisen kanssa (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 109-110). Ihmisen seksuaalisen suuntautumisen voidaan ajatella kuuluvan osittain sosiaaliseen sukupuoli-identiteettiin (Aarnipuu 2008, 65). On kuitenkin hyvin tärkeää erottaa sukupuoli ja seksuaalisuus toisistaan, sillä sanoilla tarkoitetaan eri asioita. Sanat kietoutuvat monin tavoin toisiinsa, mutta kaikki seksuaalisuuteen liittyvä ei liity sukupuoleen eikä päin vastoin.

Sukupuolisensitiivinen kasvatusta pyrkii tiedostamaan ja tarkastelemaan sukupuolistavia käytäntöjä. Tarkoituksena on, että kasvattaja tiedostaa ja tunnistaa sukupuolisensitiivisesti omaa toimintaansa ohjaavat ja yhteiskunnan puolelta tulevat asenteet ja käsitykset sukupuolista, sekä pohtii niiden vaikutuksia ja rajoituksia. Tämän seurauksena kasvattaja voi muokata toimintaansa toiseen suuntaan purkamaan sukupuolisia käytäntöjä, mitä pidetäänkin sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ihanteena. Vain tällä tavalla tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus mahdollistuvat ja todentuvat varhaiskasvatuksessa. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 282–283. Saloheimo 2016, 149-159) Opettajien tietoisesti tuleminen omista ennakkoluuloistaan tyttöjä ja poikia kohtaan, sekä niiden käsittely, tekee heistä parempia opettajia ja varmistaa, että kaikki lapset pääsevät antamaan suurimman osan potentiaalistaan (OECD 2015, 157). Sensitiiviset varhaiskasvatuskäytännöt edistävät myös mahdollisuuksia hyväksyä erilaisuutta itsessä ja toisissa (Huuska & Karvinen 2012, 43).

Uskon sukupuolen tasa-arvokasvatuksen olevan terminä helpommin lähestyttävä asia kuin sukupuolisensitiivisen kasvatuksen. Tasa-arvo on yhteiskunnassamme yleisesti hyväksytty asia ja sukupuolisensitiivisyys usein väärinymmärrettään ja sekoitetaan vastustusta herättävään sukupuolineutraaliin kasvatukseen, jossa pyritään olemaan huomaamatta sukupuolia (Ylitapio-Mäntylä 2012, 25). Käytän sukupuolen tasa-arvokasvatusta termiä työssäni paljon sukupuolisensitiivisen kasvatuksen yläotsikkona ja oikeastaan myös synonyyminä, vaikka avaen myös sukupuolisensitiivisen kasvatuksen teoriaa. Termiä tasa-arvokasvatusta käytetään myös Ylitapio-Mäntylän kirjassa: "Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille" (2012).

Sukupuolen tasa-arvoa painottavassa yhteiskunnassamme on edelleen tasa-arvo-ongelmia, kuten ero miesten ja naisten palkoissa. Keskimääräinen naisten palkka oli vuonna 2016 3075/kk ja miesten 3675/kk (Tilastokeskus 2018,

64). Yksi todella tärkeä keino vaikuttaa tasa-arvon epäkohtiin on kasvattaa lapsemme tasa-arvoisemmin. Sukupuolen moninaisuuteen liittyvät termit ovat sukupuolen tasa-arvokasvatuksessa tärkeitä, sillä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus ovat olemassa olevat asiat, joita lapset voivat havaita ympäristössään ja itsessään. (Huuska & Karvinen 2012, 47.) Kaikki päiväkodin työntekijät, vanhemmat tai lapset, eivät ole heteroseksuaalisia tai sukupuolinormatiivisia. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus voi näkyä jo varhain lapsen käytöksessä. (Lehtonen 2010, 92.) Leikki-ikäisistä lapsista 1-10 %:a ilmaisee sukupuoltaan sukupuolistereotyyppioiden vastaisesti (Karvinen 2010, 112). Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kouluterveyskyselyssä (2017) yli 5% 8. ja 9. luokkalaisista koululaisista vastasi kokevansa sukupuolekseen muun kuin syntymässä määritellyn (Seta, sukupuolen moninaisuus, luettu 3.8. 2020 & Tilastokeskus 2018, 90). Lasten perheet ovat myös hyvin erilaisia. Suomessa on tuhansia sateenkaariperheitä, eli perheitä, joiden vanhemmat edustavat sukupuoli tai seksuaalivähemmistöjä (Ylitapio-Mäntylä 2012, 61).

Sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta eivät hyötyisi ainoastaan sukupuolivähemmistöt, vaan myös tyypillisesti sukupuoltaan kokevat lapset. Jos tytöt ja pojat saisivat tasa-arvoisempaa tunnetaito ja elämänhallinta kasvatusta, voisiko miesten ylliedustus itsemurhaluvuissa ja rikoksen tekijälistalla laskea. Jos tyttöjä ja poikia pidettäisiin ja kasvatettaisiin osajina samanarvoisina, palkkaerot ja töiden sukupuolittuminen saattaisivat tasa-arvoistua (YLE, luettu 3.8.2020). Sukupuolen tasa-arvokasvatukselle on siis tarvetta ja se onkin noussut lähiaikoina teemana esille paljon mediassa, esimerkiksi Yle:n viime vuoden keskusteluohjelman perjantai-lähetyksessä (YLE, luettu 3.8.2020). Erityisesti sukupuolen tasa-arvokasvatus on noussut esiin vuoden 2018 varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Sukupuolen tasa-arvokasvatukselle on myös paljon tieteellisiä perusteluita, miksi se nähdään tärkeänä. Tämän vuoksi on mielenkiintoista nähdä, millä tavalla teema on otettu huomioon myös kuntien varhaiskasvatussuunnitelmissa. Seksuaalikasvatus ei ole aivan samalla tavalla vielä esillä, mutta näkisin sen olevan myös nousemassa ja ehkä sen aalto onkin vasta tulossa sukupuolen tasa-arvokasvatuksen valtavirtaistumisen myötä.

TAULUKKO 1. Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Käsite	Selite
Cis	Sanaa cis käytetään kuvaamaan sitä, että henkilön sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ovat hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen ja siihen kulttuurissa yleensä liitettyjen odotusten mukaiset. Suurin osa ihmisistä on cissukupuolisia. Cis on vastakohta sanalle trans; sanat ovat alkuaan latinasta, jossa niillä on merkitys 'tällä puolen' ja 'toisella puolen'. Cismies on syntymässä määritelty pojaksi. Cisnainen on syntymässä määritelty tytöksi. (seta, sataankaarisanasto, luettu 05.08.2020.)
Sukupuolen moninaisuus	Sukupuolen moninaisuudella kuvataan sukupuolen moninaista ilmenemistä, ei vain binaarista kahden kategorian sukupuoli-jaottelua. Ihminen voi kokea olevansa mies, nainen, molemmat tai ei kumpikaan ja tässäkin kokemuksessa on vaihtelua (Seta, sateenkaarisanasto, luettu 5.8.2020 & Lehtonen 2010,88.)
Sukupuolivähemmistöt	Sukupuolivähemmistöillä tarkoitetaan transihmisiä, intersukupuolisia, sukupuolettomaksi itsensä kokevia ja sukupuoliristiriitaa kokevia ihmisiä. (Seta, Sukupuolen moninaisuus -opas, 30. Luettu 01/2020 & Seta, sateenkaarisanasto, luettu 08/2020)
Intersukupuolisuus	Lääketieteessä intersukupuolisuudella tarkoitetaan hyvin monenlaisia sukupuolikehityksenhäiriöitä ja sukupuolielinten anomalioita, joiden seurauksena ulkopuoliset sukuelimet voivat jollakin henkilöllä olla ristiriidassa sukurauhasten tai kromosomien kanssa. Intersukupuolisia henkilöitä on väestöstä arviolta 0,1–2 % riippuen intersukupuolisuuden määritelmästä. (Pimenoff 2006, 173.) On myös arvioitu, että Suomessa syntyy joka vuosi noin 20 intersukupuolista lasta, joiden fyysiset sukupuoliominaisuudet ovat epäselvät (Ylitapio-Mäntylä 2012, 275).

Transihminen	Sukupuoleltaan transsukupuolinen, transvestiitti tai transgenderi henkilö. (Seta, Sukupuolen moninaisuus -opas, 30. Luettu 01/2020)
Transsukupuolisuus	Transsukupuolisuudella erityisesti lääketieteen näkökulmasta tarkoitetaan tilaa, jossa henkilö kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen huolimatta tyypillisistä kromosomaalisista, hormonaalisista ja anatomisista sukupuoliominaisuuksistaan (Pimenoff 2006, 164). Transsukupuolinen on siis ihminen, joka kokee olevansa eri sukupuolta, kuin mihin hänet on syntymässä määritelty (Huuska & Karvinen 2012, 42). Hän voi olla mies, nainen tai jotain muuta (seta, sateenkaarisanasto, luettu 5.8.2020).
Transvestiitti	Henkilö, jolla on tarve vaihdellen ilmaista nais- ja miessukupuolta. (Huuska & Karvinen 2012, 42.) Transvestisuuteen liittyy usein vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin pukeutuminen (Benjamin 2006, 45). Transvestiittejä arvioidaan olevan aikuisista ihmisistä noin prosentin verran ja ensimmäinen aavistus itsessä olevasta transvestisuudesta saadaan usein jo lapsuudessa (Leinonen 2006, 157-158).
Transgender	Transgenderillä tarkoitetaan suomen kielessä ihmistä, joka ei koe selkeästi kuuluvansa mies- tai naissukupuoleen, vaan kokee olevansa esimerkiksi molempia tai ei kumpaakaan (Sukupuolen moninaisuus -opas, 30). Englannin kielessä termillä transgender tarkoitetaan kaikkia transihmisiä ja gender erottelee sosiaalisen ja kulttuurisen sukupuolen fyysisestä "sex" sukupuolesta joka sanana sekoittuu seksuaalisuuteen (Rossi 2010, 22.).

<p>Sukupuolisensitiivinen kasvatus/Sukupuolen tasa-arvokasvatus</p>	<p>Lapsia pyritään kasvattamaan tasa-arvoisesti huolimatta heidän oletetusta sukupuolestaan. Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa pohditaan sukupuolen vaikutusta ihmisten elämässä ja itsestään selvältä tuntuvat sukupuolierot pyritään tuomaan näkyviksi, jotta niiden eriarvoistaminen huomattaisiin ja siihen voitaisiin puuttua (Syrjäläinen & Kujala 2010,31).</p>
<p>Sukupuolineutraalikasvatus</p>	<p>Sukupuolineutraalilla kasvatuksella tarkoitetaan kasvatusta, joka pyrkii olemaan huomioimatta sukupuolta. Tämän kasvatusaateen haasteena on, ettei neutraaliin pyrittäessä nähdä ollenkaan lasten välisiä eroja, eikä myöskään arjessa ilmeneviä sukupuolittuneita käytäntöjä. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 25.)</p>
<p>Seksuaalikasvatus</p>	<p>Seksuaalisuus kietoutuu koko elämään. Seksuaalikasvatus on tunteiden käsittelyn, sosiaalisten taitojen, vuorovaikutuksen, fyysisten ominaisuuksien, tiedollisten asioiden ja omakuvan ja itsetunnon tukemista ja opettamista tähdäten lapsen terveeseen kasvuun. (Väestöliitto. Luettu 06.06.2020)</p>
<p>Turvataidot</p>	<p>Opettavat lapselle kykyä puolustaa omia rajojaan uhkaavissa tilanteissa ja kunnioittaa toisten rajoja. (THL, luettu 06/2020)</p>
<p>Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus</p>	<p>Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudella tarkoitetaan sitä, että ihmiset ovat seksuaalisesti suuntautuneita monin tavoin. Homo-, bi-, pan- ja aseksuaalisuuden lisäksi myös heteroseksuaalisuudella on monia muotoja ja senkin voi laskea kuuluvan moninaisuuden piiriin. (Lehtonen 2010, 88.)</p>
<p>Seksuaalivähemmistöt</p>	<p>Ihmiset, joiden seksuaalinen suuntautuminen ei ole hetero (seta, sateenkaarisanasto, luettu 05.08.2020).</p>

Heteronormatiivisuus	Heteronormatiivisuuteen kuuluu normatiivinen heteroseksuaalisuus, jonka mukaan heteroseksuaalisuus nähdään muita parempana ja ainoana vaihtoehtona, joka pohjaa biologiaan. Heteronormatiivisuuteen kuuluu myös sukupuolinormatiivisuus, joka nojaa pitkälti sukupuolistereotypioihin. Heteronormatiivisuus rajaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien elämää, sekä asettaa muillekin ihmisille paineita ja saa maailman näyttämään virheellisen yksipuolisena (Lehtonen 2010, 87-88.)
----------------------	---

2 SUKUPUOLEN EPÄTASA-ARVOISUUS

Tässä kappaleessa tuodaan esiin joitakin tilastollisia tasa-arvon epäkohtia miesten ja naisten välillä, jotta epätasa-arvoisuus tulisi näkyväksi, sillä se vaikuttaa käsitykseen sukupuolen tasa-arvokasvatuksen tarpeesta. Sukupuolten tasa-arvoa voi tarkastella esimerkiksi kolmelta eri kannalta. Sukupuolten tasa-arvo voi tarkoittaa yhtäläisiä oikeuksia perhe-elämässä ja työelämässä. Se voi tarkoittaa sitä, että ihmiset voivat tehdä elämässään ratkaisuja muistakin syistä, kuin vain sukupuolensa tekijöiden ohjaamana. Se voi tarkoittaa myös sitä, että kaikkiin sukupuoliin liitettyjä ominaisuuksia arvostetaan todella samalla tavalla. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 29.) Suomen kaltaisessa kehittyneessä maassa on lähes saavutettu jo sukupuolten muodollinen tasa-arvo, eli säädökset ja ohjeet koskevat samalla tavalla miehiä ja naisia, mutta silti naiset ja miehet kärsivät vielä liiallisesta sukupuolittamisesta, kun tiettyjen asioiden tai ominaisuuksien ajatellaan kuuluvan ainoastaan tietylle sukupuolelle (Julkunen 2012, 31; Syrjäläinen & Kujala 2010, 29). Mahdollisuuksien tasa-arvossa on vielä parantamista, naisille ja miehille tulisi turvata samanlainen arvostus ja mahdollisuus työolosuhteissa, perhetilanteessa ja sosiaaliturvassa (Syrjäläinen & Kujala 2010, 29-30).

Näkyviä sukupuolen tasa-arvo-ongelmia ovat palkkaerot; naiset saavat edelleen vertailussa vähemmän palkkaa, kuin miehet, sillä naisten keskiansio vuonna 2016 oli 83,7% miesten keskiansiosta (Tilastokeskus 2018, 65). Miehet käyttävät perhevapaista vain 10 prosenttia ja naiset todella paljon suuremman osan. Tämä vaikuttaa negatiivisesti naisten työuriin ja eläkkeisiin sekä myös naisvaltaisiin aloihin. Miehet taas ovat naisia harvemmin korkeakoulutettuja, sekä tekevät kolme kertaa enemmän itsemurhia kuin naiset. (Tilastokeskus, luettu 12/2019.) Miehet tekivät itsemurhia lukumäärällisesti 417 ja naiset 129 vuonna 2016 (Tilastokeskus 2018, 86). Miehet käyttävät myös useammin liikaa alkoholia

(Tilastokeskus 2018, 83). Miesten hyvinvointi kuuluu tasa-arvon edistämiseen. He ovat eläneet naisia lyhyemmän eliniän koko sen ajan kun elinikä on tilastoitu ja 95% vangeista on miehiä (Julkunen 2012, 39-40).

Juvosen tulkinta Yhdistys 9:n tasa-arvon tavoitteista on, että vastakkain eivät ole vain naiset ja miehet, vaan vastakkain ovat vanhanaikainen ja uudenaikainen. Miehilläkin on nykyään oikeus hellyyteen ja omiin lapsiinsa tasa-arvoa ei edistetä vain naisten oikeuksia ajamalla (Julkunen 2012, 33). Monet sukupuolen tasa-arvon pyrkimykset, kuten naisten fyysinen koskemattomuus voidaan nähdä myös ihmisoikeuksien näkökulmasta, ei ainoastaan sosiaalipoliittisina kysymyksinä (Julkunen 2012, 34). THL:n mukaan vuonna 2018 rikos- ja pakkokeinotilastoissa viranomaisten tietoon tulleissa lähisuhde väkivallan uhreista 77 %:a oli naisia ja poliisin tietoon tulleista raiskausrikoksen uhreista oli 97%:a naisia (THL, sukupuolistuneen väkivallan yleisyys, luettu 05.08.2020). Mielestäni nämäkin tilastot kertovat seksuaalikasvatuksen tarpeesta, sillä puutetta on toisten ihmisten tunteiden ymmärtämisessä, kuuntelussa ja kohtelussa. Koska sukupuolen tasa-arvo on valtavirtaistunutta, tulisi myös kaikki asiat arvioida näiden silmälasien läpi ja ottaa huomioon kaikki sukupuolet. (Julkunen 2012,35.) Tasa-arvoasiat tulee ottaa kaikilla yhteiskunnan alueilla huomioon, muuten tasa-arvopoliitikalla ei päästä päämääräänsä (Onwen-Huma 2012, 57).

3 SUKUPUOLEN MÄÄRÄYTYMINEN

3.1 *Biologinen sukupuoli*

Ihmisten oletetaan olevan biologiselta sukupuoleltaan yksiselitteisesti naisia tai miehiä. Sukupuolen kehittyminen on monivaiheinen prosessi ja siihen vaikuttavat sukupuolikromosomit, autosomien geenit sekä hormonaaliset ja psykososiaaliset tekijät (Pimenoff 2006, 173). Kohdussa olevan sikiön sukupuolen määräytyminen on kolmivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa sikiö voisi periaatteessa erilaistua joko tytöksi tai pojaksi ja sukupiennan erilaistumiseen vaikuttavat monet tekijät. Toisessa vaiheessa sukupiena erilaistuu kivekseksi tai munasarjaksi, mikä riippuu y-sukupuolikromosomista. Kolmannessa vaiheessa erilaistuu ulkoiset sukupuolielimet. (Sariola & Sainio 2015, 306-307.)

Eräs sukupuolen moninaisuuden biologiala ilmentävä sukupuoli muoto on intersukupuolisuus, jossa sukupuolielimet ovat monimuotoiset. Vaikka intersukupuolisia lapsia on vähän, täytyy varhaiskasvattajilla olla jonkinlaiset valmiudet kohdata asianmukaisesti intersukupuolinen lapsi ja hänen perheensä (Saloheimo 2016, 155). Sariolan ja Sainion mukaan miehen sukupuoliominaisuuksien kehittämisessä esiintyy huomattavasti enemmän häiriöitä kuin naisella. Tätä selitetään sillä, että y-kromosomin pitää aktiivisesti säädellä geenejä, jotta sikiöstä muodostuu miessukupuolinen. (Sariola & Sainio 2015, 313.) Tämän taustalla on vahva oletus siitä, että kaikki kenellä on Y-kromosomi ovat biologisesti miehiä, sillä se on sukupuolen määräävä geeni. Biologistakin sukupuolta voidaan kuitenkin tarkastella moniulotteisesti. Biologiseen sukupuoleen voidaan katsoa kuuluvaksi sukupuolikromosomit, ulkoiset ja sisäiset sukuelimet, hormonitasot, sukurauhaset ja niin kutsutut toissijaiset sukupuoliominaisuudet, esim. rinnat ja karvoitus. Biologiset sukupuoliominaisuudet voivat ilmetä moniulotteisesti hyvin eri tavoin. Ihmiset näyttävät ulkoisesti erilaisilta, heillä on erilaiset sukurauhaset ja sisäiset sukuelimet. Osalla ihmisistä on jotkin muut sukupuolikromosomit kuin xx (nainen)

tai xy (mies) tai nämä sukupuolikromosomit menevät ristiin ulkoisten sukupuolielinten kanssa. Sukuelimetkin voivat olla lähes mitä tahansa peniksen ja klitoriksen, kivespussien ja häpyhuulten väliltä. Toiset ihmiset ovat lisääntymiskykyisiä ja toiset eivät. (Aarnipuu 2008, 64–65.) Biologiseen sukupuolen moninaisuuteen voi suhtautua myös luonnollisena ilmiönä sukupuolen määräytymisen häiriön sijaan.

Intersukupuolisuus havaitaan useasti heti lapsen synnyttyä, mutta toisinaan se tulee esiin vasta nuoruudessa tai myöhemmin. Osa intersukupuolisista ilmentää toista sukupuolta vahvemmin ja heille määritellään sukupuoli sen mukaan. (Seta, sukupuolen moninaisuus -opas, 2017, 12.) Joillekin nuorille ja aikuisille intersukupuolisuus voi olla myös omaksi koettu identiteetti, toisille taas ei. (Seta, sukupuolen moninaisuus -opas, 2017, 30). Intersukupuolisille lapsille perinteisesti länsimaissa suoritettuja kosmeettisia leikkaushoitoja, joiden tarkoituksena on saada ulkoiset sukuelimet näyttämään lapselle arvioidun sukupuolen mukaiselta. Näitä ei nykyään käytännössä suositella, lukuun ottamatta hengen ja terveyden säilymisen kannalta välttämättömiä leikkauksia. Tähän on syynä leikkauksista aiheutuneet fyysiset ja henkiset haitat, kuten esimerkiksi krooninen kipu, tunnon puuttuminen ja väärin arvioitu sukupuoli. Lapsen lopullista sukupuoli-identiteettiä, kun ei voi varmuudella ennustaa, vaan lapsen oma kokemus ja näkemys lopulta ratkaisevat asian. (Pimenoff 2006, 177.)

Biologista sukupuolen moninaisuutta voi lähestyä myös pohtimalla transsukupuolisuutta, jossa taas henkilö kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on syntymässään määritelty. (Pimenoff 2006, 165.) Tutkijat olettavat sikiöaikaisten hormonivaikutusten aivojen sukupuolisesti jakautuville osille olevan transsukupuolisuuden taustalla, mutta mitään syy-seuraussuhdetta ei ole voitu osoittaa (Pimenoff 2006, 166–167). Kruijver ym (2000) ovat huomanneet kuitenkin, että transsukupuolisilla aivojen ja genitaalien sukupuolierot voivat olla päinvastaiset. Heidän tutkimustensa mukaan transnaisilla oli syntymässään tytöksi määriteltyjä naisia vastaava lukumäärä hermosoluja limbisessä järjestelmässään (Kruijver ym. 2000). Transtutkimuksiin hakeutui 800 henkilöä vuonna 2017 (Seta, sukupuolen moninaisuus, luettu 3.8.2020)

Sukupuolten kahtiajakoa perustellaan myös toisinaan naisten ja miesten erilaisilla neurologisilla rakenteilla. Elliot (2010, 22) toteaa kuitenkin, että lasten kohdalla on tutkimuksissa löytynyt vain todella vähän laajan asteikon eroja tyttöjen ja poikien aivojen rakenteen ja toiminnan välillä. Yhdetkään näistä löydöksistä eivät kuitenkaan selitä tyttöihin ja poikiin liitettyjä stereotyyppisiä oletuksia käyttäytymisestä, esimerkiksi sitä, että poikia pidetään tyttöjä aktiivisempina. Sukupuolihormonitasojen erot eivät myöskään selitä tyttöjen ja poikien erilaisen käyttäytymisen ja aktiivisuuden oletusta, sillä hormonitasot eivät tyttöjen ja poikien välillä eroa ennen puberteettia. On kuitenkin todistettu, että asioiden kokeminen muokkaa aivojen rakennetta ja toimintaa. Kun tytöille ja pojille tarjotaan stereotyyppisten mukaisia erilaisia kokemuksia, myös aivojen rakenne ja toiminta muokkaantuvat erilaisiksi. (Elliot 2010, 22–24.)

3.2 Sosiaalinen sukupuoli ja kasvatusta

Sukupuolta voi myös tarkastella sosiaaliselta kannalta. Gayle Rubinin (1975) ajatus oli, että sosiaalinen sukupuoli on jollakin tavalla pakotettu jako, jolle lisääntymisbiologiaa käytetään ”perustana” ja perusteluna (Rossin mukaan 2010, 27). Kuitenkaan kaikki ihmiset eivät ole lisääntymiskykyisiä tai eivät edes halua lisääntyä. Suomen väkiluku on 2010 –luvulla lähtenyt hurjaan kasvuun (STTK 2020, 43). STTK:n kyselyssä 18% suomalaisista ei halunnut lapsia ja 16 % lasten hankkimisen lopettaneista sai vähemmän lapsia kuin toivoi (STTK 2020, 22 & 33). Sosiaalinen sukupuoli pohjaa kuitenkin jollakin tavalla sukupuolen kahtiajakoon. Luonnollisena pidetään sitä, että anatomialtaan naiseksi määritellyt ihmiset käyttäytyvät ja toimii sellaisessa naisen roolissa, joka kussakin kulttuurissa pidetään naiselle sosiaalisesti sopivana. (Aarnipuu 2008, 65.) Sukupuolen määrittely dikotomisesti pelkää biologian kautta ei kuitenkaan riitä (Ylitapio-Mäntylä & Vaattovaara ym 2017, 149). Sosiaaliseen sukupuoleen liittyvät kiinteästi sukupuolistereotyyppit, jotka ovat pelkistettyjä odotuksia siitä, miten tiettyjen sukupuolten edustajat halutaan nähdä (Syrjäläinen & Kujala 2010, 32). Kieli muodostaa ihmisille toimintaohjelmia, kuinka tietyissä tilanteissa ja tietyllä sosiaalisella roolilla kuuluu toimia (Berger & Luckmann 2017, 154). Yhteiskunnassamme liitetään tietynlaista tietoa ja käytöstä tietynlaisiin ominaisuuksiin, esimerkiksi miehenä olemiseen. Jos mies ei toteuta näitä

miehisyyteen liittyviä asioita, hän ikään kuin lakkaa olemasta mies sanan täydessä merkityksessä. (Berger & Luckmann 2017, 84.) Brummer toteaa tytön rakentavan taaperoiän loppuvaiheessa peruskokemuksen omasta tytön viehätysvoimastaan ja pojan sanotaan rakentavan peruskokemuksen omasta kyvykkyydestään toimia ja saada aikaan (Brummer 2003, 82). Tyttöjen ja poikien odotetaan siis kiinnostavan huomiota eri asioihin ulkoisessa maailmassa. Taisteluleikit mielletään nimenomaan poikien elämään kiinteästi kuuluviksi ja kotileikit taas tyttöjen elämään. (Kalliala 2003, 197-200.)

Radikaalin kasvatuksen piirissä feminismillä on ollut sijansa ohjaamassa sukupuolista yhdenvertaisuutta. Sosiaalinen sukupuoli korostaa ajatusta, ettei tytöksi ja pojaksi niinkään synnytä vaan kasvetaan ja kasvatetaan; sosiaalistutaan ja sosiaalistetaan. (Suoranta 2005, 70-71.) Kasvatuksella on merkittävä rooli sosiaalisen sukupuoli-identiteetin muotoutumisessa. Stereotypiat lapsen ominaisuuksista sukupuoleen liittyen vaikuttavat siihen, mitä kasvattaja lapselta olettaa ja vaatii. Stereotypioilla tarkoitetaan ominaisuuksia, joita ihmisille tulee mieleen ensimmäisenä heidän ajatellessaan jotakin ihmisryhmää. Niillä tarkoitetaan ominaisuuksia, joilla ihmisiä ryhmitellään johonkin ryhmään tai toiseen tässä tapauksessa tyttöihin tai poikiin. (Nelson 2009, 2.) Yksilöille kasvaa kulttuurinen tieto siitä, millä tavalla eri tilanteissa kuuluu toimia ja valita, kun sukupuolta haluaa toteuttaa odotetusti tai oikealla tavalla (Ylitapio-Mäntylä & Vaattovaara ym 2017, 151). Tyttöillä ja pojilla ei kuitenkaan ole erityistarpeita, vaan lapsilla yksilöinä on erityisiä kiinnostuksen kohteita (Ylitapio-Mäntylä 2012, 59).

Sosiaalisesta sukupuoli-identiteetistä käytetään englanniksi termiä ”gender”. Suurelle osalle syntyvistä lapsista määritellään sukupuoli ulkoisten ominaisuuksien perusteella ja tähän sukupuoleen sosiaalistumisessa ihmistä autetaan monin keinoin. Tämä tuki on hyvin usein sekä kasvattajan, että kasvatettavan puolelta tiedostamatonta. Lapset kuitenkin oppivat nopeasti minkälaisesta toiminnasta saa positiivista palautetta, esimerkiksi ihailua, ja minkälaisesta taas negatiivista palautetta ja ihmettelyä. Oikeanlaisen sosiaalisen sukupuolen omaksuminen on palkitsevaa. (Aarnipuu 2008, 66.)

Sosiaaliseen sukupuoleen kuuluu se, että ihmisen tulee ilmaista maskuliinisiksi määriteltyjä ominaisuuksia, jotta hänet mielletäisiin kuuluvaksi miehen kategoriaan. Mitä enemmän hän niitä ilmaisee, sitä varmemmin hän on

mies. (Jokinen 2010, 129.) Tyttö- ja poikaryhmien erottautuminen alkaa näkyä viiden-kuuden vuoden iässä, ja erot ovat voimakkaimmillaan ala-asteen alkuaikoina. Ryhmien erottautumista toisistaan on kuvattu rajatyöskentelyksi. Rajatyöskentelyssä hyväksytään vain tietyt jäsenet ryhmään kuuluvaksi ja tällä tavalla selkeytetään ryhmän toimintatapoja. Erottaudutaan siis selkeästi toisesta ryhmästä ja luodaan vahvempi kiinteys luomalla omalle ryhmälle tarkka kulttuuri. (Keskinen 2003, 230.) Oppi siitä, miten ollaan tyttö tai poika, siirtyy myös lapselta lapselle ja on usein hyvin stereotyyppinen ja se voi olla jopa julmaa (Cacciatore 2007, 150).

3.3 Sukupuolen itsemäärittely

Pimenoff (2006, 180) painottaa, että henkilön oma sukupuoli-identiteetti määrittelee lopulta henkilön sukupuolen riippumatta hänen kromosomeistansa tai sukurauhasistaan. Myös Aarnipuu (2008, 62) toteaa sukupuolella olevan ennen kaikkea kysymys itsemäärittelystä, minän kokemisesta ja itseilmaisusta. Eheän ja myönteisen minäkuvan rakentaminen voi kuitenkin olla työlästä, mikäli sukupuolen kokemus tai ilmaisu poikkeaa ympäristön oletuksista. (Aarnipuu 2008, 62.) Ihmisen identiteetti ja minuus kuitenkin muodostuu aina myös sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja ennalta järjestäytyneessä yhteiskuntarakenteessa (Berger & Luckmann 2017, 63-64).

Stereotyyppiset sukupuoliominaisuudet siirtyvät siis aikuisilta lapsille toiston kautta ja niitä myös pidetään yllä toiston avulla (Rossi 2010, 26). Tapa olla jotakin sukupuolta rakentuu toistoissa. Jos rikkoo yhteisön odotuksia sukupuolen ilmaisusta, voi jäädä marginaaliin yhteisön ulkopuolelle (Ylitapio-Mäntylä & Vaattovaara ym. 2017, 151). Judith Butlerin 1990-luvulla tunnetuksi tekemän performatiivisuuden teoria kuitenkin sisältää mahdollisuuden muutokseen näissä opituissa sukupuolistereotyyppioissa. Sukupuolta tehdään toistamalla tiettyjä tekoja, jotka ovat kulttuurisesti sukupuolittuneita miehiksi tai naisiksi. Näitä ovat mm. eleet, asennot ja puhutavat. Butlerin mukaan vakiintuneita sukupuoliesityksiä toistetaan jatkuvasti, mutta muutokselle on mahdollisuus toistossa tapahtuvien toisintekemisten myötä. (Rossin mukaan 2010, 26–27.) Stereotyyppiset sukupuolen toistot hyväksytään yleensä ilman perusteluita, mutta toisintekeminen joudutaan usein perustelemaan (Ylitapio-Mäntylä &

Vaattovaara ym. 2017, 151). Naisten liikkumaraja miehisiin ominaisuuksiin on laveampi kuin miesten liikkumaraja naisisiin ominaisuuksiin, joten miehet joutuvat usein perustelemaan toisintekemistään enemmän (Julkunen 2012, 38).

4 SEKSUAALIKASVATUS

4.1 Mitä on seksuaalikasvatus

Ihmisen luonnetta ja seksuaalisuuden kehitystä muovaavat erittäin monet varhaislapsuuden kokemukset. Tällaisia ovat esimerkiksi kokemus omien tunteiden hyväksyttävyydestä ja omanlaisenaan poikana tai tyttönä oleminen. (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 23.) Jo 0-4 –vuotiaan lapsen seksuaalikasvatukseen kuuluu saada tietoa sukupuolten ja kehojen eroista ja oppia ymmärtämään sukupuolten yhdenvertaisuus. Lapsella on oikeus tutkiskella sukupuoli-identiteettiään saada siinä tukea (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BzgA 2010, 38-39.) Näin ajateltuna seksuaalikasvatus ja tasa-arvokasvatus ovat hyvin lähellä toisiaan. Seksuaalikasvatuksen tasa-arvo näkökulma ulottuu myös siihen, että sukupuoli ei saa kertoa sitä, kuka antaa seksuaalikasvatusta. Heteroperheissä liian usein asetetaan isät vielä toissijaisiksi kasvattajiksi heidän itsensä, puolisonsa, suvun ja yhteiskunnan ansiosta. Seksuaalisuuden toteuttamisen erot ovat enemmän yksilöstä johtuvia, kuin vain sukupuolesta. Kuitenkin taas tietynlaisessa kehossa kasvamisessa voi samankaltaista sukupuolta edustavalla vanhemmalla olla erityisosaamista ja kasvatustaitoa. (Pekkola 2016, 174-177.) Tärkeää on ymmärtää, ettei sukupuolen kokemisella kuitenkaan ole mitään tekemistä seksin kanssa. Sukupuoli on minäkuvakokemus, joka ei liity siihen "kuka menee kenenkin kanssa sänkyyn". (Cacciatore 2007, 95.)

Seksuaalisuus kulkee lapsen mukana koko hänen ikänsä, eikä sitä voi irrottaa erilleen muusta kasvusta ja kehityksestä (Cacciatore 2007, 110). Lapsen seksuaalisuus kehittyy hitaasti ja portaittain ja liittyy fyysiseen, psyykkiseen, emotionaaliseen ja sosiaaliseen kehitykseen. Seksuaalisuuden alue liittyy kehoon, läheisyyteen, nauttimiseen, oikeuksiin ja tunteiden kokemiseen. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 25.) Lapsen seksuaalisuus tulisi nähdä normaalina osana kasvua, jota ohjailaan varovasti säilyttäen lapsen ilo, onni ja

oikeus omaan seksuaalisuuteensa, toimijuuteensa ja nautintoonsa (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 29). Suomessa ajatellaan seksuaalisuuden käsitteenä liittyvän itsetuntoon, minäkuvaan ja identiteettiin, mutta toisissa kulttuureissa voidaan ajatella seksuaalisuuden kuuluvan vain aikuisten elämään ja se pitäisi pitää visusti erillään lapsuudesta. Ennen kuin puhuu seksuaalikasvatuksesta, onkin usein tärkeää selittää seksuaalikasvatuksen tarkoitusta kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin, kehitykseen, tunteisiin ja itsearvostukseen liittyvänä asiana. Tämä on tärkeää erityisesti, jos on varhaiskasvattajana keskustelemassa toiseen kulttuuriin kuuluvien vanhempien kanssa (Novitsky 2016, 143-144.). Lasten seksuaalisuus eroaa aikuisten seksuaalisuudesta myös sillä tavalla, että lapset voivat kokea mielihyvää, mutta eivät eroottista intohimoa (Kauppinen 2016, 210). Lapsi ei osaa tunnistaa erotiikkaa, eikä hänen tarvitse osata vielä sopivuussääntöjä ja hän saa tarjota estoitta hellyyttä ja läheisyyttä. Erotiikka ja hellyys on aikuisen osattava erottaa toisistaan, eikä erotiikka kuulu lapsuuteen. Aikuisen täytyy myös opettaa lapselle sopivuussäännöt. (Cacciatore 2007, 268.)

4.2 Lapsen seksuaalinen kehitys

Pienten lasten seksuaalisuutta ja sen ilmenemistä on tutkittu todella vähän, mutta jotakin tiedetään (Cacciatore 2016, 71). Kehityspsykologian mukaan lapset syntyvät seksuaalisina olentoina ja seksuaalisuus kehittyy eri vaiheihin lasten kasvaessa. Lasten seksuaalisuus poikkeaa paljon aikuisten seksuaalisuudesta. Aikuisten täytyy asettua lapsen näkökulmaan, eikä miettiä seksuaalisia merkityksiä aikuisiän kokemusten perusteella. (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 22.) Aikuisiän seksuaaliset kokemukset eivät kuulukaan lasten elinpiiriin, mutta lapsilla on oikeus saada seksuaalikasvatusta, jotta he pärjäävät aikuisina seksuaalisten kokemustensa kanssa (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 23). Jo vastasyntyneellä on kyky nauttia fyysisestä kontaktista ja se on edellytys myöhemmälle seksuaaliselle aistimiselle (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 23).

Pienen vauvan seksuaalisuuden kasvuun kuuluu saada kokemus rakastettavana olemisesta ja hellinnästä ja hän tarvitsee läheisyyttä. Näin hän oppii pitämään itseään rakkauden arvoisena. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore

2010, 23 & Cacciatore 2007, 139.) Pienen lapsen täytyy saada kokea kehonsa ihanaksi ja seksuaalisuuteen kuuluu avoin ja innokas suhtautuminen kaikkeen ja tätä oman kehon ylpeyttä ja ihastelua täytyy suojella (Laru, Riihonen & Cacciatore 2016, 121). Avoimen ja leikillisen suhtautumisen omaan kehoon olisi hyvä saada säilyä vahingoittumattomana aikuiseen seksuaalisuuteen asti, jotta lapsi aikuisena uskaltaa olla alasti, heittäytyä leikkiin ja paljastaa toiveitaan (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 152). Kasvatusväkivaltaa ei saa seksuaalikasvatukseen näkökulmastakaan käyttää, sillä se saa lapsen kokemaan kehonsa arvottomaksi ja tutkimusten mukaan vahvistaa lapsen aggressiivisuutta ja kielteisiä tunteita (Ingman-Fröderberg & Cacciatore 2016, 27).

2-8 –vuotiaalla lapsella on niin sanottu ”tykkäysvaihe”, jossa hän huomaa, että oman ihanuutensa lisäksi muutkin lapset ovat aivan ihania ja kaveriin voi ihastua ja halia ja suukotella. Tässä vaiheessa on tärkeää myös oppia rajoja siitä, ettei toista saa koskettaa tavoilla, mitä toinen ei halua. (Laru, Riihonen & Cacciatore 2016, 123-124.) Tykkäysvaiheesta edetään syvempiin tunteisiin; rakastumiseen. Lapsi voi kokea ja hänellä on tarve kokea todella voimakasta rakastumisen tunnetta ihanaa ihmistä kohtaan. Tähän voi liittyä suurta omistamisen halua ja sen lievittämiseen lapsi tarvitsee aikuisen apua. (Laru, Riihonen & Cacciatore 2016, 125-126.) On tärkeää, että lapsi saa kuitenkin kokea rakastumisen tunteensa olevan hyväksytyt ja oikeanlaiset ja se otetaan vastaan ihailun ja ylpeydellä. Vaikka joskus joutuukin kertomaan, ettei esimerkiksi oman vanhemman kanssa ole mahdollista mennä naimisiin, täytyy lapselle jäädä kokemus, että hänen on mahdollista löytää kumppanikseen upea ja ihana ihminen. Rakkauden kohteen sukupuolella ei ole väliä, mutta vanhemmat voivat tukea lapselle käsitystä, että hän on ihana ja potentiaalinen kumppani minkälaiselle tahansa sukupuolen edustajalle. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 27-30.) Sukupuolistereotyyppien vastaisen käyttäytymisen on havaittu olevan yleisempää homo-lesbo- ja biseksuaalisilla ihmisillä, mutta pienen lapsen sukupuolisesta ilmaisusta on mahdotonta päätellä mitään hänen seksuaalisesta suuntautumisestaan. Esimerkiksi kaikki seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ihmiset eivät ole ilmaisseet itseään sukupuolistereotyyppien vastaisesti lapsena. (Alanko 2010, 66.) Lapsen tulevaan seksuaaliseen suuntautumiseen ei voi kasvatuksella vaikuttaa, eikä sitä voida päätellä lapsen käytöksestä tai leikeistä (Cacciatore 2007,104). Lapsen oikeuteen, kasvaa rauhassa tuettuna,

häiritsemättä ja suojattuna omanlaiseensa seksuaalisuuteen kuuluu, että hän saa tietää myös seksuaalisuuden moninaisuudesta (Cacciatore 2007, 320). Lapsi on rakastuessaan läheisiin aikuisiin, helposti hyväksikäytävissä, sillä hän hakee hyväksyntää ja tukea tunteilleen ja tällöin on ajankohtaista itsesuojelutaitojen opettelu (Korteniemi-Poikela & Cacciatore, 2010, 152).

Lapset huomaavat jo toisen ja kolmannen ikävuoden välissä miesten ja naisten fyysiset erot ja tällöin he alkavat tutkiskella omaa kehoaan, mihin kuuluu usein varhaislapsuuden masturbaatiota, sillä mielihyvää tuottavaa tutkiskelua on kiinnostava jatkaa (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 23-24; Mallants & Casteels 2008, 1112). Usein tällainen sukupuolinen toiminta on kiihkeimmillään 5-vuotiaaksi asti ja tämän jälkeen toiminta laskee lapsen oppiessa sosiaalisia normeja (Mallants & Casteels 2008, 1112). Lapsia kiinnostaa myös toisten lasten kehot ja laajassa havainnointitutkimuksessa on huomattu, että lapsilla ilmenee myös yhteistä seksuaalista käyttäytymistä ja sitä pidetään tämän yleisyyden vuoksi täysin normaalina. (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 23-24.) Kiinnostus fyysisiin eroihin, halailu, pussailu ja vessaan yhdessä meneminen ovat hyvin ikätyypillisiä tekoja ja pienten lasten itsetyydytys, jota kutsutaan usein myös unnutukseksi, on nukahtaessa myös melko tavallista päiväkodissa ja hyvin tavallista kotona (Cacciatore 2016, 73 & Laru, Riihonen & Cacciatore 2016, 126). Sanaa unnutus käytetään erottamaan pienten lasten itsensä koskettelu aikuisseksuaalisuuteen liittyvästä masturbaatiosta. Unnuttamisen voi nähdä myös muuna rauhoittelutoimintana kuin vain sukupuolielinten kosketteluna, esimerkiksi unilelun halailuna ja pienillä lapsilla unnuttamiseen ei yleensä liity sukupuolielinten manuaalista stimulaatiota. (Cacciatore 2007, 301 & Mallants ym 2008, 1112)

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan naisille ja miehille on rakennettu sosiaalinen heteronormatiivisen seksuaalikäyttäytymisen koodi, jonka mukaan miehet pyrkivät lisääntymään ja naiset olemaan valikoivia kenen kanssa lisääntyvät (Burr 2015,47). Tämä näkyy myös lasten seksuaalikasvatuksessa niin, että poikien seksuaalisuuteen suhtaudutaan sallivammin kuin tyttöjen. Usein pippeliään räpläilevä poika vain naurattaa ihmisiä, mutta pimppiään kosketteleva tyttö taas aiheuttaa aikuisissa hämmennystä ja ahdistusta ja tytöiltä tällainen toiminta helpommin kielletään. Tällainen tausta löytyy monen naisen aikuisiän haluttomuuden ja itsetuntemuksen vaikeuksina. Tyttöjen ja poikien

seksuaaliseen kiinnostukseen tulisi suhtautua samalla tavalla. (Cacciatore 2007, 129 & 196.) Lapset löytävät usein varhain, että omien sukupuolielinten koskettelu tuottaa mielihyvää, lohtua ja turvaa (Laru, Riihonen & Cacciatore 2016, 121). Pienten lasten itsetyydytys on lapselle ominainen toiminnallinen tapa hallita tunteita. Se ei haittaa kehitystä ja auttaa rentoutumisessa ja rauhoittumisessa. (Cacciatore 2016,75; Mallants & Casteels 2008, 1113.) Kaikki lapset tekevät hermostuessaan jotakin esimerkiksi purevat kynsiään ja oman kehon helliminen on varsin rakentava tapa itsensä rauhoitteluun (Cacciatore 2007, 298). Lapselle on tärkeää myös sosiaalisten sääntöjen lisäksi opettaa turvallisuussääntöjä, eli peppuun, pimppiin, korvaan tai nenään ei saa koskaan työntää mitään. (Cacciatore 2007, 120-121.)

Kun haluaa erottaa lapsen seksuaalissävytteisestä käytöksestä, mikä on normaalia ja mikä taas voi olla viesti siitä, ettei kaikki ole aivan kunnossa, on tärkeää havainnoida lapsen tunnetta leikissä ja sen jälkeen. Tavallinen seksuaalinen toiminta on hauska leikki muiden leikkien ohessa. Se tapahtuu spontaanisti yleensä tuttujen leikkikaverien kesken, jotka ovat ikä- ja kehitystasoltaan tasavertaisia. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 87-88.) Siihen liittyy aina vapaaehtoisuus, uteliaisuus ja iloisuus (Ingman-Friberg, Friberg-Hommas & Cacciatore 2016,229). Tällaiseen esimerkiksi peiton alla kikatellen tapahtuvaan leikkiin ei aikuisen tarvitse puuttua ollenkaan, vaan aikuiset voivat antaa ikätasoisien seksuaalisuuden toteutua leimaamatta sitä likaiseksi tai pahaksi (Cacciatore 2007, 147-148). Huolestuttavia piirteitä on, jos leikki on pakonomaista, tuskaista tai vihaista, lapsi ei tottele lopetuskäskyä, vaan vain jatkaa toimintaa ja lapsella on yksityiskohtaista tietoa aikuisten seksistä, jota lapsi yrittää matkia. Huolestuttavaa on tietenkin myös, jos leikkiin sisältyy toisten lasten pakottamista tai satuttamista. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 88-89 ja Cacciatore 2007, 147-148.) Erityisen huolestuttavia piirteitä ovat lasten yhdyntäyritykset, suu-sukupuolien koskettelu ja tavaroiden työntäminen omaan tai toisten lasten peräaukkoon tai emättimeen (Mallants & Casteels 2008, 1113 & Cacciatore 2007, 351). Huolestuttavaan masturbaatiokäytökseen liittyy lapsella yleensä tunne-elämään ja käyttäytymiseen liittyviä haasteita ja joskus se voi kieliä myös seksuaalisesta hyväksikäytöstä (Mallants & Casteels 2008, 1115).

Jos taas unnutus vaikuttaa pakonomaiselta stressireaktiolta, olisi hyvä jättää tämä oire huomiotta ja koittaa auttaa lasta rentoutumaan muilla keinoin

(Laru, Riihonen & Cacciatore 2016, 126). Jos unnuttamiseen liittyy ahdistusta ja itsensä satuttamista, on syytä tutkia, onko lapsen elämässä isoja muutoksia, turvattomuutta, stressiä tai huolta. Myös erityislapsilla pakonomainen unnuttaminen voi olla stressioire. (Ingman-Friberg, Friberg-Hommas & Cacciatore 2016,229.) Kun lapsen unnutukseen täytyy puuttua, on tärkeää, ettei paheksu ja tuomitse, jotta ei jätä lapsen seksuaaliseen kasvuun kielteistä traumaa. Unnutus voi olla lapsen ainoa keino selviytyä jostakin syystä kielteisen tunteensa kanssa, jolloin hänen saattaa olla vaikea oppia siihen muita tunnesäätelyn tapoja. Aikuisten täytyy vahvistaa lapsen turvallisuuden tunnetta sekä tarjota enemmän lohtua ja rauhoittelua. Myös omista rajoista ja oikeuksista täytyy puhua. Näiden toimien myötä unnutus todennäköisesti aikanaan vähentyy. (Laru 2016, 230.)

4.3 Seksuaalisuudesta keskusteleminen

Lapsella on oikeus kysyä ja saada itselleen tärkeää tietoa, sekä myös oikeus olla tietämätön. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 29.) Lasta kuuluu suojata ikätasoon kuulumattomilta seksuaalisuuden asioilta, kuten aikuisuuteen kuuluvilta kuvilta tai teoilta (Laru, Riihonen & Cacciatore 2016,115). Lapsen seksuaalisuutta koskeviin kysymyksiin pitää vastata rehellisesti, mutta lapsentasoisesti. On tärkeää luoda kuva, että näistä asioista saa keskustella. (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 35.) Seksuaalisuuteen ei saisi liittää kielteisiä ja tuhoavia tunteita, jotta niistä ei aikuisena tule ongelmia, kuten häpeä tai liiallinen syyllisyys (Cacciatore 2007, 254).

Useimmiten lapset kysyvät ja haluavat tietää vain yhden asian kerrallaan. Onkin tärkeää vastata lapselle juuri tähän yhteen asiaan, eikä kertoa liikaa. Lapsi tulee kysymään lisää ja tarina rakentuu kokonaiseksi vähitellen, kun lapsen kiinnostus ja ymmärrys lisääntyvät. (Kauppinen 2016, 170.) Seksuaalisuudesta puhuminen on monista vieläkin hävettävää ja arkaa ja jos aikuinen kieltäytyy puhumasta seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, on sekin seksuaalikasvatusta. Väestöliiton Laseke –tutkimuksessa selvisi, että osa varhaiskasvattajista kieltäytyi antamasta seksuaalikasvatusta ja kokivat, ettei se kuulu päivähoitoon ollenkaan, vaan kotiin tai kouluun (Ingman-Friberg 2016, 51). Jos aikuinen viestii, että lapsen teko tai kysymys on sopimatonta, jättää se negatiivisen viestin

seksuaalisuudesta. Sen sijaan lapselle tulee opettaa seksuaalisuuden olevan myönteinen, iloinen ja nautinnollinen asia. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016,69; Pekkola 2016, 174; WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 35.) Jos lapsen kysymykseen tuntuu vaikealta vastata, voi hänelle sanoa, että palataan hyvään kysymykseen hetken kuluttua, kun aikuinen itse on ehtinyt sitä ensin miettiä. Asiaan täytyy tällöin myös muistaa palata. Lapselle ei saa naureskella, vaikka kysymys olisikin hupsu tai vastaajalle itselle hankala. Naureskelun riskinä on, että lapsi nolostuu ja lakkaa kyselemästä. Vastauksen täytyy myös olla rehellinen, vaikkakin lapsentasoinen ja suuria linjoja sisältävä ennemmin kuin yksityiskohtainen. (Kauppinen 2016, 234-236.)

Joskus aikuiset pelkäävät, että yhdynnästä ja seksistä kertominen yllyttää lasta näihin puuhiin. Lapsella ei kuitenkaan ole ikätasoista tarvetta näihin asioihin ja aikuisten motivaatio puuhiin voikin lapsesta kuulostaa aivan kummalliselta. Seksistä voi kuitenkin puhua kauniisti, sen voi kuvata olevan toivetta saada lapsi tai helliä toista ja tuottaa hyvää oloa. Seksi on jotakin, mitä vain aikuiset toisilleen tekevät, jos kumpikin niin haluaa. On tärkeää painottaa, ettei koskaan ole pakko tehdä mitään, mitä ei halua. (Kauppinen 2016, 240-242.)

4.4 Turvataidot

Lapsella oikeus omaan kehoonsa ja oikeus olla turvassa (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 29). Näihin oikeuksiin kuuluu oppia turvataidot. Lapsen täytyy oppia sanomaan kyllä ja ei, huolehtimaan omista rajoistaan ja kunnioittamaan toisten rajoja (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 38-40) Lapsen täytyy saada oppia myönteinen suhtautumistapa kehoonsa, sekä sosiaaliset säännöt ja yksilölliset rajat. (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 35.) Toisia ei saa kosketella liikaa edes hyvällä tarkoituksella, jos se ei toisista tunnu mukavalta. Uimapukualue on tärkeä ja oma alue, johon kukaan ei saa koskea ilman lupaa. Jos joku sanoo, että kosketus on salaisuus, eikä siitä saa kertoa kenellekään, tämä ei ole totta. Aina jos jokin tuntuu pahalta, täytyy asiasta kertoa aikuiselle, silloinkin jos vaikka on itse antanut ensin luvan ja jälkeensä alkaa tuntua pahalta. Lapsen on tärkeää saada valmiuksia puolustaa itseään ja selvitä tilanteissa, joissa on mahdollista kohdata vaarallisia aikuisia tai ikäviä

leikkikavereita. (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 95-97.) On tärkeää opettaa lapselle kolmen kohdan sääntö, missä kielletään epämukavaa kosketusta tomeralla "Ei" -sanalla, poistutaan paikalta ja kerrotaan turvalliseen aikuiselle tilanteesta. Tätä sääntöä voi käyttää omaa rajaa rikkovien kavereiden kanssa ja se opettaa myös kunnioittamaan kavereiden ilmaisemia rajoja. Tärkeää olisi, että kolmen kohdan sääntö iskostuisi lapselle toimintamalliksi, joka olisi helppo ottaa käyttöön, mikäli lapsi kohtaisi vaarallisen aikuisen. (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 97 & 107.)

5 SUKUPUOLISENSITIIVISYYS

5.1 Sukupuoleltaan moninainen lapsi

Mitä voimakkaampaa lapsen sukupuolistereotyyppien vastainen ilmaisu on ja mitä varhaisemmin hänen kokemuksensa sen erilaisuudesta on alkanut, on sitä todennäköisempää, että kyse on transsukupuolisuudesta. Tätä ei kuitenkaan voida määritellä varmaksi, sillä lapsen tulevaa kehityssuuntaa ei voida tietää. (Huuska & Karvinen 2012, 41.) Viidesosalla lapsista, joille on diagnosoitu sukupuoli-identiteetin häiriö, sukupuolirajan ylittävä samaistuminen jatkuu nuoruuteen ja aikuisuuteen saakka. Kuitenkin suurimmalla osalla lapsia kokemus menee ohi. (Pimenoff 2006, 170.)

Sukupuoleltaan moninaisen lapsen kannalta olisi hyvä, jos päiväkodissa lapsia ryhmiteltäisiin jonkin muun kuin sukupuolen mukaan, esimerkiksi iän tai kiinnostuksen kohteiden. On myös tärkeää, että henkilökunta keskustelee sukupuoleltaan moninaisen lapsen vanhempien kanssa siitä, kuinka he haluavat asiaa käsiteltävän muiden lasten ja kenties muiden vanhempien kanssa. On tärkeää, että tämä keskustelu on avointa. (Huuska & Karvinen 2012, 44–45.) Transsukupuoliselle lapselle ei välttämättä riitä mahdollisuus ilmaista itseään omanlaisenaan tyttönä tai poikana, vaan hän saattaa tarvita kasvattajalta myös uskoa siihen, että hän voi joskus aikuisena elää naisena, vaikka olisikin syntynyt pojan kehoon. (Huuska & Karvinen 2012, 34.)

Alangon mukaan isommilla lapsilla havaitaan vähemmän sukupuolistereotyyppien vastaista käytöstä kuin pienemmillä lapsilla (Huuskan & Karvisen mukaan 2012,36). Monet kasvattajat uskovatkin, että lapsen sukupuolistereotyyppien vastainen ilmaisu muuttuu stereotyyppien mukaiseksi tämän kasvaessa, mutta aina näin ei tapahdu. On tärkeää muistaa, että lapsen ilmaisu on lapselle luonnollista ja kumpuaa hänen omista luonnollisista taipumuksistaan (Huuska & Karvinen 2012, 37). Yksilön subjektiivisen identiteetin säilymisessä on tärkeä sija yksilön elämän merkityksellisillä ihmisillä,

kuten omilla läheisillä. Jos läheiset eivät ole sananmielisiä kyseisen asian suhteen, joutuu henkilö vastakkain ongelman kanssa, jonka hän voi ratkaista joko muuttamalla omaa todellisuuttaan tai sitä kyseenalaistavia omia ihmissuhteitaan. (Berger & Luckmann 2017, 170.) Lapsellahan ei ole mahdollisuutta muuttaa ihmissuhteitaan. Lasta ei saa jättää yksin sukupuolen kokemuksensa kanssa, vaan aikuisten tulee auttaa ja antaa kokemukselle tukea ja ymmärrystä. Jos lapsi kokee torjuntaa omalle sukupuolikokemukselleen, hän saattaa muodostaa yksin rankkoja ja kehitystä vaarantavia selviytymiskeinoja, kuten häneltä toivotun sukupuolen ominaispiirteiden jatkuvaa harjoittelua tai oman sukupuolikokemuksensa mukaisten piirteiden korostamista liiallisuuksiin saakka. (Huuska & Karvinen 2012, 41.)

5.2 Tarve sukupuolisensitiivisyydelle varhaiskasvatuksessa

Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen tarve ei tule esiin vain sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksien edistämisen vuoksi, vaan sille on tarvetta naisten ja miesten epätasa-arvon ja erityisesti tutkimuksissa havaittujen tyttöjen ja poikien kasvattamistyylien erojen vuoksi. Pajun (2013, 100) mukaan on tavallista, että kasvatusinstituutioissa vahvistetaan sukupuolijakoa. Esimerkiksi Värtön (2000, 141) tutkimustuloksien perusteella yleistävänä käytöksenä kasvattajat sallivat pojilta enemmän äänekkäämpiä ja rajumpia leikkejä ja olivat tyttöjä kohtaan rajoittavampia. Pajun (2013, 99-100) mukaan kasvattajat puhuivat yleistävästi tytöistä rauhallisina ja pojista viltteinä tilanteissa, joissa rauhallisia tyttöjä siirrettiin istumaan levottomien poikien väliin, vaikka ryhmässä olisi ollut myös rauhallisia poikia ja levottomia tyttöjä. Tällaisessa tilanteessa vahvistetaan sanallisesti tyttöjen ja poikien eroja ja heille kuuluvaa käytöstä. Teräksen maisterin tutkielman tuloksena huomattiin aikuisten kehuva poikia enemmän kuin tyttöjä (2010, 88). Suurin ero oli poikien kognitiivisten taitojen kuten viisauden kehumisessa, kun tyttöjä taas keuhuttiin ahkeriksi. Avustavista tehtävistä ja ulkonäköön liittyvistä asioista tytöt saivat poikia enemmän kehuja. (Teräs 2012, 109-111.) Lasten kohtelu sukupuolittuneesti, ei vaikuta ainoastaan roolien kehittymiseen, vaan sillä on yhteys myös kielenkehitykseen; tytöt saavat poikia enemmän kielenkehitykseen virikkeitä ja kehittyvät siinä nopeammin (Alasaari & Katainen 2016, 17 viittaavat myös Eidevald 2009, 193).

Månssonin (2011) tutkimuksessa huomattiin, että lasten sukupuoli oli merkittävä tekijä lasten ja opettajien välisessä vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi vaativat tytöt tulkittiin useammin kiukkuisiksi ja itsepäisiksi kuin vaativat pojat, eli tällainen käytös määriteltiin tytöillä nopeammin ei sopivaksi, vaikka sen taustalla olisikin saattanut olla esimerkiksi stressiä (Månsson 2011). Keskisen mukaan taas aikuinen suhtautuu helposti eri tavalla itkevään tyttöön ja itkevään poikaan. Tyttö saatetaan kokea helpommin hellyyttävänä, hyväksyntää ja lohdutusta tarvitsevana, kun taas poika saattaa usein saada lohdutusta vasta lopetettuaan itkunsa. (Keskinen 2003, 227.) Månsson (2011) havaitsi, että maskuliinisuuden korostaminen nosti poikia huomion keskipisteeseen, henkilöiksi, jotka saavat ottaa tilaa. Siippaisen (2017, 171) mukaan Månssonin tutkimuksessa todettiin maskuliinisen käytöksen jättävän feminiinisen käytöksen varjoonsa ja tytöt joutuivat kamppailemaan kasvattajien huomiosta, sillä pojat saivat sitä paljon enemmän.

Cacciatoren mukaan vanhemmat koskettavat poikalapsiaan vähemmän kuin tyttöjä (2007,256). Pajun (2013) tutkimuksessa huomattiin todella merkittävä ero tytöille ja pojille suunnatuissa esineissä ja vaatteissa. Sukupuolierot saivat tukea materiaalisista asioista (Paju 2013,192). Vaatteiden suurin erottava tekijä olivat värit ja vaaleanpunaisen ja mekkojen suuntaaminen vain tytöille (Paju 2013,117-118). Tyttöjen vaatteista löytyi enemmän yksityiskohtia ja esimerkiksi haastavia nappeja ja vetoketjuja, jotka vaativat aikuisilta apua. Myös hiusten laittaminen ja erilaisten pompuloiden ja korujen suuntaaminen tytöille mahdollistivat läheisen ja hellän kanssakäymisen aikuisten ja ystävien kanssa, mikä taas pojille suunnatuissa esineissä ja vaatteissa jäi puuttumaan. (Paju 2013, 125.) Poikien vaatteissa korostui enemmän toiminnallisuus, niissä oli vähemmän kuvia ja jos kuvia oli, niiden teemat keskittyivät pelottaviin aiheisiin. Tällaiset aiheet ja helposti itse puettavat vaatteet eivät kutsu poikia samanlaiseen läheiseen kanssakäymiseen kuin tytöille suunnatut vaatteet ja asiat. (Paju 2013,127-130.) Esimerkiksi tytön mekossa olevat pienet napit selässä, mahdollistavat toistuvan kokemuksen, missä aikuinen koskettaa ja juttelee hänen kanssaan. Pojalla toistuvat kokemus on pukea itse helpot vaatteensa ja rientää leikkeihin. (Paju 2013, 212.) Henkilökunnan ja tyttöjen välille syntyi juuri esineiden toiminnallisuuden vuoksi suurempi määrä lähellä olon hetkiä kuin henkilökunnan ja poikien välille (Paju 2013,149-150). Paju kuvasi tällaisten

työille mielletävien esineiden ja vaatteiden kutsuvan nimenomaan tyttöjä ja nämä esineet mahdollistivat tietynlaista toimintaa. Kaikkia tyttöjä eivät tällaiset esineet kuitenkaan kiinnostaneet, jolloin he eivät myöskään olleet samanlaisessa toiminnassa mukana. (Paju 2013, 132-133.) Pojille ja tytöille suunnatuilla esineillä oli myös merkittävä vaikutus liikunnallisuuteen. Tytöille ei suunnattu pihatilan ylittäviin leikkeihin aineellisia apuvälineitä kuten palloja ja rekkoja samalla tavalla kuin pojille. (Paju 2013, 171.)

Päiväkodin lapsiryhmät koostuvat hyvin monimuotoisista ja erilaisista lapsista, kulttuurien, iän, sosiaaliluokan, kykyjen ja myös sukupuolen mukaan (Eerola-Pennanen & Turja 2017, 156). Sukupuolisuus tulisi nähdä monimuotoisena asiana, sillä kaikki lapset ovat erilaisia, eivät sukupuolensa edustajia. Kaikilla lapsilla tulee olla samanlainen oikeus toimia, kaikkien lasten tulee saada ilmaista kaikkia tunteitaan ilosta ja riemusta suruun ja itkuun. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 86.) Julkisessa keskustelussa päiväkodin naisvaltaiseen henkilökuntaan kaivataan mukaan miehiä turvaamaan poikien kasvua ja kiinnostuksen kohteita. Esimerkiksi Pekkola syyttää miesten vähäisyyttä yhtenä syynä siihen miksi pojat saavat tyttöjä vähemmän fyysistä kosketusta päiväkodissa (2016, 179). Ylitapio-Mäntylän mukaan päiväkodin tyttömyisyys tai poikamaisuus ei kuitenkaan ole kiinni kasvattajien sukupuolesta, vaan kasvatuskulttuurin sukupuolistavasta luonteesta, johon tarvitaan muutosta. (2012, 281.) Kuitenkin naisvaltaisena alana päiväkotityö antaa lapsille kuvan siitä, että suurin osa lasten opettajista ja hoitajista on naisia (Ylitapio-Mäntylä 2012, 95). Näin ei välttämättä tarvitsisi olla. Mutta miesten ja naisten työn tekeminen päiväkodissa ei saa olla sellaista, että miehet toteuttavat miestapaisuutta ja naiset naistapaisuutta kasvatuksessaan, vaan kumpienkin tulisi olla tietoisia sukupuolistavista kasvatusten menetelmistä ja pyrkiä muuttamaan niitä (Ylitapio-Mäntylä 2012, 96).

Sukupuolisensitiivisyyden kannalta ei ole yhdentekevää minkälaisesta käytöksestä lapsi saa positiivista palautetta, mikä jätetään huomiotta tai mikä kielletään. Ei myöskään se minkälaisista asioista lapsen kanssa keskustellaan tai mitä häneltä kysellään. (Teräs 2012, 103.) Sukupuolisensitiivisyyden toteuttamisessa tarvitaan sukupuolitietoisuutta. Se tarkoittaa tietoisuutta sosiaalisista rajoista, jotka liittyvät naisena ja miehenä olemisen opittuun käyttäytymiseen. (Lahelma & Tainio 2019.) Ylitapio-Mäntylä (2012,17) toteaa

sukupuolisesti yleistävien puheiden rikkovan ainutlaatuisuutta ja kategorisoivan lapsia sukupuolen mukaisiin luokkiin. Erojen huomaaminen ja huomioiminen on myös herkkyyttä nähdä asioita erilaisista näkökulmista ja vain ne huomaamalla voi niihin myös vaikuttaa. Kaikkien lasten on saatava sukupuolestaan riippumattomat yhtäläiset mahdollisuudet toimia, kasvaa ja oppia. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 26–27). Jos lapset ja aktiviteetit jaetaan vain tyttöjen tai poikien leikeiksi ja porukoiksi tämä johtaisi hyvin yksipuolisten taitojen kartuttamiseen. Sekaporukoissa lapset saavat erilaisia oppikokemuksia. (Keskinen 2003, 229). Sukupuoli-ilmaisujen näkeminen laajana janana vain kaksijakoisen tyttöjen ja poikien ilmaisun sijaan, antaa tilaa kaikenlaiselle sukupuoli-identiteetin ilmaisulle. Tähän joukkoon mahtuvat myös sukupuoli-identiteetin stereotyyppien mukaiset ääripäät. Tällaiset ilmaukset eivät ole yhtään sen vähempiarvoisia kuin niiden vastaiset ilmaisut. (Saloheimo 2016, 152.) Lasten ainoa hyväksytty sukupuoli-ilmaisu ei ole ainoastaan stereotyyppien vastainen ilmaisu (Sundell & Forsblom-Sinisalo 2012, 126).

Lasten kanssa sukupuolen moninaisuuden ja sukupuolen tasa-arvon teemoja voi tarkastella lastenlaulujen ja -kirjojen kriittisen pohdinnan kautta ja lapsille pitää tarjota myös sukupuolistereotyyppien vastaisia toimintavaihtoehtoja. Sukupuoliasioita voi käsitellä, vaikka aamupiirissä tai aina kun teema nousee lasten puheissa tai toimissa esille. Kun lasten kanssa keskustelelee sukupuolen moninaisuudesta, voi sen tehdä avoimesti ja suoraan. On tärkeää muistaa lapsen oman kokemusmaailman läheisyys ja rehellinen viesti siitä, että näistä asioista saa ja pitää puhua. Varhain aloitetun tasa-arvoisen ja sukupuolisensitiivisen työn uskotaan heijastuvan tulevaisuudessa työelämään ja mahdollistavan yhdenvertaisen yhteiskunnan kehittymisen. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 284 ja Huuska & Karvinen 2012, 48–49.) Sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta olisi tärkeää myös puhua maahanmuuttajavanhemmille. Mikäli he tulevat kulttuurista, missä tyttöjen ja poikien roolit ovat tarkemmin rajattuja, tulisi päiväkodin sukupuolisensitiivisen kasvatuksen teoriaa vähän avata, jotta se ei näyttäyty heille niin vieraana. Tässä on tärkeä kohta myös osata toimia kulttuurisensitiivisesti, mutta kuitenkin pitää kiinni tiedolla perustelluista kasvatustavoista, joita suomalaisessa päiväkodissa kuuluu noudattaa. (Novitsky 2016, 141.)

Sukupuolisensitiivinen kasvatusta sekoitetaan usein sukupuolineutraaliin kasvatukseen, joka on kuitenkin eri asia. Sukupuolineutraali kasvatusta kuulostaa ihanteelta, missä vältellään turhaa sukupuolittamista (Forde 2014, 370). Tosiasiassa sukupuolikäsityksistä neutraalia tilaa tai kasvatusta ei voi olla olemassakaan, sillä alitajuisesti jonkinlaiset sukupuolikäsitykset ohjaavat kaikkien kasvattajien toimintaa. Sukupuolineutraalikasvatusta on eräänlaista sukupuolisokeaa kasvatusta, jonka ongelmana on se, ettei sukupuolistereotyyppioihin ja –oletuksiin päästä puuttumaan, kun niitä ei huomata, eikä käsitellä. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 32.) Tällöin monet sukupuolistamisen tavat jäävät olemaan ja vaikuttamaan, kun niitä ei pureta ja rakenneta uudestaan (Forde 2014, 371 & Eskelinen & Itäkare 2020, 204).

6 VARHAISKASVATUS JA DISKURSSIANALYYSI

6.1 Varhaiskasvatus tutkimuksen kontekstina

Varhaiskasvatukseen kuuluu päiväkotitoiminta, perhepäivähoito ja avoin varhaiskasvatustoiminta (Varhaiskasvatuslaki, 2018, 1 luku, 1 §). Varhaiskasvatuksesta määrää varhaiskasvatuslaki, joka on tullut voimaan 1.9.2018 (Opetus- ja kulttuuriministeriö, luettu 12/2019). Varhaiskasvatuslain mukaan varhaiskasvatusta velvoittaa opetushallituksen laatima varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Tämän tarkoituksena on ohjata koko Suomen varhaiskasvatuksen yhdenvertaisuutta, varhaiskasvatuslain tavoitteiden toteutumista ja ohjata varhaiskasvatuksen laatua. (Varhaiskasvatuslaki, 2018, 5 luku, 21§.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta laaditaan kuntakohtaiset ja/tai yksikkökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat, jotka täydentävät varhaiskasvatussuunnitelman perusteita (Varhaiskasvatuslaki, 2018, 5 luku, 22 §).

1. Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet2. Paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat3. Lasten varhaiskasvatussuunnitelmat

KUVIO 1. Varhaiskasvatussuunnitelmien tasot (varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018, 7).

Tutkimukseni keskittyy siis tasojen 1 ja 2 varhaiskasvatussuunnitelmiin (vasu). Esiopetusta säätelee perusopetuslaki. Lain mukaan esiopetukseen sovelletaan myös varhaiskasvatuslakia, jos esiopetusta järjestetään päiväkodissa tai perhepäiväkodissa. (Perusopetuslaki, 1998, 1 luku, 1§.) Esiopetusta voidaan järjestää myös kouluissa (Perusopetuslaki, 1998, 2 luku, 6§). Esiopetusta

velvoittaa opetushallituksen laatima esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018, 7) Esiopetus kuuluu oppivelvollisuuteen. Tasa-arvolaki määrää oppilaitoksia tekemään vuosittain tai vähintään kolmen vuoden välein toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman ja tämä koskee myös kouluissa järjestettävää esiopetusta. Tasa-arvosuunnitelma voi olla erillinen asiakirja tai yhdistyä esimerkiksi esiopetussuunnitelmaan tai varhaiskasvatussuunnitelmaan. (Opetushallitus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnittelu oppilaitoksissa.)

Muuta varhaiskasvatusta tasa-arvolaki ei velvoita tasa-arvosuunnitelman laatimiseen, sillä päiväkotija ei nähdä oppilaitoksina mutta tasa-arvolaki velvoittaa myös varhaiskasvatusta (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018, 15). Kuitenkin osassa aineistoni varhaiskasvatussuunnitelmista mainittiin kunnan tasa-arvosuunnitelman olevan myös varhaiskasvatussuunnitelman pohjana. Varhaiskasvatuksen säädösten kenttä on siis monimuotoinen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden pohjalta laaditaan kunnalliset ja hoitoyksikkökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat ja esiopetussuunnitelmat (Opetushallitus, varhaiskasvatussuunnitelman perusteet pähkinänkuoressa & Opetushallitus, esiopetuksen opetussuunnitelmien perusteet,).

6.2 Varhaiskasvatussuunnitelmien diskurssianalyysi

Tutkimuksessa tutkitaan kieltä kommunikaation välineenä ja todellisuuden tuottajana. Aineiston merkityssysteemejä kutsutaan diskursseiksi, sillä diskurssi on hyvä termi institutionaalisissa ja sosiaalisissa käytänteissä, joten se sopii hyvin varhaiskasvatussuunnitelmiin. Tulkintarepertuaari termin valitseminen olisi sopinut paremmin arkisen kielenkäytön käsittelyyn. (Jokinen ym 2008, 27.) Diskurssin käsite on moniulotteinen ja tässä tutkimuksessa diskurssilla tarkoitetaan siis merkityksellistämisen tapaa, joka muokkaa puhunnan kohdetta eli sukupuolen tasa-arvokasvatusta ja seksuaalikasvatusta (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 20). Eli diskurssi on se, millä jokin teema merkityksellistetään. Kun teemana on esimerkiksi seksuaalikasvatus, tutkimuksessa on analysoitu minkälaisia merkityksiä tämä teema saa. Tutkimuksessa tutkitaan minkälaiseksi

diskurssit muovaavat todellisuutta varhaiskasvatuksen sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta, eli millä tavalla sukupuolen varhaiskasvatusta ja seksuaalikasvatusta on käsitelty tai jätetty käsittelemättä ja mitä merkityksiä nämä vasuun kirjatut lausumat luovat. Kielestä tekee diskursiivista se, että se järjestyy sosiaalisten normien, arvojen ja sääntöjen mukaan, ei ainoastaan kieliopin (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 10).

Kieli ei ole irrallista todellisuudesta, vaan se muovaa kuvaa todellisuudesta, ympäröivästä yhteiskunnasta ja käsittelemästään asiasta. Varhaiskasvatussuunnitelmien kieli muovaa siis kuvaa varhaiskasvatuksen sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14). Tutkimuksessa pohditaan, mikä on kuva sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta, kuinka kieltä käytetään ja mihin sitä käytetään (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11). Diskurssianalyyseissä kiinnostaa kieli pilkkuineen ja pisteineen sekä laajat yhteiskunnalliset rakenteet, tässä tapauksessa sellaisia ovat sukupuoli ja seksuaalikasvatus (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 17). Historiallisessa makrotason kontekstissa näkyy tällä hetkellä nousussa olevana sukupuolikasvatuksen asiat, niistä uutisoidaan ja keskustellaan paljon ja onkin aika luonnollista, että ne näkyvät myös varhaiskasvatussuunnitelmissa.

Laadullisen tutkimuksen tekeminen on eräänlaista spiraalin kiertämistä ja diskurssitutkimuksen tekeminen menee vielä pidemmälle. Diskurssitutkimus liikkuu hermeneuttisella kehällä ja yrittää muodostaa siltoja esimerkiksi erilaisten käsitteiden yhdistämiseksi (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 108 & 129). Hermeneuttisen kehän mukaisesti tutkimuksessa palattiin näihin aineiston analyysin kohtiin aina uudelleen ja tulkittiin niitä lisää (Tuomi & Sarajärvi 2018,31). Varhaiskasvatussuunnitelmien diskurssin normeihin kuuluu asiallinen, asiapohjainen ja kirjoituskielinen teksti. Siihen ei kuulu tuttavallinen, eikä puhekielinen teksti. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 31-33)

Varhaiskasvatussuunnitelmien konteksti aivan varhaiskasvatustilain perusteella on määräävä, käskyttävä, ohjeita antava ja autoritäärinen (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 23). Tutkimuksessa on pyritty pääsemään myös käsiksi sosiaalisen toiminnan, eli varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin ja kielen keskinäiseen suhteeseen tutkimalla genrejä, joiden on tarkoitus kiteyttää sosiaalisen toiminnan vakiintuneita diskursiivisia muotoja. Genret nähdään

diskurssianalyysin mukaan tilannesidonnaisempina kuin diskurssit. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53 & 62 & 64.) Diskurssi ja genre kuvaavat kielenkäytön mikrotason, sekä yhteiskunnan ja kulttuurin makrotason yhteen kietoutuneisuutta. Genre ohjaa tässä tapauksessa tekstin tulkintaa ja on kielellisen ja kulttuurisen toiminnan tiivistymä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 66.) Genret koostuvat tekstityypeistä, joita ovat: kertova, kuvaileva, ohjaileva, argumentoiva, erittelevä.

TAULUKKO 2. *Genrejen/tekstityyppien erittely* (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 74.)

Kertova	Kertova eli narratiivinen tekstityyppi etenee usein menneessä aikamuodossa. Siinä on tekijä, syy-seuraussuhteita, toimintaa kuvaavia verbejä.
Kuvaileva	Kuvailevassa tekstityypissä käytetään adjektiiveja, olemista, havaitsemista. Kerrotaan ilman tekijää ja tietynlaisesta näkökulmasta minkälaisia asiat (maailma, ihmiset, tapahtumat) ovat.
Ohjaileva	Ohjailevan eli instruktiivisen tekstityypin tyyliin kuuluvat ohjeet, käskyt, neuvot.
Argumentoiva	Argumentoiva tekstityyppi on kantaa ottavaa. Se sisältää vastakohtia, perustelevuutta ja esimerkiksi "mutta" ja "koska" alkuisia lauseita.
Erittelevä	Ekspositorinen eli erittelevä tekstityyppi esiintyy usein yhdessä argumentoivan kanssa. Se on määrittelevää, pohdiskelevaa, abstraktia ja siinä on tietynlainen teoreettinen etäännyneisyys.

Tässä tutkimuksessa on analysoitu myös näitä genren tekstityyppejä varhaiskasvatussuunnitelmissa ja minkälaisia merkityksiä ne luovat teemoille. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 74.)

7 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA ANALYYSIN KULKU

TAULUKKO 3. *Tutkimuskysymykset*

Tutkimuskysymykset	
Pääkysymys	Osakysymykset
Millaisina käytäntöjä ohjaavina periaatteina sukupuolen tasa-arvo- ja seksuaalikasvatus rakentuvat varhaiskasvatussuunnitelmissa?	Millä tavalla sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen teemat on otettu huomioon varhaiskasvatussuunnitelmissa?
	Millä tavalla sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta on kirjoitettu?
	Minkälaiseksi sukupuolen tasa-arvokasvatusta ja seksuaalikasvatusta rakennetaan varhaiskasvatussuunnitelmissa?
	Minkälaisen kuvan varhaiskasvatussuunnitelmien sisältö antaa sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta ja mitä merkityksiä ne saavat?
	Vastaako varhaiskasvatussuunnitelmien tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen käsittely näiden aiheiden teoria- ja tiedepohjaa?

Tutkimuksen aineistona on valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018 ja sen pohjalta kirjoitettuja paikallisia kuntakohtaisia varhaiskasvatussuunnitelmia vuodelta 2019. Paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat olivat kaupungeista: Helsinki, Vantaa, Espoo, Hämeenlinna, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Turku, Lahti ja Jyväskylä. Nämä tutkimuksessa käytetyt 11 kaupunkia kuuluvat Suomen suurimpien seitsemäntoista kaupungin joukkoon ja ne valittiin satunnaisotannalla.

Jos mietin tulkinnessani hermeneuttista kehää, esiymmärrykseni varhaiskasvatuksesta oli se, että sukupuolen tasa-arvokasvatus ja seksuaalikasvatus näkyvät varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa jonkin

verran, mutta kunnallisissa vasuissa niiden osuus saattaa vaihdella (Tuomi & Sarajärvi 2018,31). Aloitin keskittymällä sukupuolen tasa-arvokasvatuksen aiheeseen ja lukemalla valtakunnallisen vasun, mutta päädyin käyttämään tämän jälkeen apuna tietokoneen ja selaimen eri etsi-toimintoja. Etsin siis tutkimukseni kannalta tärkeitä sanoja katkaistuna kuten esimerkiksi sukupuoli, tasa-arvo, keho ja seksuaalisuus. Aineiston läpikäyminen oli etsi-toiminnon avulla helpompaa ja tarkempaa, sillä tällöin ei jäänyt epähuomiossa tärkeitä kohtia välistä. Erityisesti sukupuolen tasa-arvokasvatuksen aiheita löytyi vasuista monestakin eri kohdasta. Huomasin etsi -toiminnolla myös nopeasti, mitkä teemat ja lauseet toistuivat samoina suunnitelmasta toiseen ja pystyin tarkistamaan helposti mukaan ottamiani kohtia ja etsimään ne vasuista tarvittaessa aina uudelleen.

Yllättävästi varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa oli todella paljon asiaa sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta. Yllättävää oli myös, kuinka paljon kunnallisiin varhaiskasvatussuunnitelmiin oli liitetty vain suoria pätkiä varhaiskasvatussuunnitelman perusteista ilman, että asioita oli muotoiltu omin sanoin tai mietitty pidemmälle. Tutkimuksessa tarkasteltiin ensin, mikä on todellinen kuva, jonka varhaiskasvatussuunnitelmat tasa-arvokasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta välittävät, mitkä kohdat varhaiskasvatussuunnitelman perusteista toistuivat samanlaisina paikallisissa suunnitelmissa ja kuinka monessa niistä ja lähdettiin kokoamaan tästä yhteenvedoa. Sukupuolen tasa-arvo kasvatuksen kohdalla keskityttiin siis yhtäläisyyksiin ja eroihin. Tiivistetyn aiheen kuvauksen luomisen jälkeen, tutkimuksessa alettiin analysoida aineistoa ja sen lausumia diskurssianalyysillä. Analyysissä tarkasteltiin, minkälaisen kuvan, eli minkä diskurssin nämä varhaiskasvatussuunnitelmien virkkeet todella rakentavat sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 39). Sukupuolen tasa-arvokasvatus jaettiin otsikoihin.

TAULUKKO 4. *Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen teemat*

Tasa-arvo varhaiskasvatuksen arvoperustana diskurssi	Miten teemasta kirjoitetaan, mitä merkityksiä se saa ja millaisia käytäntöjä ohjaavia periaatteita vasuissa rakennetaan sukupuolen tasa-arvokasvatuksella varhaiskasvatuksessa?
--	---

Sukupuolisensitiivisyyden diskurssit	Miten teemasta kirjoitetaan, mitä merkityksiä se saa ja millaisia käytäntöjä ohjaavia periaatteita vasuissa rakennetaan sukupuolisensitiiviselle kasvatukselle varhaiskasvatuksessa?
Moninaisuuden diskurssit	Miten teemasta kirjoitetaan, mitä merkityksiä se saa ja millaisia käytäntöjä ohjaavia periaatteita vasuissa rakennetaan moninaisuudesta keskustelulle varhaiskasvatuksessa?
Lasten vapaan itseilmaisun diskurssi	Miten teemasta kirjoitetaan, mitä merkityksiä se saa ja millaisia käytäntöjä ohjaavia periaatteita vasuissa rakennetaan lapsen sukupuolistereotyyppien vastaiseen käytökseen suhtautumiselle varhaiskasvatuksessa?

Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen teemat valittiin osittain aineistosta, mutta nämä teemat nousivat esiin myös etenkin sukupuolen tasa-arvokasvatuksen kirjallisuudesta ja olen teemoina halunnut nostaa ne merkittävänä aiheina esiin. Analyysissä on käytetty enemmän hermeneutiikkaan kuuluvaa tulkinnan kehää, fenomenologisen teemoittelun sijaan (Tuomi & Sarajärvi 2018, 40).

Vastoin ennako-oletuksiani seksuaalikasvatuksesta ei löytynyt kunnolla mainintaa varhaiskasvatussuunnitelman perusteista ja kunnallisissa vasuissa oli todella paljon vaihtelevuutta asian käsittelyssä. Analyysin kulku oli samanlainen kuin sukupuolen tasa-arvokasvatuksen teemassa. Seksuaalikasvatus aiheesta etsittiin samanlaisuutta, mutta sen kohdalla käsiteltiin enemmänkin eroavaisuuksia ja niiden yhdistelyä, sillä eroavaisuuksia oli enemmän kuin sukupuolen tasa-arvokasvatusta käsittelevässä aineistossa (Tuomi & Sarajärvi 2018,79). Vasuista lajiteltiin seksuaalikasvatukselle neljä eri teemaa.

TAULUKKO 5. Seksuaalikasvatuksen teemat

Seksuaalikasvatuksen diskurssit varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa	Miten seksuaalikasvatuksesta puhutaan, mitä merkityksiä se saa ja millaisia käytäntöjä ohjaavia periaatteita vasuissa rakennetaan seksuaalikasvatukselle varhaiskasvatuksessa?
---	--

Seksuaalikasvatuksen kunnallisissa vasuissa diskurssit	Miten seksuaalikasvatuksesta puhutaan, mitä merkityksiä se saa ja millaisia käytäntöjä ohjaavia periaatteita vasuissa rakennetaan seksuaalikasvatukselle varhaiskasvatuksessa?
Kehotunnekasvatuksen diskurssit	Miten kehotunnekasvatuksesta puhutaan, mitä merkityksiä se saa ja millaisia käytäntöjä ohjaavia periaatteita vasuissa rakennetaan lasten kehotunnekasvatukselle varhaiskasvatuksessa?
Turvataitojen diskurssit	Miten turvataidoista puhutaan, mitä merkityksiä ne saavat ja millaisia käytäntöjä ohjaavia periaatteita vasuissa rakennetaan lasten turvataitojen oppimiseen varhaiskasvatuksessa?

Nämä otsikot nousivat suoraan aineistosta ja niihin on yhdistetty teoriaa. Sekä sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen analyysissä on mukana teoriasidonnaisuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 81.)

Kielen keskeiset funktiot huomioon ottaen vasujen analyysissä on pohdittu:

1. Miten maailmaa kuvataan eli representoidaan? Tällä tarkoitetaan omassa työssäni, miten sukupuolen tasa-arvokasvatus ja seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa kuvataan ja miten varhaiskasvattajien toiminta kuvataan?
2. Millaisia suhteita ja identiteettejä rakentuu varhaiskasvatuksen toiminnalle, sukupuolen tasa-arvokasvatukselle ja seksuaalikasvatukselle?
3. Miten tämä toiminta järjestyy kielellisesti? (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 41)

Kielen funktionaalisuuteen kuuluu: viestinnän väline, representoiminen eli maailman kuvaaminen ja sosiaalisten suhteiden ja identiteettien luominen (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53). Analyysissä on pohdittu myös, mikä on varhaiskasvatuksen sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen teemojen lausumien funktio (Jokinen ym 2008, 42-43). Tutkimuksessa on myös tarkasteltu minkälainen representaatio, eli merkityksen tuottaminen, ideologia, näkemys, uskomus maailmasta diskurssien taustalta heijastuu (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 44).

8 SUKUPUOLEN TASA- ARVOKASVATUS VARHAISKASVATUSSUUNNITELMI SSA

8.1 Tasa-arvo varhaiskasvatuksen arvoperustana diskurssi

Sukupuolen tasa-arvokasvatus teemana tulee vahvasti esiin varhaiskasvatussuunnitelmissa ja tasa-arvo varhaiskasvatuksen arvoperustana on koko sukupuolen tasa-arvokasvatuksen käsittelyn päädiskurssi. Suomen perustuslaissa mainitaan, että muun muassa sukupuolen vuoksi ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan (Suomen perustuslaki 1999 (731/1999) 6 §). Tämä perustuslain kohta on genreltään selvästi ohjeistava, sillä se on selkeä määräys. Kohta on nähty niin tärkeäksi, että se löytyy valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2018,15) ja suurin osa 7/11 aineiston varhaiskasvatussuunnitelmista sisälsi sen (Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Jyväskylä). Varhaiskasvatuslaissa (2 luku, 3 §) sanotaan:

”varhaiskasvatuksen tarkoituksena on sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen.”

Tämä kohta taas on mielestäni genreltään enemmänkin kuvaileva, todetaan mikä varhaiskasvatuksen tarkoitus on ja näin asia sitten on. Toki tässä on myös hieman ohjeistavaa genreä mukana, sillä tämän asian toteaminen myös velvoittaa kasvattajia toimimaan sen mukaisesti. Tämä kohta löytyy valtakunnallisesta vasusta ja myös jokaisesta yhdestätoista graduni aineistona olevista vasuista.

Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen diskurssi on siis tasa-arvo arvoperustana. Sukupuolen tasa-arvokasvatus nähdään olemassa olevaksi, varhaiskasvatukseen kiinteästi kuuluvaksi ja tärkeäksi arvoperustaksi. Näiden kummankin lainkohdan funktiona on normalisoida tasa-arvo varhaiskasvatuksessa olevaksi asiaksi. Tasa-arvo varhaiskasvatuksessa saa siis totuuden aseman (Jokinen & Juhila 2016, 63). Tässä näkyy myös Eskelisen ja Itäkareen (2020, 212) havainto siitä, kuinka sukupuolen tasa-arvo saa tällä luonnollisella ja itsestään selvällä puhetavalla hegemonisen aseman, eihän kukaan haluaisi nousta vastaan tasa-arvoa.

Tasa-arvokasvatukselle on luotu siis jo periaatteessa Suomessa lain puitteissa hyvät perusteet. Tämä kertoo mielestäni siitä, että niin Suomen laissa kuin varhaiskasvatussuunnitelmissa on hyvin tarkasti sitouduttu sukupuolen tasa-arvon edistämiseen ja yhdenvertaiseen kohteluun ja se on otettu eräänlaiseksi pääperiaatteeksi varhaiskasvatuksessa. Tätä sukupuolen tasa-arvo arvoperustana vahvistaa myös maininta: "Tasa-arvo nähdään yhtenä tärkeänä suomalaisen yhteiskunnan demokraattisena arvona ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteet turvaa tämän arvon edistämistä" (varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 30). Tämäkin lause on enemmänkin kuvaileva, siinä kerrotaan, millaisena tasa-arvo nähdään, mutta se sisältää myös pienen ohjeistavuuden näin todetessaan, että näin asia myös tulisi nähdä. Myös kaikki aineiston varhaiskasvatussuunnitelmat sisälsivät saman maininnan; tasa-arvo on suomalaisen yhteiskunnan demokraattinen arvo ja se tekee tästä diskurssista todella hegemonisen (Jokinen & Juhila, 2008, 81). Kaikkien varhaiskasvatussuunnitelmien funktiona voi siis nähdä tasa-arvon määrittelyn varhaiskasvatuksen perusarvoksi.

Intertekstuaalisuus tarkoittaa sitä, että tekstillä on myös toinen merkitysulottuvuus kuin ainoastaan se juuri kirjoitettu. Monet merkitykset kytkeytyvät sanavalintoihin historian kautta ja sanavalinnat ovat välillä todella tärkeitä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 90-91.) Kupiainen (2019, 12) mainitsee tasa-arvo keskustelua hallinneen jo pitkään klisee siitä, että sukupuolten tasa-arvo on Suomessa jo saavutettu. Tasa-arvo suomalaisen yhteiskunnan demokraattisena arvona on hyvin pitkän historian saanut fraasi, jossa perustellaan tasa-arvon olemassaoloa tasa-arvolla itsellään, että näin meillä on. Mainitaan esimerkiksi, että meillähän on jo tämä tasa-arvo, mutta ei kerrota mitä

se käytännössä tarkoittaa tai miten se tasa-arvo näkyy. Samoin näistä, lakitekstien ja varhaiskasvatussuunnitelmien lainauksista, ei selviä, mitä nämä periaatteet tarkoittavat käytännön työssä, kuinka ne sitä ohjaavat ja mitä se tasa-arvon edistäminen on. Riskinä näissä virkkeissä on myös perustella tasa-arvoa jo olemassa olevana asiana, ilman, että mietitään mitä se käytännössä tarkoittaa ja kuinka sitä pitäisi vielä edistää. Jos nämä olisivat ainoa asia sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta, esittäisi tämä diskurssi sukupuolen tasa-arvon varhaiskasvatuksessa jo olemassa olevana periaatteena toteuttaa varhaiskasvatusta, mikä taas olisi vähän vastoin aihetta koskevia tutkimustuloksia. Muutamissa varhaiskasvatussuunnitelmissa (Hämeenlinna & Jyväskylä) sukupuolen tasa-arvokasvatuksen käsittely on lähes jäänyt tälle tasolle. Tämä diskurssi tasa-arvosta perusarvona saa aikaan lausumien funktion olevan vain normalisoida tasa-arvo varhaiskasvatuksessa jo olemassa olevaksi asiaksi, ei oikeastaan edistää sitä. Sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta tulee varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissa ja useimmissa muissakin varhaiskasvatussuunnitelmissa vielä lisää asiaa, jolloin asian edistämisen funktio näkyy vahvemmin näissä suunnitelmissa ja diskurssi on enemmän tasa-arvoa edistävä. Nämä edellä mainitut lausumat kutsuvat vastaanottajaa hyväksymään ja pitämään yllä tasa-arvoa vähän itsestään selvyystenäkin olevana arvoperustana.

Varhaiskasvatusta laissa mainitaan myös tavoitteena lasten ohjaaminen toisten ihmisten kunnioittamiseen (Varhaiskasvatustaki, 2 luku, 3 §) ja myös tämä kohta löytyi varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2018, 16) ja kaikista aineistoni vasuista. Toisten ihmisten kunnioittamiseen ohjaamisen voi nähdä kuuluvan myös tasa-arvon teemaan ja sekin esitetään kuvailevan genren mukaisesti toteamalla sen olevan varhaiskasvatustakin tavoite, mutta siinäkin on hieman ohjailevuutta, että niin tulee varhaiskasvattajien myös toimia. Tämän lausuman funktiona on muistuttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä ohjaamaan lapsia toisia kunnioittavaan käytökseen. Tätä ei kuitenkaan eritellä tarkemmin, mitä se tarkoittaa ja kuinka näin tehdään.

Varhaiskasvatuksen sukupuolen tasa-arvokasvatuksen pääperiaatteen takana ovat vahvat sosiaaliset normit ja säännöt, kuten Suomen lait. Sukupuolen tasa-arvokasvatus teeman varhaiskasvatussuunnitelmien lauseet ja diskurssit määrittelevät lähinnä varhaiskasvatuksen tasa-arvon tilannetta olemassa

olevaksi ja tärkeäksi, mutta eivät anna selkeitä ohjeita varhaiskasvatuksen työntekijöiden toiminnalle edistää tasa-arvoa.

8.2 Sukupuolisensitiivisyyden diskurssit

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018, 30) määrää:

“Varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä.”

Sukupuolisensitiivisyyden teemaa lähestytään diskurssilla sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksen toimintaperiaatteena. Tällä diskurssilla sukupuolisensitiivisyys määritellään olemaan itsestään olemassa varhaiskasvatuksessa ja, että sitä pitää myös varhaiskasvatuksessa toteuttaa. Tämä lausuma on periaatteessa neuvo tai käsky, mutta se annetaan tarkemmin genressä kuvaileva, eli kuvaillaan ja todetaan, minkälaista jokin asia on (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 71). Tämän lausuman funktio on määritellä varhaiskasvatuksen olemus itsessään sukupuolisensitiiviseksi, vaan ei kuitenkaan opettaa varhaiskasvattajia, kuinka toimitaan sukupuolisensitiivisesti. Lausuman funktio ei oikeastaan ole edes määrätä varhaiskasvattajia toimimaan sukupuolisensitiivisesti, vaan antaa totuuden asema sille, että varhaiskasvatus itsessään on jo sukupuolisensitiivistä. Tämän “varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä” -muotoilun voi tulkita myös ulottamaan sukupuolisensitiivisyyden kokonaan kaikkeen varhaiskasvatukseen, ikään kuin koko varhaiskasvatusta katsottaisiin sukupuolisensitiivisten silmälasien lävitse. Jos asia olisi mainittu eri tavalla, esimerkiksi, että “varhaiskasvatuksessa kohdellaan lapsia sukupuolisensitiivisesti”, olisi sukupuolisensitiivisyys kohdistunut vain yhteen asiaan lasten kohteluun. Määrittelemällä koko varhaiskasvatuksen olevan sukupuolisensitiivistä, tällä diskurssilla määritellään kaikkia varhaiskasvatuksen toimintoja ja osa-alueita tarkasteltavaksi sukupuolisensitiivisesti. Tämän diskurssin tarkoitus on määrätä sen lukijaa sukupuolisensitiivisen varhaiskasvatuksen hyväksyjän ja toteuttajan positioon (Suoninen 2008, 60-61).

Aineistoni yhdestätoista varhaiskasvatussuunnitelmasta seitsemän totesi varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti varhaiskasvatuksen olevan sukupuolisensitiivistä (Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Lahti) ja 2 omin sanoin (Turku ja Helsinki). Turun vasussa (2019, 110 & Liite 12) oli kirjoitettu sukupuolisensitiivisyyden olevan käytettävä menetelmä ja neuvottu arvioimaan omissa ryhmissä toimitaanko todella sukupuolisensitiivisesti. Tällä lausumalla on ohjeistavampi genre ja sen funktiona onkin selvemmin ohjeistaa varhaiskasvatuksen henkilöstön työntekoa sukupuolisensitiivistä toimintaa kohti. Koska se löytyy kuitenkin vain liiteosiosta, ei sitä voi pitää kovin merkittävänä mainintana kuitenkaan, vaan se jää ikään kuin vapaaehtoiseksi. Helsingin vasussa (2019, 26) taas mainittiin sukupuolisensitiivisen kasvatuksen sijaan sukupuolitietoinen varhaiskasvatus, mutta sen määriteltiin tarkoittavan samaa asiaa kuin sukupuolisensitiivisen kasvatuksen. Nämä lausumat vahvistavat sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksen toimintaperiaatteena diskurssia.

Tasa-arvo kasvatukselle on pääasiassa vasuissa hyvät puitteet, mutta arjessa kuitenkin aikuiset asettavat usein lapsille sukupuolistavia käytäntöjä ja lapset taas rikkovat niitä. Tämä aiheuttaa aikuisissa ihmetystä ja hämmennystä. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 277.) Sanomisillaan, eleillään tai ilmeillään kasvattaja joko vahvistaa tai rikkoo sukupuolisia oletusarvoja (Ylitapio-Mäntylä 2012, 278). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ohjaavat varhaiskasvattajia nimenomaan rikkomaan sukupuolisia oletusarvoja. Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen yhteydessä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 31) mainitaan:

“Henkilöstö rohkaisee lapsia tekemään valintoja ilman sukupuoleen tai muihin henkilöön liittyviin seikkoihin sidottuja stereotyyppisiä rooleja ja ennakko-odotuksia.”

Tässä lausumassa sukupuolisensitiivisyyden teemaan tuodaan diskurssi sukupuolistereotyyppien rikkomisesta. Tämä täysin sama kohta on liitetty myös kahdeksaan aineistoni yhdestätoista vasuista (Helsinki, Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Lahti). Tämä on hyvin merkittävä kohta, sillä tämä ohje on jo hyvin edistyksellistä sukupuolisensitiivistä kasvatusta, sillä siinä ei ainoastaan hyväksytä sukupuolistereotyyppien vastainen ilmaisu, vaan siinä

jopa rohkaistaan siihen. Tällä lausumalla myös suoraan ohjeistetaan varhaiskasvatuksen henkilökuntaa, kuinka heidän tulee toimia kasvatustyössään sukupuolisensitiivisesti. Tällä diskurssilla pyritään vaikuttamaan suuremmin toimintaan ja varhaiskasvatuksen todellisuuteen. Mielenkiintoista on, miksi juuri tämä kohta, on jätetty Hämeenlinnan, Turun ja Jyväskylän vasuista pois. Se luo taas mielikuvaa siitä, ettei kyseistä asiaa pidettäisi erikseen mainitsemista vaativan tärkeänä kaikissa kaupungeissa. Tästä kohdasta tekee varhaiskasvatussuunnitelmien kirjoitustyyllissä eroavan sekin, että tällä ohjeella on myös tekijä "henkilökunta" ja se tekee tämän virkkeen genrestä hieman kertovan eli narratiivisen toteavan kuvailevan ja ohjeistavan genren ohella. Tämä diskurssi houkuttelee sen lukijaa sukupuolisensitiivisen kasvatuksen toteuttajan positioon (Suoninen 2008, 60-61).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018, 33) mukaan:

"Oppimisympäristöjä suunnitellaan ja kehitetään siten, että ne vahvistavat yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa. Tämä mahdollistaa perinteisten sukupuolistereotyyppien rikkomisen."

Näillä lausumilla vahvistetaan olemassa olevan tasa-arvon diskurssia ja sukupuolistereotyyppien rikkomisen diskurssia, ja määritellään, että sukupuolistereotyyppien rikkominen on oikeasti toivottavaa varhaiskasvatuksessa ja oppimisympäristöt liittyvät siihen. Tässä on myös vahva diskurssi kehittää oppimisympäristöjä sukupuolisensitiivisyyden näkökulmasta ja tämän lausuman funktiona on herättää varhaiskasvatuksen työntekijöitä kiinnittämään työssään huomiota myös näihin asioihin. Tämä lausuma on genreltään hyvin kuvaileva, että näin varhaiskasvatuksessa toimitaan mutta myös ohjeistava, siinä kerrotaan, mitä varhaiskasvattajien täytyy suunnitella ja kehittää. Tämä sama oppimisympäristöjä koskeva maininta löytyy myös suurimmasta osasta vasuista 7/11 (Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Lahti) ja Helsingin ja Turun vasuista löytyi hieman samaa aihetta. Helsingin vasussa (2019, 5) kehoitetaan arvioimaan ovatko toiminta- ja oppimisympäristöt erilaisuutta kunnioittavia ja tasa-arvoa edistäviä ja tämä lausuma onkin genreltään ohjeistavammin kirjoitettu kuin varhaiskasvatussuunnitelmien perusteiden lausuma.

Erittäin monessa vasussa on siis mainittu, että oppimisympäristön on oltava tasa-arvoa edistävä ja sukupuolistereotyyppien rikkomista mahdollistava, mutta ei ole pysähtynyt miettimään, minkälainen tällainen oppimisympäristö sitten on. Tähän on todella helppo asennoitua ajattelemaan, että kyllä meillä on tasa-arvoinen oppimisympäristö, niin kuuluu olla, mutta ei oikeasti arvioimaan onko se sitä ja mitä tämä asia tarkoittaa oikeasti? Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöt voi myös usein nähdä vahvasti sukupuolitettuina ja sukupuolistereotyyppien mukaiseen toimintaan ohjaavina (Eskelinen & Itäkare 2020, 204). Turun vasu on ainoa, missä on pieni käytännön pohdinta aiheesta. Turun vasun (2019, Liite 12) oppimisympäristön arviointi kohdassa mainitaan arvioimaan, toteutuuko periaate:

“Toimimme sukupuolisensitiivisesti, eikä meillä ole ns. “tyttöjen ja poikien juttuja”.”

Tämän perusteella voisi ajatella tasa-arvoiseen oppimisympäristöön kuuluvan se, ettei ole ns. “tyttöjen ja poikien juttuja”, vaan lapset saavat valita puuhansa ja leikkinsä aivan vapaasti. Tämä lausuma vahvistaa sukupuolistereotyyppien rikkomisen diskurssia antamalla sille välineen. Turun vasusta löytyvän tasa-arvoisia oppimisympäristöjä koskevan lausuman funktio ei ole ainoastaan varhaiskasvattajien ohjaaminen tämän asian arvioimiseen, vaan myös neuvoa, mihin asiaan arvioinnissa käyttää huomiota. Tämäkään ei silti anna kovin konkreettista ohjetta, kuinka sitten tuetaan sitä, ettei ole niitä niin sanottuja tyttöjen ja poikien juttuja. Alasaari & Katainen (2016, 18) huomauttavat esimerkiksi, että tilojen lelujen asettelu vaikuttaa paljon siihen, kuka leluilla milloinkin leikkii. Lelut ja tilat eivät saa olla jaettuna sukupuolistavasti (Alasaari & Katainen 2016, 18). Myös Pajun (2013, 193) tutkimuksessa huomattiin, että kotileikin siirtäminen tilaan, jossa oli muitakin leikkejä, mahdollisti lapsille enemmän sukupuolirajoja ylittäviä leikkejä. Vain Jyväskylän ja Hämeenlinnan vasut jättävät tasa-arvoisen oppimisympäristön mainitsematta. Tämän diskurssin poissaolo vahvistaa kuvaa siitä, ettei sukupuolisensitiivisyyttä ja tasa-arvoa pidetä mainitsemista ja määrittelyä vaativan tärkeänä ja merkittävänä asiana näiden kaupunkien varhaiskasvatuksessa.

Seitsemässä vasuista (Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Lahti.) oli varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018, 39) teksti:

“Henkilöstöltä edellytetään herkkyyttä ja ammattitaitoa sekä sukupuolisensitiivisyyttä havaita lasten leikkialoitteita ja vastata niihin sopivalla tavalla”.

Tämä virke tuo sukupuolisensitiivisyyden teemaan mukaan sukupuolisensitiivisen leikin tukemisen diskurssin. Tämän lausuman funktiona on havahduttaa varhaiskasvatuksen henkilökuntaa pohtimaan tätä puolta. Lasten leikkialoitteisiin vastaaminen sopivalla tavalla sukupuolisensitiivisyys huomioiden on hieno periaate, mutta tämän virkkeen merkitystä ei ole selitetty, mikä tekee siitä mahdollisesti vaikean siirtää käytäntöön. Tässä ei määritellä ollenkaan, mitä se sopivalla tavalla leikkialoitteisiin vastaaminen on. Tämän lausuman genre on ohjeistavampi, sillä siinä määritellään henkilöstöltä edellytettävä toiminta, mutta lausumassa voisi olla mukana myös ehkä argumentoivaa genreä. Esimerkiksi jos mukana olisikin perustelu “vastataan sukupuolisensitiivisesti lapsen kehitystä tukevalla tavalla”, tällöin olisi selkeä ohje, miten sopivaa tapaa voisi arvioida. Muissa vasuissa (Helsinki, Hämeenlinna, Turku ja Jyväskylä) ei ollut leikin suhteen sukupuolisensitiivisyydestä mainintaa, mikä jättää kuvan siitä, ettei sitä koettu tärkeäksi mainita erikseen. Toisaalta ehkä leikintukemisen sukupuolisensitiivisesti voisi ajatella kuuluvan yleisesti sukupuolisensitiiviseen varhaiskasvatukseen ja kaikki asiat mitkä varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin on kirjattu velvoittavat myös koko Suomen varhaiskasvatusta, vaikka samoja asioita ei löytyisi kunnallisista vasuista.

Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa (2019, 41) oli viety sukupuolisensitiivisen leikin tukemisen diskurssi pidemmälle:

“Lapsella tulee olla sukupuolestaan riippumatta mahdollisuus leikkiä erilaisia leikkejä ja tehdä erilaisia asioita yksilöllisten mielenkiinnon kohteidensa mukaan. Vantaan varhaiskasvatuksessa kannustetaan kaikkia lapsia toimimaan omien mielenkiinnon kohteidensa mukaisesti. Leikki ja pienryhmät jaetaan pedagogisin perustein, ei sukupuoleen liittyvin.”

Näiden virkkeiden myötä sukupuolisensitiivisestä leikintukemisesta saa eri tavalla konkreettisen kuvan ja sukupuolisensitiivisyys teemaan tulee mukaan erilaisten leikkien ja lasten yksilöllisen mielenkiinnon tukemisen diskurssit. Nämä ovatkin oikeita ohjeita, kuinka henkilökunnan tulisi toimia ja niiden funktiona on

ohjeistaa henkilökuntaa sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen ja herättää pohtimaan toimintaansa. Nämä virkkeet ovat genreltään todella kuvailevia ja ohjeistavia ja luovatkin sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta paljon selkeämpää ja ymmärrettävämpää kuvaa siitä, kuinka sitä toteutetaan käytännössä varhaiskasvatuksessa. Nämä ohjeistavat myös varhaiskasvatuksen henkilöstön toimintaa paljon selvemmin kuin yleiset puheet sukupuolisensitiivisyydestä. Erityisesti Vantaan varhaiskasvatussuunnitelman sukupuolisensitiivisyyden diskurssien lausumat pyrkivät vaikuttamaan hyvin vahvasti suoraan toimintaan ja ne houkuttelevat varhaiskasvatuksen henkilökuntaa toimimaan työssään sukupuolisensitiivisesti.

Sukupuolisensitiivisyyden diskursseista jää vähän sellainen viesti, että osaan varhaiskasvatussuunnitelmia sukupuolisensitiivisyys on kirjattu vain velvollisuuden tunnosta Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti. Ikään kuin tämä muodissa oleva asia nyt kuuluu mainita, mutta sitä ei ole käsitelty ja purettu. Monestakaan suunnitelmasta ei selviä mitä sukupuolisensitiivisyys käytännön työssä tarkoittaa. Vantaan vasussa (2019,41) oli mietitty sukupuolisensitiivisyyttä selvästi muita vasuja myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteita pidemmälle:

“Sukupuolisensitiivinen kasvattaja tunnistaa omia taipumuksiaan suhtautua lapsiin eri tavoin sukupuolen mukaan ja antaa lapsille tilaa olla omanlaisensa ilman sukupoli-odotuksia.”

Tässä sukupuolisensitiivisyyden teemaan tulee mukaan diskurssi kasvattajien itsereflektion merkityksestä. Tämä Vantaan lausuma on myös hyvin kuvaileva lause, melkein hieman narratiivinen genreltään (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 71). Tämän lausuman funktiona onkin todella ohjeistaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen ja herättää heitä pohtimaan näitä asioita itsessään ja omassa kasvatustyössään. Tämä diskurssi houkuttelee vastaanottajaa huomaamaan ja kehittämään näitä teemoja työssään (Suoninen 2008, 60-61). Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa on siis ainoana pohdittu konkreettisesti varhaiskasvatuksen työntekijän oman suhtautumisen, sen tunnistamisen ja muuttamisen merkitystä sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa. Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tarkoituksena on, että varhaiskasvattajat lakkaavat ajattelemasta toimintoja tietyille sukupuolelle

sopivina, vaan tiedostavat toimintoihin kytkeytyvän toistettuja sukupuolittuneita tapoja (Ylitapio-mäntylä 2012, 95). Varhaiskasvattajien tulisi kyetä tarkastelemaan itse tuottamien sukupuolimallien lisäksi millaisia malleja kasvatuksen materiaaleissa on esillä (Saloheimo 2016, 151). Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen teorian ytimessä on siis aikuisten oman käyttäytymisensä reflektointi ja toiminta, ei ainoastaan lasten ohjailu tasa-arvon suuntaan, mutta tämänkaltainen diskurssi ei tule suoraan esiin muista vasuista. Myös Eskelinen & Itäkare huomasivat, että monissa paikallisissa vasuissa jäi uupumaan ajatus aikuisista sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ensisijaisena kohteena. (Eskelinen & Itäkare 2020, 218.)

Vantaan vasussa mainitaan myös, että lasten matemaattisia valmiuksia tuetaan sukupuolisensitiivisesti (Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 68). Tämä virke on genreltään kuvaileva, mutta sisältää myös ohjeistavuutta. Tässä vahvistetaan ”sukupuolisensitiivisyys on varhaiskasvatuksen toimintaperiaate” – diskurssia mainitsemalla siihen sisältyvän myös matemaattisten valmiuksien tukemisen. Vantaan vasussa ei kuitenkaan määritellä, mitä matemaattisten valmiuksien tukeminen sukupuolisensitiivisesti tarkoittaa. Jos tähän teemaan ei ole kovasti perehtynyt, niin ei välttämättä ymmärrä, mitä tällä haetaan. Luultavasti tämän ajatuksen taustalla on tieto siitä, että sukupuolistereotyyppisesti ajatellaan matematiikan olevan jotenkin pojille sopiva tieteenlaji, mutta kaikkien lasten tulisi saada hyödyllistä matemaattista opetusta samalla tavalla. Sukupuolisensitiivisen matemaattisten valmiuksien tukemisen funktiona voi nähdä varhaiskasvatuksen työntekijöiden herättely pohtimaan tätäkin aihetta kirjaamalla se vasuun.

Aivan kaikista vasuista ei kuitenkaan löytynyt diskursseja sukupuolisensitiivisestä varhaiskasvatuksesta. Jyväskylän vasussa (2019) sukupuolisensitiivisyyttä ei ollut mainittu sanallakaan. Hämeenlinnan vasussa (2019,117) sukupuolisensitiivisyys oli mainittu vain sivulauseessa muidenkin keskiössä olevien kehittämisstrategioiden yhteydessä. Kun sukupuolisensitiivisyys on jätetty näin näkymättömäksi, aiheuttaa se mielikuvan siitä, kuin varhaiskasvatus ei olisikaan sukupuolisensitiivistä Suomen kaikissa kaupungeissa tai ainakaan kaikissa sitä ei pidetä painottamisen ja esiin tuomisen arvoisena asiana. Näiden kaupunkien vasujen diskursseissa sukupuolisensitiivisyys on varsin unohdettu asia, eikä sitä määritellä olevan varhaiskasvatuksessa kiinteästi olemassa.

8.3 Moninaisuuden diskurssit

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2019, 21) todetaan moninaisuuden olevan yksi suomalaisen yhteiskunnan demokraattisista arvoista ja että:

“Varhaiskasvatus rakentuu moninaiselle suomalaiselle kulttuuriperinnölle, joka muotoutuu edelleen lasten, heidän huoltajiensa sekä henkilöstön vuorovaikutuksessa. “

Nämä samat maininnat löytyivät aivan jokaisesta aineistoni kunnallisista varhaiskasvatussuunnitelmista. Tässä luodaan vahva diskurssi, jonka mukaan suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluu moninaisuus. Tämän diskurssin funktiona on tarkoitus tehdä moninaisuus olemassa olevaksi ja varhaiskasvatukseen kuuluvaksi. Se kuuluu ottaa huomioon arvona varhaiskasvatuksessa.

Moninaisuus teeman diskursseja löytyi myös kaksi muuta: Kunnioittavan ilmapiirin luomisen tärkeys ja lähiyhteisön moninaisuuden tarkastelu ja samanarvoisuuden edistäminen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 21) todetaan:

“Henkilöstön tulee luoda moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri.”

Tämä kohta löytyi myös kaikista yhdestätoista aineistoni vasusta. Tässä moninaisuuden teemaan tuodaan diskurssi kunnioittavan ilmapiirin luomisesta ja lausumalla on selvä ohjeistava genre. Kovin kuvaileva tai erittelevä se taas ei ole, vaan jättää avoimeksi minkälainen on moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri. Tällä diskurssilla on myös selvä funktio, se antaa varhaiskasvatuksen henkilöstölle ohjeen, kuinka heidän tulee työtään toteuttaa ja houkuttelee lukijan pohtimaan tällaisen ilmapiirin näkyvyyttä. Tässä lausumassa ei puhuta vain varhaiskasvatuksen luonteesta niin kuin monissa muissa kohdissa vasussa.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 30) on vähän myös selitetty moninaisuutta kunnioittavaa ilmapiiriä, sillä siinä todetaan:

“Tulee pohtia, miten esimerkiksi kieleen, etnisyyteen, katsomukseen, vammaisuuteen, sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät puheissa, eleissä, teoissa ja toimintatavoissa. Vuorovaikutuksen ja kielenkäytön mallit sekä tavat toimia stereotyyppisten oletusten mukaisesti välittyvät lapsille.”

Tässä vahvistetaan kunnioittavan ilmapiirin luomisen tärkeyden diskurssia huomauttamalla siihen kuuluvan myös henkilöstön asenteiden näkyminen. Tämä kohta on genreltään ohjeistava ja kuvaileva, sillä se kertoo, miten tulee toimia, mutta samalla kuvailee, miten asia on. Se on myös vähän narratiivinen, sillä viimeinen virke on hieman kertomuksellinen ja tarinamainen kuvaus siitä, miten asiat välittyvät lapsille. Ehkä tässä kohdassa on myös tietynlaista argumentointia ja erittelevyyttä, mihin asioihin tulee kiinnittää huomiota ja kuinka tällaiset mallit välittyvät lapsille.

Kun ottaa huomioon nämä molemmat lainaukset varhaiskasvatussuunnitelman perusteista, moninaisuuden teeman diskurssien funktio on selvästi edistää moninaisuutta kunnioittavan ilmapiirin muodostamista varhaiskasvatuksessa antamalla ohjeita työntekijöille, mitä asioita heidän tulee pohtia ja sen tarkoitus on houkutella työntekijöitä huomaamaan itsessään ja työtavassaan tärkeitä asioita. Tämä tekee näkyväksi työntekijöiden vaikutuksen ilmapiirin luomisessa, sekä myös kuinka asenteet välittyvät lapsille. Lapset huomaavat herkästi ihmisten välisiä eroja, myös sen, kuinka mitään asiaa arvostetaan (Eerola-Pennanen & Turja 2017, 157). Tämä henkilöstön asenteita koskeva kohta vasussa voikin päästä juuri näiden konkreettisten ohjeiden vuoksi oikeasti käytäntöön, sillä siihen on työntekijöiden mahdollisesti helppo tarttua ja pohtia asioita. Tässä vasun lainauksessa ei kuitenkaan määritellä suoraan, minkälaisia niiden lapsille välittyvien asenteiden tulisi olla. Se on jätetty ikään kuin rivien väliin, että moninaisuutta tukevia ja ymmärättäviä, vaikka asian olisi voinut ilmaista myös suoraan.

Tämä asenteiden näkymisen pohtiminen on koettu tärkeäksi asiaksi ja sama kohta on liitetty kaikkiin muihin varhaiskasvatussuunnitelmiin paitsi Hämeenlinnan ja Jyväskylän vasuihin. (Helsinki, Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Lahti, Turku). Hämeenlinnan vasussa (2019, 23) ohjeistetaan moninaisuuden teemasta omin sanoin:

“Työyhteisön tulee yhdessä pohtia, miten yhdenvertaisuus, tasa-arvoisuus ja moninaisuus toteutuvat oman ryhmän toiminnassa, miten se on nähtävissä ja aistittävissä.”

Tässä käytetään diskurssia kunnioittavan ilmapiirin tärkeydestä. Tämä lausuma on genreltään aika ohjeistava ja hieman erittelevä, sillä se määrittelee, mitä

asioita työntekijöiden tulee pohtia funktionaan saada työntekijät myös pohtimaan näitä asioita. Hämeenlinnan vasussa (2019,24) kirjoitetaan:

“Erilaisuuden tunnistaminen ja sen hyväksyminen ovat yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja moninaisuuden onnistumisen lähde.”

Tämäkin lausuma vahvistaa kunnioittavan ilmapiirin tärkeyden diskurssia ja kohta on genreltään kuvaileva mutta myös ohjeistava. Tällä lausumalla Hämeenlinnan vasussa määritellään siis suoremmin kuin varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, että erilaisuutta kohtaan pitäisi olla hyväksyvä asenne ja sen funktiona onkin ohjata varhaiskasvatuksen henkilökunnan asennoitumista.

Seitsemässä kunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa (Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Lahti) oli myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2019, 45) lausuma:

“Lasten kanssa tarkastellaan myös lähiyhteisön moninaisuutta sitä kunnioittaen. Tarkastelun kohteena ovat muun muassa ihmisten, sukupuolten ja perheiden moninaisuus, tavoitteena kasvattaa lapsia ymmärtämään, että ihmiset ovat erilaisia mutta samanarvoisia.”

Tässä moninaisuuden teemaan tulee mukaan diskurssi; lähiyhteisön moninaisuuden tarkastelu ja samanarvoisuuden edistäminen. Tämä lainaus on genreltään ohjeistava ja kuvaileva, hieman argumentoivakin, sillä toisessa virkkeessä kerrotaan myös kasvatustavoitteet. Näiden lausumien funktiona on selvästikin herätellä varhaiskasvatuksen henkilöstöä oikeasti keskustelemaan moninaisuuden teemoista lasten kanssa.

Termi lähiyhteisön moninaisuus jättää kuitenkin hieman tulkinnanvaraiseksi, mitä siihen sisältyy. Jos lapsiryhmässä ei satu olemaan lapsissa tai vanhemmissa seksuaalisuuden tai sukupuolen moninaisuutta ilmentäviä ihmisiä, niin keskustellaanko näistä asioista silloin ollenkaan? Pienellä paikkakunnalla ei välttämättä lähiyhteisössä ole paljonkaan moninaisuutta näkyvissä ja tällöinkin olisi tärkeää siitä huolimatta keskustella moninaisuudesta, sillä lapset tulevat kohtaamaan moninaisuutta kuitenkin jossakin vaiheessa elämäänsä. Tieto moninaisuudesta vähentää ennakkoluuloja, joten vastuullisten kasvattajien tehtävänä on estää ennakkoluulojen siirtymistä sukupolvelta seuraavalle (Huuska & Karvinen 2010, 48). Kasvattajalla ei myöskään ole mahdollisuutta erottaa, kuka sukupuoltaan epätavallisesti ilmaisevista lapsista

saattaa kasvaa transsukupuoliseksi tai homoseksuaaliksi tai pohtii omaa sukupuolikokemustaan hiljaa sisäisesti, ja myös siksi on tärkeää puhua asioista kaikille lapsille. Kaikista sukupuolista ja suuntautumisista tulee puhua arvostavasti, sillä joukossa voi olla joku, jota asia koskettaa henkilökohtaisesti. (Huuska & Karvinen 2012, 42.) Tällä vasun diskurssilla päiväkodin perheiden joukossa yksittäinen sateenkaariperhe voi käytännössä joutua tarkastelun kohteeksi, edustaessaan ainoana esimerkkinä yhteisön moninaisuutta. Sateenkaariperheet toivovat, että päiväkodissa annettaisiin erilaisista perheistä neutraalia tietoa, ilman, että osoitellaan, kenen perheessä on minkäkinlainen kokoonpano (Kauppinen 2016, 170). Eskelinen ja Itäkare (2020, 213) näkevät myös puutteen. Näistä asioista keskustellessa saatetaan tarvita kriittistä interventiota, jotta ennakkoluulot ja stereotypiat eivät vahvistu vain niistä keskustelemalla (Eskelinen & Itäkare 2020, 213). Moninaisuudesta on vaikea keskustella, jos asiasta ei tiedä tarpeeksi tai itsellä on paljon ennakkoluuloja. Tällaisessa tapauksessa lopputulos tuskin on moninaisuutta edistävä. Nämä asiat huomioon ottaen moninaisuuden ymmärtämisen tavoite voisi toteutua paremmin, jos tarkastelun kohteena olisi kaikilla ihmisten ja perheiden moninaisuus, ei ainoastaan lähiyhteisön. Tämän kohdan voisi siis muotoilla myös eri tavalla ja silloin se ei jättäisi näin paljon tulkinnanvaraa.

Hämeenlinnan vasussa (2019, 79) mainitaan:

“Nykyhetki: lapsia pohdituttavat ajankohtaiset asiat, lähiyhteisön moninaisuus, ihmisten, sukupuolten ja perheiden moninaisuus, erilaisuuden kunnioittaminen.”

Tämä lausuma vahvistaa lähiyhteisön moninaisuuden tarkastelun ja samanarvoisuuden edistämisen diskurssia. Muista vasuista ei löytynyt tällaista lapsilähtöistä näkökulmaa vaan vasuissa lapselle on useimmiten annettu varsin passiivinen rooli. Lapsi on kasvatettava kohde, jolle aikuinen sallii tai mahdollistaa asioita (vrt Eskelinen & Itäkare 2020, 217). Näidenkin lausumien funktiona on edistää moninaisuutta kunnioittavan ilmapiirin luomista.

8.4 Lasten vapaan itseilmaisun diskurssi

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa mainitaan lapsen oikeus ilmaista itseään, mielipiteitään ja ajatuksiaan sekä tulla ymmärretyksi niillä ilmaisun

keinoilla, joita hänellä on. Lapsen sukupuoliepätyypillistä ilmaisua ei saa rajoittaa, vaan lapsella on oikeus ilmaista itseään hänelle luontevalla tavalla. Varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissa (2018, 21) lukee:

“Lapsilla tulee olla mahdollisuus kehittää taitojaan ja tehdä valintoja esimerkiksi sukupuolesta, syntyperästä, kulttuuritaustasta tai muista henkilöön liittyvistä syistä riippumatta”.

Tämä sama kohta on liitetty myös kaikkiin yhteentoista kunnalliseen vasuun. Tässä siis ilmenee lasten vapaan itseilmaisun diskurssi. Lapsesta itsestään lähtevä ilmaisu tulee hyväksyä ja sallia. Tämä vasun lausuma on jälleen enimmäkseen kuvailevaa genreä mutta mukana on myös ohjeistavaa genreä, sillä siinä kerrotaan, miten asian täytyy olla ja myös kuvaillaan mitä se tarkoittaa. Tämän lausuman funktiona on ohjeistaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä tukemaan lasten omaa luontaista ilmaisua.

Lasten luontaisen ilmaisun tukeminen mahdollistaa tasa-arvoisempaa kasvatusta, antaa lapsille vapautta olla omia itsejään ja suojelee sukupuoltaan stereotyyppisten vastaisesti ilmaisevien lasten mielenterveyttä. Lapsen sukupuolen kokemiseen ei voi vaikuttaa, mutta hänen tasapainoiseen kasvuunsa voi. Sukupuolensa epätyypillisesti kokevat nuoret ovat riskiryhmä mielenterveyden näkökulmasta. (Karvinen 2010, 113.) Lapsuuden ajan sukupuolistereotyyppisten vastaisen käytöksen on todettu altistavan aikuisiän mielenterveysongelmille, kuten masennukselle ja ahdistukselle. Lapsen hyvinvointiin vaikuttaa heikentävästi, mikäli vanhemmat reagoivat lapsen sukupuolistereotyyppisten vastaiseen käyttäytymiseen rajoittavasti. (Huuska 2010, 158.) Vanhempien avoimuuden ja hyväksyvyyden on todettu suojelevan sukupuolistereotyyppisten vastaisesti itseään ilmaisevien lasten myöhäisempää mielenterveyttä (Alanko 2010, 73). Hyväksyvä vanhemmuus on suojaava ja aikuisiän hyvinvointia vahvistava tekijä (Huuska 2010, 158). Kasvuympäristön tulisikin olla hyväksyvä, jotta kasvavan lapsen olisi helppo ilmaista sukupuoltaan kokemallaan tavalla, eikä hän kokisi tarvetta piilottaa persoonansa eri puolia (Huuska & Karvinen 2012, 36).

Lapsen oman sukupuolisen ilmaisun salliminen ja hyväksyminen on todella tärkeä ja mielenterveyttä edistävä asia. On hienoa, että on tuotu esiin myös diskurssi lasten oman ilmaisun sallimisesta, mutta ohjeessa kuitenkin mainitaan

vain, mihin lapsilla tulee olla mahdollisuus, siinä ei suoraan vastuuteta varhaiskasvatuksen henkilöstöä toimimaan ja asennoitumaan tietyllä tavalla. Tässä diskurssissa ei myöskään kuvata olemassa olevaksi sukupuoliepätyypillistä ilmaisua ja sen sallimista ja lapsen itsetunnon tukemista. Ohje tulee niin ikään rivien välistä ja tämä herättää pohtimaan muokkaako tällä tavalla muotoiltu asia tarpeeksi todellisuutta ja toimintaa sen sijaan, että ohje olisi muotoiltu suuremmin ja konkreettisemmin? Olisiko tämän asian edistäminen myös vahvempaa, jos virkkeissä olisikin enemmän mukana argumentoivaa genreä. Jos asia olisi ilmaistu esimerkiksi näin: "Lapsesta itsestään luonnollisesti kumpuava ilmaisu tulee sallia ja hyväksyä, ilman sukupuoleen tai muihin henkilöön liittyviin syihin vetoamista, sillä se tukee lapsen tulevaa mielenterveyttä." Tällöin olisi viesti selvemmin kohdistettu varhaiskasvattajien toimintaan ja vähemmän kyseenalaistettavissa, sillä se sisältäisi perustelun ohjeelleen. Tällä tavalla mukaan saisi myös suoran sukupuoliepätyypillisen ilmaisun hyväksymisen diskurssin, teema ei tulisi pelkästään rivien välistä.

9 SEKSUAALIKASVATUS VARHAISKASVATUSSUUNNITELMI SSA

9.1 Seksuaalikasvatuksen diskurssit varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa

Vaikka sukupuoli- ja tasa-arvokasvatusta on mietitty varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa paljon, on seksuaalikasvatus jäänyt sanallisesti täysin mainitsematta. Valtakunnallisessa vasussa mainitaan vain kahdessa virkkeessä epäsuorasti seksuaalikasvatuksen osa-alueita.

“Varhaiskasvatuksen tehtävänä on kehittää lasten kehontuntemusta ja -hallintaa sekä motorisia perustaitoja, kuten tasapaino-, liikkumis- ja välineenkäsittelytaitoja” (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 48).

Tämä kohta löytyi myös kahdeksasta kunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta (Helsinki, Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Kuopio, Rovaniemi, Lahti). Tässä lausumassa kehontuntemuksesta puhutaan enimmäkseen diskurssin kehon motorisen hallinnan kehittäminen, mikä sikäli hieman koskettaa seksuaalikasvatusta, mutta ei varsinaisesti liity siihen ollenkaan. Tämä lausuma ei niinkään liity seksuaalikasvatuksen teemaan ja se on genreltään lähinnä kuvaileva, sillä siinä selitetään vain varhaiskasvatuksen tehtävää, ei suoranaisesti ohjeisteta.

Toinen seksuaalikasvatuksen teemaan liittyvä kohta valtakunnallisessa vasussa (2018, 26) on:

“Lapsia ohjataan myös kunnioittamaan ja suojelemaan omaa ja toisten kehoa”

Tämä sama kohta koettiin selvästi merkittäväksi, sillä se löytyi myös aivan kaikista aineistoni kunnallisista varhaiskasvatussuunnitelmista. Tämän seksuaalikasvatuksen lausuman diskurssi on kehon rajojen oppiminen. Lausuma

on genreltään toisaalta ohjaava, sillä se antaa neuvon, mutta kuitenkin oikeastaan lähinnä kuvaileva, sillä se nyt toteaa mitä tapahtuu: "lapsia ohjataan näin" ja oikeaa tekijää ei ole virkkeessä. Lausuman funktiona on antaa varhaiskasvatuksen työntekijöille ohje, kuinka heidän pitäisi työssään myös lapsia ohjata, mutta se tulee taas vähän rivien välistä epäsuorasti.

Tämän enempää kehoäsiteksestä ja seksuaalikasvatuksesta, ei varhaiskasvatussuunnitelmista löydy, vaikka aihe olisi kasvatustieteellisesti tärkeä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei avata yhtään sitä, kuinka lapsia sitten ohjataan kunnioittamaan ja suojelemaan omaa ja toisten kehoa. Tämä asia kuitenkin vaatii kasvattajilta paljon ja turvataidot ovat äärimmäisen tärkeä asia oppia, mutta varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei edes mainita sanaa turvataidot, vaikka selvästi tämä edellä mainittu lausuma niihin viittaa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista ei löydy myöskään mitään mainintaa seksuaalikasvatuksen muista osa-alueista kuten esimerkiksi kehoitsetunnosta, myönteisen seksuaalisuuden kasvattamisesta, kehonosien ja tunteiden tunnistamisen opettelusta, tällaiset diskurssit jäävät kokonaan puuttumaan. Seksuaalikasvatuksen teema jää hyvin olemattomaksi eikä sitä käsitellä kuin hyvin vaillinaisen ja lyhyen kehojen rajojen kunnioittamisen ja suojelemisen diskurssin kautta. Se ei todellakaan anna kuvaa siitä, että seksuaalikasvatusta pidettäisiin laajana, merkittävänä ja niin tärkeänä asiana, että se kannattaisi mainita erikseen ja jokaisen varhaiskasvatuksessa olevan lapsen pitäisi saada seksuaalikasvatusta. Tämä myös luo todellisuudesta sellaisen kuvan, että koko Suomen alueella lapset eivät saisi tai kenties opetushallituksen mielestä eivät edes tarvitsisi systemaattista, kattavaa ja tasa-arvoista seksuaalikasvatusta.

9.2 Seksuaalikasvatuksen diskurssit kunnallisissa vasuissa

Vaikka varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on hyvin puutteellinen seksuaalikasvatuksen osalta, on osa kunnallisista vasuista käsitelty teemaa syvällisesti. Neljä kunnallista vasua, eli yli kolmasosa, seurasivat varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden esimerkkiä, eivätkä olleet lisänneet mitään teemaan liittyvää. Näistä kahdessa vasussa oli kumpikin edellisessä kappaleessa mainituista varhaiskasvatussuunnitelman lainauksista (Kuopio,

Lahti) ja kahdessa vain kehon suojelua ja kunnioittamista koskeva kohta (Hämeenlinna ja Jyväskylä). Kun seksuaalikasvatuksen teema jää näin vähälle huomiolle, eikä sitä ole edes nimeltä mainittu, seksuaalikasvatuksen teemasta jää sellainen kuva, että asia ei ole merkittävä osa koko Suomen varhaiskasvatusta. Seksuaalikasvatusta ei oikeastaan ole olemassakaan.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista eroavaa seksuaalikasvatukseen liittyvää mainintaa löytyi kuitenkin seitsemästä kunnallisesta vasusta (Helsinki, Vantaa, Espoo, Tampere, Oulu, Turku, Rovaniemi). Näistä maininnoista muodostui kaksi päädiskurssia: Lasten seksuaalikasvatuksen toteuttaminen ja seksuaalisuudesta keskustelu avoimesti. Seitsemästä seksuaalikasvatusta käsittelevästä vasusta neljässä oli mainittu joko sana seksuaalisuus tai seksuaalikasvatus (Helsinki, Vantaa, Tampere, Rovaniemi). Kolme vasusta kiersi tämän termin kehotunnekasvatus -termillä ja turvataidot termillä (Oulu, Espoo ja Turku). Kehotunnekasvatuksen voikin ajatella olevan neutraalimpi ja asiasisältöä paremmin kuvaava termi kuin seksuaalikasvatuksen (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 84). 7/11 varhaiskasvatussuunnitelmista oli siis jättänyt seksuaalikasvatuksen mainitsematta ja siinä näkyy vanhanaikainen ajatus, jonka mukaan seksuaalisuus ei olisi lasten elämänpiiriin kuuluva asia ja sitä ei saa sanana edes liittää lapsiin. Seksuaalisuus ja seksuaalikasvatus ovat terminä haastavia, sillä toisille niistä tulee suoraan mieleen seksi ja se aiheuttaa lapsiin liitettynä ahdistusta ja torjuntaa (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 82). Ehkä näiden seksuaalikasvatuksen herättämien kielteisten mielikuvien vuoksi on pienten lasten seksuaalikasvatuksesta puhuttaessa hyvä käyttää diskursseja kehotunnekasvatuksesta ja turvataidoista, sillä nämä sanat ehkä lähtökohtaisesti asettavat tekstin lukijan vastaanottavaisempaan positioon (Suoninen 2016, 51-53). Voi olla hyvä siis lähestyä seksuaalikasvatuksen teemaa turvataitojen opetteluun ja kehotunnekasvatuksen tukemisen diskursseista käsin, jos haluaa välttää kielteisiä mielikuvia seksuaalikasvatuksen merkityssuhteista. Toisaalta taas voisi olla syytä puhua enemmän myönteiseen sävyyn seksuaalikasvatuksesta ja siitä mitä se tarkoittaa, jotta muokattaisiin todellisuutta, missä seksuaalikasvatus ymmärrettäisiin normaaliksi ihmiselämän osa-alueeksi ja seksuaalisuuteen suhtauduttaisiin neutraalimmin ja myönteisemmin.

Varsinaisesta seksuaalisuudesta tai seksuaalikasvatuksesta näissä neljässä eri vasussa puhutaan myönteiseen sävyyn, eli seksuaalikasvatuksen

diskurssi on positiivinen. Tampereen vasussa (2019,26) seksuaalikasvatuksen tärkeys tuodaan esiin mainitsemalla:

“Varhaiskasvatuksessa tuetaan lasten seksuaalikasvatuksen eri osa-alueita, lasten kehontuntemusta, kehoon tutustumista, lasten valmiuksia pitää huolta terveydestä ja henkilökohtaisesta hygieniasta.”

Tämä kohta käyttää lasten seksuaalikasvatuksen toteuttamisen diskurssia ja vahvistaa sitä mainitsemalla seksuaalikasvatuksen eri osa-alueita. Tällä lausumalla määritellään seksuaalikasvatuksen kuuluvan lasten kehitykseen, sekä luodaan kuvaa seksuaalikasvatuksesta, joka sisältää tärkeitä osa-alueita, joiden kuuluu näkyä varhaiskasvatuksessa. Tässä lausumassa genre on kuvaileva, sillä siinä todetaan, kuinka asia on ja mitä varhaiskasvatuksessa tuetaan. Lausumassa on myös erittelevää genreä mukana, sillä siinä selitetään, mitä osa-alueita seksuaalikasvatukseen kuuluu. Tämän lausuman funktiona on määritellä minkälaista varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatuksen tulisi olla ja mitä siinä tulisi ottaa huomioon, mutta suoranaisia konkreettisia toimintaohjeita tässä ei anneta varhaiskasvatuksen työntekijöille.

Rovaniemen vasussa (2019, 42) puhutaan enimmäkseen turvataidoista ja kehotunnekasvatuksesta, mutta mainitaan kuitenkin:

“Kehotunnekasvatuksessa, eli pienten lasten seksuaalikasvatuksessa edetään lasten ikätason taitojen kautta.”

Tässä näkyy myös diskurssi lasten seksuaalisuuskasvatuksen toteuttamisesta ja että seksuaalikasvatus ja kehotunnekasvatus ovat samaa asiaa. Tämänkin lausuman genre on varsin kuvaileva, mutta erittelevyyttäkin löytyy. Tämän lausuman funktio on havainnollistaa mitä pienten lasten seksuaalikasvatus on ja painottaa myös, ettei siihen sisälly mitään ikätasoon sopimatonta. Lausuma muistuttaa varhaiskasvatuksen henkilökuntaa seksuaalikasvatuksen toteuttamisesta. Varsinaisia toimintaohjeita, mitä lasten ikätasojen kautta eteneminen seksuaalikasvatuksessa tarkoittaa, ei tässä kuitenkaan selitetä. Onkin hyvä, että näissä kummassakin varhaiskasvatussuunnitelmassa kerrotaan, mitä seksuaalikasvatus tarkoittaa, ilman, että säilytellen vain haastavalla termillä, eikä sitä selitetä auki. Myös Rovaniemen vasusta siis pilkistää diskurssi, jonka mukaan seksuaalikasvatuksen toteuttaminen kuuluu varhaiskasvatukseen. Rovaniemen vasussa kehoitetaan käyttämään väestöliiton

materiaaleja apuna ja näihin viitataan myös Helsingin vasussa ja tukevat tällä tavalla lasten seksuaalikasvatuksen toteuttamisen diskurssia.

Helsingin vasussa (2019, 17) todetaan:

“Varhaiskasvatuksessa suhtaudutaan myönteisesti lapsen kysymyksiin kehosta ja seksuaalisuudesta.”

Seksuaalikasvatuksen teemaa käsitellään tässä diskurssissa seksuaalisuudesta keskustelu ja sitä vahvistetaan myönteisen suhtautumisen painottamisella. Tämäkin lausuma on varsin kuvaileva, todetaan, miten varhaiskasvatuksessa suhtaudutaan, mutta se on myös ohjeistava, sillä epäsuorasti se antaa käskyn, miten varhaiskasvattajien tulee suhtautua. Tämän lausuman funktio on siis ohjeistaa varhaiskasvattajia keskustelemaan myönteisellä suhtautumistavalla. Lasten kysymyksiin vastaamista painotettiin myös Rovaniemen vasussa (2019, 42) ja mainittiin, että lapsia kannustetaan kysymään. Tässä siis vahvistetaan seksuaalisuudesta keskustelun diskurssia lasten kannustamisella kysymään. Espoon vasuun oli kirjattu, että lasten kysymyksiin vastataan lapsen ikä ja näkökulma huomioiden (2019,25). Espoon vasun lausuma sopii myös seksuaalisuudesta keskustelun diskurssiin ja se tuo siihen lisää vahvuutta painottamalla, että kysymyksiin vastaamisessa täytyy ottaa lapsen ikä huomioon. Nämä kummatkin lauseet ovat genreltään kuvailevia, näin varhaiskasvatuksessa toimitaan, mutta tekijä ja suora käsky puuttuu, vaikka oikeasti nämä ovatkin ohjeistuksia. Kuitenkin näiden lausumien funktiona on selvästi vaikuttaa varhaiskasvatuksen työntekijöiden työntekemiseen seksuaalikasvatusta edistävästi, sillä tavalla, että he uskaltaisivat keskustella ja vastata lasten seksuaalisuutta käsitteleviin kysymyksiin.

Onkin perusteltua vastata lapsen kysymyksiin ikätasoisesti, mutta jää aika paljon tulkinnanvaraa siihen, mitä lapsen iän ja näkökulman huomioiminen tarkoittaa. Espoon vasussa ei ole eritelty, mitä tarkoittaa ikätasoinen vastaaminen, eikä siinä ole mainittu suoraan sanaa seksuaalikasvatus. Joillekin kasvattajille tämä voi tarkoittaa sitä, ettei lapsille kerrota seksuaalisuutta käsitteleviin aiheisiin oikeita ja rehellisiä vastauksia? Jos lähtökohtaisesti ajatellaan, ettei seksuaalikasvatus teemana kuulu varhaislapsuuteen, on helppo ajatella, että lapset ovat liian pieniä vielä saamaan näitä tämän aiheen vastauksia, sillä väestöliiton Ingman-Fribergin (2016, 51) tutkimuksen mukaan osa varhaiskasvattajista todella ajattelee näin,

ettei alle kouluikäisten kuulu saada seksuaalikasvatusta. Tämän vuoksi, olisi tärkeää, että Espoonkin vasussa olisi mainittu seksuaalikasvatus ja myös enemmän siihen kuuluvia osa-alueita, jotta asia ei jäisi liian pintapuoliseksi tai väärinymmärretyksi.

Tampereen vasussa (2019,26) on ainoana mietitty aikuisten sävyä ja piiloviestiä seksuaalisuutta käsitteleviin kysymyksiin vastaamisessa:

“Lapsen kysymyksiin vastataan asiallisesti, ilman oudon tai kielletyn aiheen piiloviestejä.”

Tässä seksuaalisuudesta keskustelun diskurssia, vahvistetaan huomaamalla aikuisten piiloviestien ja asenteiden näkyminen keskustelussa. Tässä on taas tuttu kuvaileva genre, mikä sisältää ohjeen. Tässä onkin tuotu esiin se, miten asenteet välittyvät aikuisten tavassa puhua jostakin ja näitä asenteita lapset oppivat epäsuorasti. Tämän lausuman funktio on ohjata varhaiskasvatuksen työntekijöitä myös tarkastelemaan omien vastauksiensa piiloviestien tasoa.

Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa (2019,44) painotetaan:

“Seksuaalisuudesta puhutaan myönteiseen sävyyn ja lasten kysymyksiin vastataan lapsen näkökulma ja ikä huomioiden, sekä lapsille annetaan oikeaa tietoa sopivassa määrin.”

Tässä vahvistetaan seksuaalisuudesta keskustelun diskurssia ja se tehdään oikean tiedon antamisen ja lapsen iän huomioimisen kautta. Lausuma luo kuvaa, että seksuaalisuus on todellisuudessa positiivinen asia ja tämä voi muokata yhteiskunnassa vallitsevaa todellisuutta. Genreltään tämä on tuttu kuvaileva virke, joka onkin ohjeistus. Tämän lausuman funktiona on kuitenkin selvästi ohjeistaa varhaiskasvatuksen työntekijöitä toteuttamaan seksuaalikasvatusta myönteisesti ja avoimesti ja ohjata tulevien lasten kasvavaa seksuaalisuutta myönteiseen suuntaan. Suurimmasta osasta kunnallisia varhaiskasvatussuunnitelmia löytyikin paljon seksuaalikasvatuksen teemaa edistäviä myönteisiä diskursseja.

9.3 Kehotunnekasvatuksen diskurssit kunnallisissa vasuissa

Yksi tärkeä teema, joka näistä kuudesta seksuaalikasvatusta käsittelevästä vasusta nousi, on lasten kehotunnekasvatus, joka joissakin vasuissa korvasi

seksuaalikasvatuksen (Oulu, Turku ja Espoo) ja joissakin taas kehotunnekasvatus liittyi seksuaalikasvatukseen. Tästä teemasta löytyi kolme diskurssia: kehoitsetunnon tukeminen, kehon hallinnan tukeminen ja kehoon tutustuminen.

Lapsen kehoitsetuntoa tuetaan:

“hyväksyvän ja turvallisen suhtautumisen kautta (Helsingin vasu 2019, 17) sekä kehosta puhutaan arvostavasti (Oulun vasu 2019, 42) ja myönteiseen sävyyn (Espoon vasu 2019, 25).”

Näin yhdistettynä nämä asiat kuulostavat todella hyviltä ja melkein kattaviltakin ajatuksilta seksuaalikasvatuksen kehoitsetunnon teemasta, mutta yksittäisinä milloin missäkin varhaiskasvatussuunnitelmassa ne ovat aika pieniä rippeitä seksuaalikasvatuksesta. Nämä lausumat vahvistavat kehoitsetunnon tukemisen diskurssia ja aiheet tuodaan esiin varhaiskasvatuksen työntekijöiden arvostavan suhtautumisen merkityksen kautta. Nämä virkkeet ovat genreltään myös selvästi kuvailevia, mutta sisältävät selemmän neuvon ja ohjeen, miten varhaiskasvatuksen työntekijöiden tulisi käyttäytyä, eli niissä on myös ohjaileva genre mukana. Tämän vuoksi näiden lausumien funktiona onkin selvemmin antaa varhaiskasvatuksen työntekijöille ohjeita, kuinka lasten kehoitsetuntoa tuetaan ja miten työntekijöiden kuuluu toimia.

Vantaan (2019, 45) ja Espoon (2019, 25) vasussa mainittiin:

“Lapsi oppii, että kaikki kehon osat ovat yhtä arvokkaita, ja että on tärkeä arvostaa ja hoitaa omaa kehoaan.”

Tässä lausumassa vahvistetaan kehoitsetunnon tukemisen diskurssia oman kehon arvostamisella. Tämänkin lausuman genre on kuvaileva, mutta sisältää myös ohjeistamista. Tämän lausuman funktiona voi nähdä varhaiskasvatuksen työntekijöiden asenteen ohjaamisen, mutta suoranaisia toimintaohjeita tässä ei ole havaittavissa. Mielestäni tällä lausumalla pyritään ohjaamaan varhaiskasvatuksen henkilöstöä suhtautumaan kaikkiin kehonosiin, myös intiimialueeseen täysin normaalisti ja arvostavasti. On toisaalta totta, että lapsi suhtautuu kaikkiin kehonosiinsa samalla tavalla ja ne myös täytyy kaikki nimetä tasa-arvoisesti, mutta kuitenkin olisi myös tärkeää opettaa intiimialueiden uimapukusääntö, johon kuuluu ajatus siitä, että uimapuvun alle jäävät alueet ovat jollakin tavalla erityisemmät ja yksityisemmät kuin kehon muut osat, eikä kukaan

saa koskea niihin ilman lupaa (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 95-96).

Lapset huomaavat jo noin 3-vuotiaina, aikuisten olevan vaitelaita seksuaalisista teemoista ja kääntyvät noin 6-vuotiaina kavereiden puoleen saadakseen tietoa kiinnostavasta asiasta. Lapsille kehittyy myös häpeän tunne omaa seksuaalisuuttaan ja alastomuuttaan kohtaan ja perhetausta on yksi tähän vaikuttavista tekijöistä. (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 24.) Tampereen vasussa (2019,26) onkin ainoana mietitty tätä seksuaalisuuteen liittyvää häpeän tunnetta seuraavasti:

“Lapsen seksuaalisuutta koskeviin kysymyksiin suhtaudutaan normaaleina asioina, eikä niillä aiheuteta lapselle häpeää. Aikuisella on vastuu siitä, että lapsi uskaltaa kääntyä kaikissa kysymyksissä ja ongelmissa aikuisen puoleen.”

Tämä lausuma tuo häpeän välttämisen mukaan kehoitsetunnon tukemisen diskurssiin. Lausuma on jälleen osoitettu kuvailevassa genressä, mutta ohjeistavasti. Ehkä tällä häpeän välttämisellä toisaalta korvataan sensitiivisyyden ja myönteisyyden mainitsematta jättämistä rajojen opettelussa. Tämän lausuman funktiona on ohjeistaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä toiminnassaan ja myös herättää heidät huomaamaan suhtautumisensa vaikutuksia.

Kahdessa vasussa määriteltiin kehotunnekasvatuksen olevan:

“Hyvää tunnetta omasta kehosta ja itsearvostusta” (Tampereen vasu 2019, 26 ja Oulun vasu 2019, 44).

Tässä lausumassa kehotunnekasvatuksen teemasta puhutaan myös kehoitsetunnon tukemisen diskurssin kautta. Tämän lausuman genre on jälleen kuvaileva, todetaan, että tällaista kehotunnekasvatus on. Tässä ei kuitenkaan ole suoraan ohjeistusta, miten tuollainen hyvä tunne omasta kehosta ja itsearvostus sitten lapselle kasvatetaan tai miten varhaiskasvatuksen työntekijöiden tulisi toimia. Tässä lausumassa näkyy myös samankaltainen havainto kuin Eskelisen ja Itäkareen (2020, 2015) aineistossa. Lasta ei nähdä seksuaalisena subjektina vaan valtasuhde menee sillä tavalla, että aikuiset päättävät lapsen tunnekokemuksen (Eskelinen & Itäkare 2020,2015). Tämän vuoksi lausuman funktion voisi ajatella enemmänkin olevan tarkoitus vain kertoa mitä kehotunnekasvatus on, mitä lasten kuuluu kokea, ei niinkään ohjeistaa

työntekijöitä toteuttamaan kehotunnekasvatusta, mutta ehkä pohtimaan aihetta kuitenkin. Kehotunnekasvatukseen voisi ajatella kuuluvaksi enemmänkin osa-alueita kuin pelkästään hyvä tunne omasta kehosta ja itsearvostus. Tunnetaitojen hallintaan ei kuulu ainoastaan hyvä olo omasta kehosta vaan joskus omassa kehossa tuntuu myös pahalta. Tällöin on tärkeä oppia nimeämään oma pahanolon tunteensa ja oppia hyväksymään, kuuntelemaan ja sietämään sitä. Pahanolon tunteen kanssa täytyy oppia pärjäämään ja käsittelemään se. Kehotunnekasvatukseen voisi ajatella kuuluvaksi myös toisten ihmisten kehosta puhumisen, arvostamisen ja tunteiden tunnistamisen harjoittelu.

Pelkästään nämä lausumat jättävät Oulun varhaiskasvatussuunnitelmassa vähän puutteellisen kuvan kehotunnekasvatuksesta, mutta Tampereen varhaiskasvatussuunnitelmassa määrittelyä on jatkettu pidemmälle. Tampereen vasussa (2019, 26) lukee, että kehotunnekasvatus:

“vahvistaa myönteistä minäkuvaa ja halua pitää itsestä huolta.”

Tampereen vasussa (2019, 26) mainitaan myös lapsuuteen kuuluvan oman kehon haltuunotto ja tunnetaitojen harjoittelu. Tämä onkin kokonaisvaltaisempi kuva kehotunnekasvatuksesta ja tämä lausuma luo kuvaa todellisuudesta niin, että kehotunnekasvatuksen nähdään todella kuuluvan laajasti koko elämään ja ihmisenä kasvamiseen. Tässä siis kehoitsetunnon teemaan liittyvät diskurssit kehoitsetunnon tukeminen ja kehon hallinnan tukeminen. Tämä Tampereen vasun lausuma on genreltään kuvaileva, mutta myös erittelevä selostaessaan, mitä kehotunnekasvatukseen kuuluu. Lausuma on myös ehkä piiloviestiltään ohjeistava, mutta varsinaisia ohjeita se varhaiskasvatuksen työntekijöille ei kuitenkaan suoraan anna ja tämän vuoksi näkisin sen funktiona olevan ennemminkin herätellä varhaiskasvatuksen henkilöstöä huomaamaan mitä kaikkea kehotunnekasvatus on ja mahdollisesti pohtimaan näitä osa-alueita työssään.

Turun vasussa (2019, Liite 15) mainitaan:

“Lasten kehontuntemuksen tukeminen.”

Tämä kohta löytyi ainoastaan liitteenä olevan arviointilomakkeen aiheena. Tässä lausumassa genre on selkeästi ohjeistava, mutta asia jää kuitenkin hyvin vähäiseksi. Kun kehontuntemuksen tukeminen löytyy vain

varhaiskasvatussuunnitelman liiteosiosta, ei jää sellainen kuva, että tämä olisi tärkeä ja painotettava aihe varhaiskasvatuksessa, vaan kehontuntemus jää ikään kuin vapaaehtoiseksi lisäteemaksi. Tässä siis teema kehotunnekasvatus merkityksellistyy kehonhallinnan tukemisen diskurssin kautta, eikä diskurssi ole kovinkaan vahvasti painotettu. Maininta kehontuntemuksen tukemisesta muodostaa mielikuvan enemmänkin motoristen taitojen hallinnan oppimisesta, ei niinkään kehoitsetunnon tai tunteiden tunnistamisen opettelusta. Tätä käsitettä olisi kyllä syytä myös selvittää argumentoinnin ja erittelyn keinoin, niin kehontuntemuksen tukeminen ei jäisi sisällöltään arvailujen varaan. Sen pitäisi myös olla eri kohdassa vasua, jos sen haluaisi olevan kaikkien varhaiskasvatustyöntekijöiden työssä näkyvä asia. Tämän lauseen funktio on mainita arviointilomakkeessa varhaiskasvatuksen teema, joka johtaa ehkä jonkinäköiseen asian pohtimiseen varhaiskasvatuksen henkilöstön työssä.

Vantaan vasussa (2019,45) todettiin:

“Lapsi opettelee hoitamaan kehoaan itse.”

Tämän lausuman voi ajatella kuuluvan kehon hallinnan tukemisen diskurssiin. Tässä on selvä kuvaileva genre jälleen. Tästä lausumasta puuttuu varhaiskasvatuksen työntekijöiden osuus kokonaan ja lausuman funktiona voi nähdä joko ohjeistaa työntekijöitä jättämään lapsi yksin opettelemaan kehonsa hoitamista tai neuvoa, että heidän pitäisi tukea lasten omaa toimimista hoitotilanteessa. Ehkä tämän asian olisi voinut muotoilla selvemmin niin, että ohjeen tarkoitus olisi myös tullut esille. Onkin tärkeää opettaa lasta hoitamaan pikkuhiljaa itse myös intiimialueitaan, jotta lapsella olisi enemmän silläkin tavalla itsemääräämisoikeutta, sekä hän tutustuisi ja oppisi myös tämän tärkeän tarvittavan taidon.

Vantaan vasussa (2019,44) mainitaan vielä:

“Kehoon tutustutaan lapsen kanssa monin tavoin, lukemalla lasten kirjallisuutta, piirtämällä kuvia tai katselemalla nukkea. Lasten kanssa keskustellaan ihmiskehon eri osista.”

Tässä kehotunnekasvatuksen teemaan tulee mukaan kehoon tutustumisen diskurssi. Tämäkin lausuma on genreltään enemmän kuvaileva, mutta sisältää aika konkreettista piilo-ohjeistamista. Tämän lausuman funktio on selvästikin kertoa, mitä pienten lasten kehoon tutustuminen käytännön työssä tarkoittaa ja

tällä tavalla muotoiltuna saattaa tämä asia päästä todella mukaan käytännön työhön ja tämä saattaa muokata varhaiskasvatuksen todellisuutta. Kehoon ja kehollisuuteen tutustuminen kuuluukin lapsuuden seksuaaliterveyteen. Vasun tekstistä ei kuitenkaan selviä tarkoitetaanko kehoon tutustumisella monin tavoin vain kehonosien nimeämistä vai myös kehon eri toimintojen oivaltamista, joka on myös tärkeä asia seksuaaliterveydessä. (Cacciatore 2007, 32.) Muista vasuista ei kuitenkaan löytynyt tätä kehoon tutustumisen diskurssia ollenkaan, mikä jättää siitä todella unohdetun kuvan, ikään kuin sitä ei kovinkaan laajasti nähtäisi tärkeäksi asiaksi. Oman kehon tunteminen on kuitenkin kovin tärkeä osa kehoitsetuntoa ja kehotunnekasvatusta. Tässä Vantaan vasun katkelmassa lapsella on myös aktiivinen rooli toiminnassa, eli kehoon tutustumisessa, lapsi ei ole vain aikuisten säätelyn ja kasvattamisen kohde.

9.4 Turvataitojen diskurssit kunnallisissa vasuissa

Varhaiskasvatussuunnitelmista nousi esiin tärkeänä teemana turvataidot. Turvataitojen teemasta löytyi kaksi päädiskurssia: Turvataitojen määrittely ja turvataitojen opettaminen. Oulun varhaiskasvatussuunnitelmassa (2019,43) viitataan THL:n ja määritellään mitä turvataidot ovat:

- Arvostuksen osoittaminen itselle ja toisille.
- Oman tahdon ja mielipiteen selkeää ilmaisemista.
- Kykyä kieltäytyä ja sanoa tarvittaessa Ei.
- Omasta yksityisyydestä huolehtimista.
- Uhkaavasta tilanteesta pois lähtemistä.
- Mitätöinnin ja vähättelyn torjumista.
- Avun pyytämistä ja luotettavaan aikuiseen turvautumista.
- Toisen itsemääräämisoikeuden ja koskemattomuuden kunnioittamista.
- Netin turvallista käyttöä.

KUVIO 2. THL:n määrittely turvataidoista, Oulun varhaiskasvatussuunnitelma (2019,43)

Tässä näkyy turvataitojen määrittelyn diskurssi. Näissä lausumissa on kuvaileva ja erittelevä genre, sillä niissä kuvaillaan ja määritellään, mitä kuuluu turvallisuuskasvatukseen piiriin. Tämä Oulun vasun lista on aika kattava tietopaketti siitä, mitä turvataidot ovat, mutta se ei sisällä yhtään ohjeita, kuinka näitä asioita opetellaan ja käsitellään varhaiskasvatuksessa. Ehkä tämän kohdan funktio onkin vain mainita yksi tärkeä aihe turvallisuuskasvatus, ei syvällisesti pohtia sitä tai ohjeistaa sen käyttöä. Aiheen käsittely on täysin varhaiskasvatuksen työntekijöiden oman harkinnan varassa.

Turun vasussa (2019, 29) on vähän sama ongelma, sillä siinä kirjoitetaan:

“Turvataitokasvatusta toteutetaan eri tavoin ja eri materiaaleja hyväksi käyttäen. Laatupelissä on turvataitoon liittyviä kysymyksiä, jolloin peliä pelaamalla saadaan tietoa siitä, mitä lapset tietävät turvallisuuteen liittyvistä asioista. Väestöliitto on tuottanut materiaalia turvataitoihin lapsen kehoon liittyen.”

Tässä näkyy diskurssi turvataitojen opettamisesta, mutta se ei ole kovin vahva. Tämä lausuma on genreltään myös kuvaileva ja vähän erittelevä, mutta kovinkaan ohjeistava se ei ole. Näkisin tämänkin lausuman funktiona olevan lähinnä turvataitoasioiden mainitseminen. Tämä jättää turvataidot hyvin vähälle mietinnälle, eikä ainakaan luo kuvaa siitä, että ne olisivat tärkeä aihe joka jokaisen tulisi ottaa huomioon jollakin tietyllä tavalla. Tämä ei myöskään anna varhaiskasvattajille paljonkaan ohjeita, miten asia pitäisi ottaa huomioon, vaan he voivat itse etsiä lisämateriaalia, jos ehtivät.

Kaikkein laajimmin ja kattavammin turvataitojen teemaa kuvaili Vantaan vasu (2019, 45):

“Lasten kanssa keskustellaan hyvästä ja turvallisesta kosketuksesta ja opetetaan tarvittaessa puolustamaan itseään, jos jokin asia tuntuu pelottavalta tai pahalta. Kaikille lapsille opetetaan turvataitoja vahvistamalla lasten omia taitoja puolustaa itseään positiivisella tavalla ja pitää huolta rajoistaan ja oikeuksistaan. Toisen ihmisen kehoa ja itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa.”

Tässä Vantaan vasussa turvataitojen teemaan tulee vahva diskurssi turvataitojen opettamisesta ja siinä on itsepuolustustaidot otettu huomioon. Nämä lausumat ovat genreltään kuvailevia, eritteleviä sekä myös ohjeistavia, sillä niissä kerrotaan, mitä lasten kanssa keskustellaan. Vantaan vasun lausumien funktiona

on todella ohjeistaa kattavasti, miten varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee ottaa turvataidot huomioon varhaiskasvatuksessa.

Espoon vasussa (2019, 25) kirjoitettiin hyvin samankaltaisesti:

“Lasten kanssa keskustellaan hyvästä ja turvallisesta kosketuksesta ja opetetaan lasta tarvittaessa puolustamaan myönteisesti itseään, jos jokin asia tuntuu hänestä ikävältä tai pelottavalta ja hakemaan tarvittaessa apua aikuiselta. Lapsille opetetaan kehotunnetaitoja sekä turvataitoja, jotka auttavat lasta suojautumaan niin kiusaamiselta, häirinnältä kuin väkivallalta.”

Tässä turvataitojen opettamisen diskurssia vahvistetaan mm väkivallalta suojautumisen opettelulla. Lausumassa on tietynlainen argumentoinnin genre mukana, sillä kerrotaan näiden taitojen tarpeellisuus perustellusti. Tässä on myös kuvaileva genre läsnä, jonka kanssa mukana kulkee jälleen kerran ohjaileva tekstityyppi. Itsepuolustuksen harjoittelu onkin hyvä asia ottaa huomioon, sillä toiset lapset saattavat olla niin kilttejä ja tottelevaisia, että heidän omien tunteiden kuuntelemistaan ja toisten tahdon tarpeellista vastustamista täytyykin vahvistaa (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 98). Tällainen itsepuolustusta vaativan tilanteen tunnistaminen ja itsensä puolustaminen on tärkeää ja sen oppiminen on hyödyllistä aivan kaikille lapsille.

Vantaan vasussa (2019, 44) kirjoitetaan myös:

“Lasten kanssa tutustutaan ns. uimapukusääntöön. Ne kehon paikat, jotka jäävät uimapuvun alle ovat yksityisiä ja arvokkaita, ja niistä lapsi saa määrätä itse, eikä niitä tarvitse näyttää muille. Kukaan ei saa koskea uimapuvun alla oleviin paikkoihin, katsoa niitä tai puhua niistä ikävään sävyyn ilman lapsen lupaa.”

Tässä turvataitojen opettamisen diskurssia vahvistetaan uimapukusäännön opettelulla. Tässä kuvailevassa ja ohjeistavassa lausumassa on mukana erittelevyyttä, sillä se määrittelee, mikä uimapukusääntö on. Lausuman funktiona on saada varhaiskasvatuksen henkilöstölle ohjeistus, miten he käsittelevät lasten kanssa turvallisuuskasvatusta. Vantaan vasussa on turvataitojen temasta ja ylipäänsä seksuaalikasvatuksesta kirjoitettu muihin vasuihin verraten laajasti, ja tästä laajuudesta tulee sellainen vaikutelma, että niitä asioita pidetään todella tärkeinä ja luodaan ainakin yhden kunnan varhaiskasvatukseen toimintakulttuurina, mihin nämä asiat kuuluvat mukaan. Onkin merkittävää, että seksuaalikasvatusta luodaan näkyväksi ja varhaiskasvatuksessa olemassa olevaksi ja siihen kiinteästi kuuluvaksi asiaksi.

Tampereen vasussa (2019,26) painotetaan turvataitojen opettelua päivittäisissä tilanteissa:

“Lasten kanssa opetellaan turvataitoja eli turvallisuuteen liittyviä asioita päivittäisissä tilanteissa. Lasta tuetaan ymmärtämään, että keho on oma, arvokas ja tärkeä; koskettamisen säännöt ja rajat opetetaan. Lapsia ohjataan kunnioittamaan ja suojelemaan omaa ja toisten kehoa.”

Tässä turvataitojen opettamisen diskurssia vahvistetaan erittelemällä mitä pitää opettaa ja painotetaan päivittäisiä tilanteita. Tämä onkin ytimekäs ja tiivistetty versio turvataitojen harjoittelusta ja antaa konkreettisia ohjeita mitä tulee opettaa. Tässä tulee turvataitojen teemaan diskurssi päivittäisissä tilanteissa opettelusta ja koskettamisen säännöistä. Tämä lausuma on esitetty kuvailevassa genressä, mutta siinä on mukana erittelevyyttä ja ohjeistavuutta. Lausuman funktiona on ohjata mitä asioita varhaiskasvatuksen henkilöstön tulisi työssään ottaa huomioon aivan päivittäisissä tilanteissa. Tämän asian muotoilusta puuttuu kuitenkin se, millä tavalla näitä asioita tulee käsitellä. Juuri nämä koskettamisen sääntöjen ja rajojen opettamisen tilanteet ovat niitä, joissa ilman sensitiivisyyttä ja myönteisyyttä leimataan vahingossa helposti tiettyjen kehonosien koskettelu jollakin tavalla pahaksi, vaikka kyse on aivan tavallisista käyttäytymissääntöjen opettelusta ja tietyissä olosuhteissa itsensä tai toistenkin koskettelu on oikein myönteinen ja sallittu asia. Lapselle kuuluu opettaa yhteisön sääntöjä ilman häpeää. Esimerkiksi ei ole tapana tutkiskella pimppiä ja pippeliä muiden nähden, mutta omassa rauhassa niin saa todellakin tehdä. (Laru, Riihonen & Cacciatore 2016,122 ja Cacciatore 2007, 140.) Tällainen sopivuussääntö pätee myös nenän kaiveluun ja omien sukupuolielinten tutkiminen pitäisi nähdä yhtä normaalina kuin nenänsäkin kaivaminen (Cacciatore 2007, 120-121). Ehkä koskettamissääntöjen opetteluun yhteyteen olisi voinut liittää sensitiivisen ja myönteisen asenteen, niin varmistettaisiin, että näissäkin rajojen opetteluun tilanteissa tuettaisiin myös myönteisen kehonkuvan, itsetunnon ja terveellisen seksuaalisuuden muodostamista.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Varhaiskasvatussuunnitelmat on kirjoitettu asiapohjaisella tekstillä. Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen aiheen käsittelyn päädiskurssi oli tasa-arvo varhaiskasvatuksen arvoperustana. Sukupuolen tasa-arvokasvatusta oli varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa mietitty todella paljon. Monista kunnallisista vasuista jäi kuva, että tasa-arvokasvatus oli enimmäkseen kirjattu pintapuolisesti varhaiskasvatussuunnitelman perusteista kopioiden, ei asiaa syventäen. Kaikkein eniten asiaa oli pohdittu Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa ja myös Turun, Helsingin ja Tampereen vasuista löytyi hivenen aihetta koskevaa omaa pohdintaa. Tulokset tukevat Eskelisen ja Itäkareen tuloksia; tasa-arvolla on vahva diskurssi, mutta on vielä epäselvää, kuinka sitä kohti edetään varhaiskasvatuksessa varhaiskasvatussuunnitelmissa (Eskelinen & Itäkare 2020, 220). Myös Repo ym arvioivat vuonna 2018, että tasa-arvo määrittyi vasuissa tavoitetilaksi, jonka edistämistä ei aseteta henkilökunnan vastuulle tai edistämisen toimenpiteitä ei esitelty. Yhdessä kolmasosasta paikallisia vasuja löytyi kuitenkin jokin konkreettinen sukupuolisensitiivisen toiminnan maininta. (Repo ym 2018, 111-112.)

Seksuaalikasvatuksen käsittelyssä oli enemmän vaihtelua kuin sukupuolen tasa-arvokasvatuksen käsittelyssä. Vaihtelu selittyy sillä, ettei varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ole käsitellyt seksuaalikasvatusta ja antanut tälle aiheelle kunnolla suuntaviivoja ja tämän seurauksena kunnallisissa vasuissa aihetta on käsitelty jokaisessa omalla tavallaan tai ei ollenkaan. Osassa kunnallisia varhaiskasvatussuunnitelmia seksuaalikasvatuksesta löytyi melko paljonkin asiaa ja diskursseja. Kokonaiskuva on se, että seksuaalikasvatusta on varhaiskasvatuksessa vaihtelevasti, eikä sitä nähdä valtakunnallisella tasolla niin tärkeäksi, että se pitäisi liittää määrääväksi menetelmäksi varhaiskasvatukseen.

Kunnallisissa vasuissa oli myös keskenään eroa. Hämeenlinnan ja Jyväskylän varhaiskasvatussuunnitelmissa oli kaikkein vähiten mitään tasa-arvokasvatukseen tai seksuaalikasvatukseen liittyviä mainintoja. Hämeenlinnan

ja Jyväskylän vasut nousivat joukosta esiin vaitonaisuudellaan sukupuolisensitiivisyyden, tasa-arvoisen oppimisympäristön suhteen ja seksuaalikasvatuksen teemojen suhteen. Hämeenlinnan vasussa oli kuitenkin käsitelty moninaisuuden teemaa omin sanoin paljon ja tämän vuoksi vasusta jäi kuva, että moninaisuuden edistämistä pidetään kuitenkin merkittävänä.

Sukupuolen tasa-arvokasvatus on määritelty yhdeksi varhaiskasvatuksen pääperiaatteeksi varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja kunnallisissa vasuissa ja se pitkälti perustellaan varhaiskasvatukseen liittyvillä laeilla. Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen voisi nähdä melkein pä nousevan maallikkokapinasta uudeksi todellisuuden määritelmäksi (Berger & Luckmann 2017, 135). Lainkohtien lainauksissa ja varhaiskasvatussuunnitelmien oman tekstin vaihtelevuudessa on hybridiutta, jossa ilmenee jaksottaista intertekstuaalisuutta, eli siinä sekoitetaan erilaisia genrejä kuitenkin selvästi erotellen ne toisistaan (Pietikäinen & Mäntynen 2009,100).

Varhaiskasvatuksen suunnitelmien pitäisi olla varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria tuottavaa tekstiä, mutta ne on pitkälti esitetty, kuin ne kuvailisivat jo varhaiskasvatuksen todellisuutta. Suurin päägenre on varhaiskasvatussuunnitelman varhaiskasvatusta kuvailevan tekstin genre, mutta siihen sekoittuu välillä ohjeistavan genren lainauksia lakitekstistä ja varhaiskasvatuksen ihmisoikeussopimuksista. Näillä genreillä on hierarkkinen suhde niin, että lakitekstit ja ihmisoikeussopimukset määrittelevät varhaiskasvatussuunnitelman kuvailevaa tekstiä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 131). Varhaiskasvatussuunnitelmien sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen lausumien genret ovat siis melko säännönmukaisesti asiallista ja kuvailevaa tekstiä, missä määritellään kuinka asiat ovat eli minkälaista varhaiskasvatus on. Tämän kuvailevan genren ohessa kulkee ohjaava genre, sillä nämä kuvailut ovat myös ohjeita, kuinka kasvattajien kuuluu toimia. Tällainen genren tyyppi olikin hyvin toistuva varhaiskasvatussuunnitelmissa. Kuvailaan esimerkiksi: "varhaiskasvatus on tällaista", mutta kuvailu itsessään onkin neuvo tai ohje, kuinka varhaiskasvattajien tulisi toimia. Ohjeet tulevat ikään kuin rivien välistä. Ehkä tällä tavalla muotoiltuna asia on helpompi ottaa vastaan yleisesti koko varhaiskasvatukseen. Toisaalta jos ohje olisi suorempi, se myös antaisi vähemmän tulkinnanvaraa ja ohjeiden sivuuttamisen mahdollisuutta

työntekijöille. Jos teksti olisikin muotoiltu esimerkiksi sanoin: “varhaiskasvattajien tulee työssään toimia näin”, saattaisivat suunnitelmat vaikuttaa konkreettisemmin varhaiskasvatuksen todellisuuteen ja toimintakulttuuriin. Toisinaan varhaiskasvatussuunnitelmissa esiintyy myös hivenen argumentoivaa ja erittelevää tekstityyppiä.

TAULUKKO 6. Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen teeman diskurssit

Sukupuolen tasa-arvokasvatuksen teemat	Löytyneet diskurssit
Tasa-arvo	Diskurssi tasa-arvosta varhaiskasvatuksen arvoperustana
Sukupuolisensitiivisyys	Diskurssi sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksen toimintaperiaatteena
	Diskurssi sukupuolistereotyyppien rikkomisesta
	Diskurssi kasvattajien itsereflektion merkityksestä
	Diskurssi sukupuolisensitiivisestä leikin tukemisesta
Moninaisuus	Diskurssi suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluvasta moninaisuudesta
	Diskurssi kunnioittavan ilmapiirin luomisesta
	Diskurssi lähiyhteisön moninaisuuden tarkastelusta ja samanarvoisuuden edistämisestä
Lasten itseilmaisus	Diskurssi lasten vapaasta itseilmaisusta

Sukupuolen tasa-arvokasvatuksesta löytyi hyvin laajasti asioita varhaiskasvatussuunnitelmista, mutta osan niistä käsittelyssä oli myös puutteita. Sukupuolisensitiivisyyden teeman käsittelyssä oli suuria eroja kunnallisissa suunnitelmissa. Osa oli jättänyt tämän aiheen peräti kokonaan mainitsematta ja jotkut taas käsitelleet sitä tarkemmin kuin varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Erityisesti Vantaan vasu oli käsitellyt teemaa hyvin syvällisesti ja sen teksteissä ilmenikin ainoana diskurssi; kasvattajien itsereflektion merkitys, joka on iso osa sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ydinteoriaa. Huolestuttavaa on,

että sukupuolisensitiivisen kasvatuksen määrittely jää muissa vasuissa melko vajaaksi.

Sukupuolisensitiivisyys teemasta löytyi diskurssi, joka määritteli sukupuolisensitiivisyyden varhaiskasvatuksen toimintaperiaatteeksi ja myös diskurssi sukupuolistereotyyppien rikkomisesta. Näiden yhteydessä sukupuolisensitiivinen toimintaympäristö mainittiin monessa vasussa, mutta tämän asian tarkoitusta ei avattu. Alasaari ja Katainen ovat kuvanneet tällaista ympäristöä vuonna 2018, eli ennen nykyisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteita seuraavasti:

“Sukupuolisensitiivisessä ja tasa-arvoisessa varhaiskasvatusympäristössä jokainen lapsi kohdataan yksilönä, ei sukupuolensa edustajana. Sukupuolen moninainen ilmaisu on sallittua ja hyväksyttävää. Moninaiset perhemuodot ovat tasa-arvoisesti esillä materiaaleissa ja askartelujen yhteydessä. Lapsia rohkaistaan sukupuolirajoja ylittäviin valintoihin. Leikeissä, juhlissa ja retkillä lapsia tai tehtäviä ei jaeta sukupuolen mukaan. Lasten keskinäisiä ystävyyssuhteita tuetaan ja kannustetaan sekaryhmissä tapahtuviin leikkeihin ja muuhun toimintaan. Henkilöstö on valmista refleктоimaan sekä omaa että koko työyhteisön toimintaa ja sen taustalla olevia ennakkoletuksia. Lapset osallistetaan mukaan suunnitteluun ja uudistustyöhön.” (Alasaari & Katainen 2016, 29-30.)

Sukupuolisensitiivisyyden teemasta löytyi myös sukupuolistereotyyppien rikkomisen diskurssi ja sukupuolisensitiivisen leikin tukemisen diskurssi. Lasten vapaan itseilmaisun diskurssi löytyi myös vahvasti vasuista, mutta suoraan ei puhuttu lapsen sukupuoliepätyypillisen ilmaisun sallimisesta vaan se jäi rivien välistä tulkittavaksi, vaikka siihen olisi mielenterveyden tukemisen kannalta erittäin tärkeät perusteet, jolloin asian voisi tämän vuoksi myös ilmaista suoraan (Alanko 2010, 73).

Vasuista tulee sellainen mielikuva, että sukupuolen moninaisuuden näkyvyys ja siitä keskustelu on nähty tärkeäksi ja merkittäväksi varhaiskasvatuksessa. Päädiskurssina määriteltiin moninaisuus suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluvaksi ja muita diskursseja olivat kunnioittavan ilmapiirin luomisen tärkeys, lähiyhteisön moninaisuuden tarkastelu ja samanarvoisuuden edistäminen.

Sukupuolen moninaisuuden näkyvyys ja siitä keskustelun diskurssi tuotiin monessa vasussa sanallisesti esiin. Vasuista ei kuitenkaan löytynyt konkreettista tietoa tai ohjetta, kuinka näistä teemoista tulee keskustella. Moninaisuus terminä ainakin tuotiin näkyväksi ja olemassa olevaksi, mutta tema jäi hivenen

pintapuoliseksi kaikissa vasuissa, eikä moninaisuus termin tarkoitusta ja käsittelyä oikein avattu. Vasuista ei löytynyt konkreettista tietoa tai ohjetta, kuinka näistä teemoista tulisi keskustella tai mitä moninaisuuden piiriin kuuluu. Ehkä tämän diskurssin genrestä voisi löytyä enemmän erittelevää eli ekspositorista genreäkin, jossa selostettaisiin, mitä tällä moninaisuudella tarkoitetaan, mistä asioista todella pitäisi keskustella. Ilman tarkempaa erittelevyyttä, moninaisuudesta keskustelun tavoite ei välttämättä toteudu tai pääse käytäntöön asti. Työntekijät eivät tiedä näiden varhaiskasvatussuunnitelmien ohjeiden jälkeen, mitä moninaisuuden piiriin kuuluu, mitä heidän pitäisi tarkastella ja millä tavalla. Tästä saa vaikutelman, että asiaan ei kuitenkaan oikeasti uskalleta tarttua perin pohjin, vaan ehkä moninaisuus on vain mainittu terminä. Myös Eskelinen ja Itäkare tekivät saman havainnon; vaikka moninaisuus on mainittu, ei esimerkiksi sateenkaariperheitä tai muita sukupuolia kuin tytöt ja pojat vasuissa mainita. Tämä voi herättää huolen siitä, että vasut toimisivat muiden kuin heteroperheiden cis-lasten syrjäyttämistä välineinä. (Eskelinen & Itäkare 2020, 220.) Vasun moninaisuudesta keskustelun ohjeistuksen voisi kenties muotoilla hivenen konkreettisemmin ja erittelevämmin. Tällöin funktio edistää moninaisuudesta keskustelua voisi mahdollisesti toteutua vahvemmin.

Kun varhaiskasvatuksen työntekijät pyrkivät edistämään moninaisuutta ja erilaisuuden ymmärtämistä, niin olisi tärkeää, että kasvattajat pohtisivat omaa suhdettaan sukupuolen moninaisuuteen. Miten he ymmärtävät itse sukupuolen moninaisuuden? Näkevätkö he sen luonnollisena osana ihmisyyttä, yhtenä ilmentymänä ihmisten moninaisuudesta? Onko se asia, josta tulisi päästä eroon tai ajattelevatko he sen kehityspysähdyksenä, joka normalisoituu, kun lapsi kasvaa? Kykenevätkö he pohtimaan asiaa ilman moraalisia painotuksia? (Karvinen 2010, 116.) Tämän kaltaiset pohdinnat tuskin nousevat esiin pelkästään lukemalla varhaiskasvatussuunnitelmia. Jos haluaisi saada työntekijät oikeasti syvällisesti ja ymmärtävästi käsittelemään tätä asiaa, aiheesta tarvittaisiin lisäkoulutusta.

Lapsilla voi myös olla paljon omia käsityksiä sukupuolista ja ne eivät välttämättä vastaa yhteiskunnan kaksijakoisuutta. (Huuska & Karvinen 2012, 49.) Keskusteltaessa sukupuolen moninaisuuteen liittyvät termit eivät niinkään ole tärkeitä vaan itse ajatus. Tätä voi välittää esimerkiksi yksinkertaisesti toteamalla: ”On olemassa poikia, jotka oikeasti ovatkin tyttöjä.” (Huuska & Karvinen 2012,

51.) Karvinen viittaa Adrienne Richin kuvaukseen tyhjästä peilistä. Jos opettaja kuvaa heteronormatiivista maailmaa ja oppilas ei koe kuuluvansa siihen, on kuin katsoisi peiliin muttei näkisi siellä mitään. Tämä on hetki psyykkistä epätasapainon tilaa. Mitä jos kysymys ei olekaan hetkestä vaan koko päiväkotia ja koulu-urasta? (Karvinen 2010, 117.) Lapsille moninaisuus on kuitenkin aiheena aika helppo. Olemassa on esimerkiksi erilaisia pariskuntia, miespareja, naispareja ja miehen ja naisen pareja. (Cacciatore 2007,103.) Lapsia saadaan myös monella eri tavalla ja yksinhuoltajan lasta tai sijaislasta voi esimerkiksi loukata puhe ”oikeista vanhemmista”. Lapsien saamisestakin voi kertoa kaikkia arvostavasti esimerkiksi: Vauvat kasvavat useimmiten äidin vatsassa ja siihen tarvitaan siemen sekä naiselta ja mieheltä. Useimmiten isältä ja äidiltä, mutta joskus näitä siemeniä myös lahjoitetaan toisille vanhemmille, joilla ei ole omia siemeniä. (Kauppinen 2016, 232.) Näiden asioiden vuoksi varhaiskasvatussuunnitelmissa olisi tärkeää olla erittelevämmin mainittu, mistä asioista todella olisi moninaisuuden suhteen hyvä keskustella kaikkien lasten kanssa.

Asioista keskustelemalla pyritään tekemään esimerkiksi homoseksuaalisuudesta tai transsukupuolisuudesta luonnollinen asia (Lehr 2007, 48). Tämä keskustelu jää joskus käymättä Terrin ja Thamesin mukaan siksi, että kasvattajat pelkäävät sen kannustavan ja aiheuttavan esimerkiksi lisää homoseksuaalisuutta, ettei lapsia yllytetä tähän suuntaan. Tämä ajatus perustuu väärinymmärrykseen, jonka mukaan homoseksuaalisuus ja transsukupuolisuus olisivat yksilölle mahdollisia valita. (Lehr:n mukaan 2007, 46-47.) Kun päiväkodissa olisi keskusteltu sukupuolesta ja sukupuolista lasten kanssa, olisi hyvä kertoa asiasta myös kaikille vanhemmille, jotta vältetään väärinymmärryksiltä ja salamyhkäisyydeltä (Huuska & Karvinen 2012, 45). Vanhemmille voi kertoa, ettei teeman käsittely vaikuta kenenkään sukupuolen kokemiseen, mutta yhdenvertaisuutta arvostaviin asenteisiin se voi vaikuttaa positiivisesti (Karvinen 2010, 129). Teemoja pitää käsitellä ikätason mukaisesti luontevissa yhteyksissä, kun puhutaan perheistä, niin puhutaan kaikenlaisista perheistä. (Karvinen 2010, 129.) Lasten kanssa voi myös puhua ennakkoluuloista, siitä mitä ne tarkoittavat ja, ettei niiden vuoksi saa kiusata toisia. (Huuska & Karvinen 2012, 47.)

TAULUKKO 7. Seksuaalikasvatuksen teemasta ilmenneet diskurssit

Seksuaalikasvatuksen teema	Löytyneet diskurssit
Seksuaalikasvatus varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa	Diskurssi kehon motorisen hallinnan kehittämisestä
	Diskurssi kehojen rajojen oppimisesta
Seksuaalikasvatus kunnallisissa vasuissa	Diskurssi seksuaalikasvatuksen toteuttamisesta
	Diskurssi seksuaalisuudesta keskustelusta
Kehotunnekasvatus	Diskurssi kehon hallinnan tukemisesta
	Diskurssi kehoitsetunnon tukemisesta
	Diskurssi kehoon tutustumisesta
Turvataidot	Diskurssi turvataitojen määrittelystä
	Diskurssi turvataitojen opettamisesta

Seksuaalikasvatusta lähestyttiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa diskurssien kehon motorisen hallinnan kehittäminen sekä kehojen rajojen kunnioittaminen ja suojeleminen kautta. Nämä jäivät aika löyhiksi diskursseiksi, niitä ei painotettu ja selitetty ollenkaan. Kunnallisissa vasuissa seksuaalikasvatusta lähestyttiin diskursseilla seksuaalikasvatuksen toteuttaminen ja seksuaalisuudesta keskustelu avoimesti.

Seksuaalikasvatuksen aiheista jäi myös paljon aiheita puuttumaan. Kehotunnekasvatuksen teemasta löytyi diskursseja kehoitsetunnon tukeminen, kehon hallinnan tukeminen ja kehoon tutustuminen. Yhdessäkään vasussa ei ollut kuitenkaan kehoitsetunnon teemaan liittyen mainittu diskurssia varhaislapsuuden masturbaation ja unnutuksen ymmärtämisestä, sekä puuttumaan jäi diskurssi haitallisen seksuaalisen käytöksen tunnistamisesta. Kuitenkin unnuttaminen ja haitallinen seksuaalinen käytös ovat todella näkyviä asioita varhaiskasvatuksessa. Ne liittyvät vahvasti lasten kehitykseen ja aikuisen

suhtautumisella tai puuttumisella on merkittävä tekijä lapsen kehoitsetunnolle. Suhtautuminen ja puuttuminen tulisi tehdä sensitiivisesti ja oikein ja siksi olisi hyvä ohjeistaa varhaiskasvatuksen työntekijöitä, kuinka asennoitua unnuttamiseen sekä kuinka tunnistaa haitallinen seksuaalinen käytös ja puuttua siihen oikealla tavalla. (Cacciatore 2016, 73 & Laru, Riihonen & Cacciatore 2016, 126 & Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 88-89 ja Cacciatore 2007, 147-148.) Kehoitsetunnon teemassa ei myöskään mainittu mitään aikuisten asenteen merkityksestä muodostamassa seksuaalisuudesta myönteistä ja nautinnollista kuvaa (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 35). Myös tälle asialle saa ja pitää luoda pohjaa jo pienten lasten seksuaalikasvatuksessa.

Turvataitojen teemaa käsiteltiin diskurssien turvataitojen määrittely ja turvataitojen opettaminen kautta. Turvataitojen opettamiseen sisältyviä asioita ei ollut eritelty paljontaan. Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma oli ainoa, josta löytyi maininta uimapukusäännön opettamisesta. Uimapukusäännöstä ja uimapuvun alle jäävistä alueista puhuttaessa täytyy muistaa, ettei piilota sukupuolielimiä nimeämättömiksi asioiksi uimapukualueen taakse. Lasten kehon tuntemukselle on tärkeää saada myös uimapukualueen alla oleville kehonosille nimet ja lapset saavat kysyä ja kuulla niiden kehonosien käyttötarkoituksista. Vantaan vasussa kuitenkin mainitaan, että kaikki kehonosat ovat yhtä arvokkaita, ja sillä turvataan, ettei uimapukualueen kehonosia pidetä sen kummallisempina kuin mitään muutakaan. Uimapukusäännön yhteydessä voisi myös mainita näiden uimapuvun alle jäävien kehonosien nimeäminen, niin olisi jäänyt kuva myös siitä, että niistäkin saa puhua.

Espoon ja Vantaan vasuissa oli turvataitojen opettamisen diskurssiin liitetty maininta itsepuolustuksesta ja sen tärkeydestä. Tässä olisi voinut liittää mukaan tarkemman konkreettisen ohjeen, mitä lapsille tulee itsepuolustuksen suhteen opettaa, esimerkiksi kolmen kohdan säännön, missä kielletään epämukavaa kosketusta tomeralla "Ei" -sanalla, poistutaan paikalta ja kerrotaan turvalliselle aikuiselle tilanteesta. (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 97 & 107.) On tärkeää antaa lapsille oikeasti selviä toimintaohjeita, kuinka he voivat todella voivat vaadittavassa tilanteessa toimia ja puolustautua.

Turvataitojen teemasta puuttui diskurssi vaarallisista aikuisista valistaminen. Lasten kuitenkin tulisi saada taitoja toimia, jos he kohtaisivat vaarallisen aikuisen. Asiasta puhuminen pitäisi tehdä pelottelematta, koska

todennäköisempää on, ettei lapsi tällaista edes kohtaa, eikä hän voi pelätä kaikkia vieraita ihmisiä. Vaarallisista aikuisista kannattaa opetella puhumaan niin, että pysyisi itse rauhallisena ilman pelkotiloja. Pelkkä varoittelu ei auta, sillä tämä ei anna lapselle toimintamallia, vaan ainoastaan pelottaa. (Kauppinen 2016, 244-246.) On tärkeää puhua siitä, että sääntöihin kuuluu, ettei vieraita ihmisiä kosketella ja halailla, pyydetä kylään tai kyytiin tai tarjota herkkuja. Jos joku vieras aikuinen tekee näin, niin silloin pitää kieltäytyä ja juosta pois ja kertoa jollekin turvalliselle aikuiselle. Kaikkia aikuisia ei tarvitse aina totella, etenkin jos he tuntuvat oudolta tai vaaralliselta. Jos itse ei tarvitse apua, mutta joku yrittää sitä väkisin tyrkyttää, niin siitäkin pitää kieltäytyä ja juosta pois ja kertoa turvalliselle aikuiselle. Aikuisen taas ei kuulu eikä tarvitse pyytää lapsilta apua, myös tällaiset aikuiset voi ohittaa ja siirtyä tilanteesta pois lähemmäs turvallisempia aikuisia. Oma tunnetta saa uskoa, jos alkaa tuntua vaaralliselta, kurjalta tai pelottavalta, silloin ei tarvitse olla kiltti toiselle. Aina tällöin on oikeus kieltää, poistua ja kertoa turvalliselle aikuiselle. Silloinkin jos jotakin jo on ehtinyt tapahtua, täytyy ja saa asiasta kertoa. Tapahtunut ei koskaan ole lapsen oma vika. (Kauppinen 2016, 246-249.)

11 POHDINTA

Varhaiskasvatussuunnitelmien tulisi olla varhaiskasvattajien työvälineitä, joiden avulla he arvioivat omaa työtään ja lasten kehitystä. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 57.) On kuitenkin tärkeää pohtia toimivatko nämä varhaiskasvatussuunnitelmat työvälineinä, siirtyvätkö kielen lausumat ja diskurssikäytäntöön ja todellisuuteen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden sukupuolen tasa-arvokasvatusta käsitteleviä kohtia käytetään ainakin oman kokemuksen mukaan esimerkiksi varhaiskasvattajien facebook-keskusteluissa työtavan perusteluna ja määräyksenä, juuri niin kuin on tarkoitettukin. Käytännössä kasvattajilla ei ole oikeutta toimia vastoin vasua ja sukupuolisensitiivisyys vasussa antaa todella tärkeän oikeutuksen tasa-arvokasvatukselle ja sen perustelulle varhaiskasvatuksessa. Ei siis ole samantekevää, mitä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja muissa vasuissa on kirjoitettu. Seksuaalikasvatuksen kirjaaminen varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin toisi turvan lasten terveelliselle seksuaaliselle kehitykselle ja mainitsematta jättäminen antaa suuren viestin siitä, ettei asiaa pidetä tärkeänä.

Väestöliiton Laseke-tutkimuksessa ilmeni, että varhaiskasvatuksen työntekijöillä oli paljon kokemusta ja tietoa seksuaalikasvatuksesta päivähoitossa, mutta suurena puutteena koettiin seksuaalikasvatuksen ohjeistuksen, koulutuksen ja tukimateriaalin puute. Ohjeiden puuttuessa työntekijät määrittivät itse, kuinka toteuttavat seksuaalikasvatusta. Osa työntekijöistä koki seksuaalikasvatuksen luonnollisena osana työtään, mutta osassa taas seksuaalikasvatus herätti kielteisiä ajatuksia ja he kokivat, ettei seksuaalikasvatus kuulu päiväkotiin ollenkaan. (Ingman-Friberg 2016, 48-52.) Tämä lasten kokema eriarvoinen seksuaalikasvatus ja ohjeistuksen puute on raportoitu jo vuonna 2016 ja Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteet on valmistunut vuonna 2018. On todella hämmentävää, ettei tähän asiaan ole tartuttu ollenkaan, vaikka sukupuolen tasa-arvokasvatusta on käsitelty hyvin paljon. Jos seksuaalikasvatukselle olisi selkeät raamit

varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, ei olisi epäselvää, kuinka sitä tulisi toteuttaa. Koulun puolella on määrätty terveystietoon myös seksuaalikasvatuksen osa-alueet, mikä tarkoittaa sitä, että jokaisella lapsella on oikeus oppia tietyt asiat seksuaaliterveydestä. Suomalaista peruskoulua käyvien lasten opetusoikeutta seksuaaliterveyteen ei voi viedä pois esimerkiksi vanhempien moraalisisista syistä, sillä tietyt asiat kuuluvat opetussuunnitelmaan. (Cacciatore 2007, 312.) On huolestuttavaa, että varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa seksuaaliterveyden opit ovatkin ilman ohjeita ja jäävät vain kasvattajien oman harkinnan ja mielipiteiden varaan. Tärkeät aiheet kuten lapsen itsearvostuksen tukeminen ja itsesuojelun taitojen oppiminen pitäisivät kuulua kaikkien lasten varhaiskasvatukseen, näitä taitoja tarvitsevat jo pienet lapset (Ingman-Friberg 2016, 51). Väestöliitolla on kuitenkin ollut jo vuonna 2016 paljon seksuaalikasvatusta tukevaa materiaalia saatavissa, esimerkiksi Tue lapsen kehitystä -julistte (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 265-266).

Toinen pohdinnan arvoinen asia on, tukeeko tämän kaltainen varhaiskasvatussuunnitelmien muoto ja genre todella varhaiskasvattajien työtä. Jääkö varhaiskasvatussuunnitelmien tekstin genre etäiseksi kuvailevuutensa ja suorien ohjeiden puutteen takia? Varhaiskasvatussuunnitelmien tekstissä määritellään hyvinkin suoraan, minkälaista on varhaiskasvatuksen todellisuus, mutta tämä jättää kuvan, että varhaiskasvatus itsessään on tietynlaista ja asiassa häivytetään tekijän vaikutus tämän asian olemassaolossa. Alasaari ja Katainen huomauttavatkin, että käsitys tasa-arvokasvatuksesta voi jäädä pintapuoliseksi, kun asiakirjoissa käsitellään tasa-arvoa vain yleisellä tasolla. Tämän myötä saatetaan ajatella toiminnan olevan jo tasa-arvoista. Vaikka tasa-arvo näkyikin suunnitelmissa, puuttuu niistä silti konkreettinen käsitys tasa-arvosta ja siitä, miten sitä tulisi edistää. Tämän vuoksi varhaiskasvatuksessa näkyi sukupuolistereotyyppien uusintaminen. (Alasaari & Katainen 2016, 28 & 31.) Jos haluaisi vaikuttaa suoraan varhaiskasvattajien työtapaan ja toimintaan, voisi tehokkaampi genre olla suoraan ohjaileva eli instruktiivinen tekstityyli, jossa todella ohjeistettaisiin henkilöstöä kasvattamaan lapsia tietyllä tavalla. Näin myös asia tulisi konkreettisemmin esiin ja mahdollisesti vaikuttaisi suuremmin toimintaan ja varhaiskasvatuksen todellisuuteen.

Erityisesti varhaiskasvatussuunnitelmien perusteiden pohjalla on perusteltua ja tutkittua kasvatustiedettä, mutta tätä ei kuitenkaan tuoda julki

vasun tekstissä kovastikaan näiden sukupuolen tasa-arvokasvatuksen ja etenkin seksuaalikasvatuksen osalta. Ainut argumentoiva peruste on viittaus lakeihin tai YK:n ihmisoikeussopimukseen. Kuitenkin vasujen tekstit ovat tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen osalta varsin kantaa ottavia. Nämä teemat saivat lisävahvistusta perusteluista, sillä niillä voisi osoittaa tiettyjen asioiden olevan tärkeitä oikeasta syystä. Toisaalta taas varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on tällaisenaan jo hyvin pitkä ja iso asiakirja, eikä sitä ehkä kannata kasvattaa, jos haluaa, että varhaiskasvattajat ehtivät käymään sen läpi ja pystyvät käyttämään sitä työssään. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden työ on hyvin kiireen sävyttämää ja olisi mielenkiintoista lisätutkimuksena selvittää ehtivätkö työntekijät todella sisäistää varhaiskasvatussuunnitelman perusteita niiden tässä muodossa.

Voisiko erityisesti varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden genreä muunnella, tekisikö se varhaiskasvatussuunnitelmista parempia työvälineitä? Jos varhaiskasvatussuunnitelman perusteet olisikin lyhyempi ja ytimekkäämpi selkeitä ohjeita antava asiakirja, jonka tarkoituksena olisi otsikoina määrätä, mitä asioita kasvattajat miettivät kuntatasolla varhaiskasvatussuunnitelmiinsa. Tällä tavalla kunnallisista varhaiskasvatussuunnitelmista löytyisi kenties enemmän oikeasti omaa pohdintaa teemoista, ei pelkästään varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden toistoa. Tämä pohdinta mahdollistaisi sen, että suunnitelman asioita ja teemoja olisi oikeasti käsitelty ja mietitty, jolloin ne mahdollisesti pääsisivät paremmin käyttöön. Tästä esimerkkinä varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissa voisi lukea: "Varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä. Pohtikaa mitä tämä tarkoittaa varhaiskasvatuksen arjessa." Ehkä tämänkaltaisella muotoilulla kunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa ei pelkästään kopioitaisi varhaiskasvatussuunnitelman perusteita.

Kun pohdin aineiston riittävyttä saturaatio eli kylläänntyminen tuli vastaan sukupuolen tasa-arvokasvatuksen kohdalla melko nopeasti ja hyvin, sillä tulokset ja asiat tuntuivat lähinnä toistavan toisiaan. Seksuaalikasvatuksen kohdalla näin taas ei ollutkaan. Noin puolet kunnallisista varhaiskasvatussuunnitelmista olivat jättäneet asian käsittelemättä, mutta se toinen puoli asiaa käsittelevistä olikin hyvin moniulotteista. Siinä mielessä seksuaalikasvatuksen asiaan olisi voinut vielä etsiä ehkä lisääkin aineistoa, eli ottaa mukaan useampia kunnallisia vasuja. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 74.) Toisaalta juuri tämä saturaation puute on myös

tärkeä tutkimustulos. Aineistoissani näkyi siis homo- ja heterogeenisyyttä (Pietikäinen ja Mäntynen 2009, 131). Kun seksuaalikasvatusta ei ollut mitenkään mainittu varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, ei sen käsittelyyn ollut mitään ohjetta tai punaista lankaa. Tämä myös näkyi kunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa, joissa aihetta oli käsitelty moniulotteisesti ja siksi aineistoni oli niin heterogeeninen. Sukupuolen tasa-arvokasvatusta oli käsitelty paljonkin varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissa, eikä näihin osioihin ollut monessa kunnallisessa vasussa lisättävää, niin tässä teemassa aineisto kunnallisten vasujen kohdalla näyttäytyi paljon homogeenisempänä.

Diskurssianalyysissä ei saturaatioiden vajuus oikeastaan haitannut, sillä se keskittyi kieleen ja asioiden merkityksellistämiseen, mikä teki siitä juuri hyvän menetelmän tähän tutkimukseen. Jos tutkimus olisi tehty vain sisällönanalyysillä olisivat tulokset jääneet pintapuoliseksi luetteloksi, eivätkä kovin syvälliseksi pohdinnaksi ja merkityksien pohdinnaksi. Diskurssianalyysi toi tutkimukseen enemmän kriittisyyttä ja moniulotteisuutta, kielen merkityksellisyyttä ja yhteyttä käytäntöön sekä todellisuuteen.

Representaatiot, eli tässä tapauksessa varhaiskasvatussuunnitelmat, eivät ole suora kuvaus todellisuudesta, vaan niissä herätetään tiettyjä merkityksiä valittujen diskursiivisten resurssien avulla. Varhaiskasvatuksen vasut rakentavat varhaiskasvatukselle sukupuolen tasa-arvokasvatusta ja sukupuolisensitiivistä kasvatusta edistävää identiteettiä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 49-50.) Kiinnostava aihe jatkotutkimukselle olisi, kuinka tämä identiteetti näkyy käytännössä. Olisi mielenkiintoista selvittää toteutetaanko varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden sukupuolen tasa-arvokasvatuksen periaatteita todella varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvattajilta voisi kysellä käytäntöön liittyviä kysymyksiä, jotka olisi muotoiltu varhaiskasvatussuunnitelman perusteista. Tällaisia voisivat esimerkiksi olla: "Kuinka olet pohtinut toimintaympäristöä sukupuolisensitiivisyyden huomioon ottaen, ja mitä olet tehnyt sen suhteen? Miten olette keskustelleet sukupuolistavista toimintatavoista oman ryhmäsi ja muun henkilöstön kanssa? Minkälaisissa tilanteissa olet huomannut itsesi tai työkaverisi sukupuolistavan lapsia tarpeettomasti ja kuinka olet puuttanut asiaan?" Tämän kaltaisen tutkimuksen tavoitteena voisi olla päästä selvittämään, näkyvätkö varhaiskasvatuksen perusteiden sukupuolen tasa-arvokasvatuksen teemat

varhaiskasvattajien ajattelussa ja millä tavalla ne näkyvät. Tutkimus varmasti myös herättelisi varhaiskasvattajia pohtimaan omaa työtään sukupuolisensitiivisemmin, jolloin se voisi vaikuttaa myös suoraan kielen kautta todellisuuteen.

Paumo kuvailee Naisasialiitto Unionin sukupuolisensitiivisen varhaiskasvatuksen hankkeen videointityöpajoja, joiden aikana kasvattajat todella huomasivat työssään sukupuolistavia tapoja, joita eivät tienneet olevan olemassakaan ja lähtivät muuttamaan niitä (2012, 141-155). Tämä saa pohtimaan sitä, voiko kasvattajilla olla kovastikaan mahdollisuutta pelkästään sanallisten ohjeiden avulla lähteä havainnoimaan työnsä sukupuolistavia tapoja ja muuttamaan niitä. Jos haluaa tuoda esiin piilossa olevia sukupuolistavia tapoja, onko ainoa mahdollisuus tuoda ne näkyväksi videokuvauksen avulla? Tähän videokuvaamiseen, sen katseluun ja reflektointiin ei varhaiskasvatuksen työssä valitettavasti välttämättä löydy helposti resursseja. Kuitenkin on todella hienoa, miten tasa-arvokasvatuksen asiat ovat edistyneet ja näin isosti mainittuna varhaiskasvatussuunnitelmissa ne varmasti edistyvät lisää. Jos vertaa tätä vuoden 2018 varhaiskasvatussuunnitelman perusteet asiakirjaa edeltäjänsä, on sukupuolen tasa-arvokasvatuksen näkyvyys kasvanut paljon ja asiaa siitä löytyy enemmän kuin edeltävässä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Toivottavasti seksuaalikasvatus olisi seuraavana vuorossa.

Seksuaalikasvatuksen suhteen varhaiskasvatuksen identiteetti on suorastaan välttelevä, aihetta ei uskalleta käsitellä tai ohjeistaa. Lapset ja seksuaalisuus tuovat helposti karmivan mielikuvan seksuaalisesta hyväksikäytöstä, sillä se on asia mistä melkein vieläkin puhutaan enemmän kuin seksuaalikasvatuksesta. Monilla ihmisillä sitä paitsi liittyy seksuaalisuuteen todella negatiivisia mielleyhtymiä. Kun pohtii seksuaalikasvatuksen historiataustaa, niin useat sukupolvet ovat jääneet vaille kunnollista seksuaalikasvatusta. Seksuaalisuutta on pidetty jollakin tavalla pahana asiana ihan aikuistenkin toimissa. Olisikin todella tärkeää lähteä muuttamaan koko seksuaalisuuden diskursseja positiiviseen ja luonnolliseen suuntaan. Seksuaalisuuteen liitetty häpeä ei kuulu ainoastaan huonoon kehoitsetuntoon, vaan sillä on myös yhteys huonoihin turvataitoihin. Mikäli lapset oppivat seksuaalisuuteen liittyvien asioiden olevan häpeällisiä ja pahoja asioita, joista keskustelemista vältellään, niin on vaikea tunnistaa, mikä seksuaalinen käytös

on positiivista ja mikä negatiivista. Tällöin voi olla varhain hankala tunnistaa, jos joku käyttäytyy heitä kohtaan seksuaalisesti väärin tai väkivaltaisesti ja vaikea on myös tässä tilanteessa hakea apua, kysyä ja keskustella tapahtuneesta tai olla tuntematta syyllisyyttä. Myönteisen seksuaalisuuden muodostumista edistäisi, jos seksuaalisuudesta puhuttaisiin enemmän ja seksuaalikasvatuksen näkyminen myös varhaiskasvatussuunnitelmissa voisi olla todella merkittävässä asemassa muokkaamassa seksuaalikasvatukseen liittyviä asenteita.

En tiedä kuinka paljon varhaiskasvattajien koulutuksessa käsitellään sukupuolen tasa-arvokasvatusta, moninaisuutta tai seksuaalikasvatusta, mutta ennakkokäsitykseni on, että ei juuri ollenkaan. Lahelman ja Tainion artikkelissa kerrotaan, kuinka opettaja opiskelijoista puolet kokivat, että heidän koulutuksessaan keskustelu sukupuolista ja seksuaalisuuksista tapahtui vain stereotyyppien ja heteronormatiivisuuden kautta (Lahelma & Tainio 2019). Alasaaren ja Kataisen mukaan varhaiskasvatuksesta puuttuu yhtenäinen koulutus ja sen lisäksi myös perusopinnoista sukupuolta, moninaisuutta ja tasa-arvoa käsittelevä opintokokonaisuus. Juuri näiden asioiden osaamista tulisi varhaiskasvatuksessa kasvattaa, sillä nykyisellä tilanteella sukupuolisensitiivistä osaamista ei voida taata. (Alasaari & Katainen 2016, 19-20 & 24.) Alasaari ja Katainen esittävät, että varhaiskasvatuksessa tulisi myös laatia toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma. Peruskoulun oppilaitoskohtaiset tasa-arvosuunnitelmat ovat tutkimuksissa osoittautuneet toimintaa ohjaaviksi ja kehittäviksi. Ilman suunnitelmaa jää tasa-arvotyö usein tekemättä. (Alasaari ja Katainen 2016, 27 & 31.) Olisikin tärkeää, että kaikilla varhaiskasvatuksen työntekijöillä olisi tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, jotta näitä asioita ilmentävät lapset eivät joutuisi kohtaamaan torjuntaa ja tätä ilmentävät aikuiset eivät joutuisi olemaan ennakkokäsitysten purkajia ja tiedon jakajia. Lehtonen (2010, 90) sai minut miettimään tässä termistöjen viidakossa myös termien seksuaali- ja sukupuolivähemmistö tarpeellisuutta. Korostetaanko näillä termeillä vain heteronormatiivisuutta, jota ei oikeastaan ole olemassakaan? Ehkä kaikki ihmiset kuuluvatkin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden piiriin ja ilmentävät kukin seksuaalisuuttaan ja sukupuoltaan omilla tavoillaan. Oikeutetaanko näillä termeillä vain tiettyjen ihmisryhmien epätasa-arvoinen asema määräämällä heidät erikoiseksi vähemmistöksi, poikkeukseksi pääasiassa normaalien joukosta? Olisiko mahdollista puhua vain ihmisten

erilaisista sukupuolista ja seksuaalisuuksista vai häivyttäisikö se näkyvistä kuitenkin moninaisuuden ja vähemmistöt näkymättömäksi keskittymällä kuitenkin heteronormatiivisuuteen? Tässä tutkimuksessa ja sen aineistossa ei mainittu ja selitetty ollenkaan polyamorisuutta tai apilaperheitä. Vaikka monimuotoisuudesta ja monimuotoisista perheistä puhuttiinkin, ei kaikkia sen muotoja tuotu näkyväksi ja nimetyksi. Minkälainen on todellinen moninainen suomalainen kulttuuriperintö, joka varhaiskasvatussuunnitelmissakin mainittiin?

LÄHTEET

- Aarnipuu, T. (2008) *Trans: sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like
- Alanko, K. (2010) *Childhood Gender Atypical Behavior and Adult Same-Sex Sexuality*. Turku: Painosalama Oy
- Alasaari, N., & Katainen, R. (2016). *Selvitys sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa*. Raportteja ja muistioita 2016:36. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (2017) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Tiedonsosiologinen tutkielma. Gaudeamus Oy, Helsinki
- Burr, V. (2015). *Social constructionism* (Kolmas painos). New York and London: Routledge
- Brummer, M. (2003) *Lasten elämästä : psykoanalyttisiä näkökohtia*
Teoksessa: *Pesästä lentoon*. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille.
Sinkkonen, J. (toim.) Vantaa: WSOY
- Cacciatore, R. (2007) *Huomenna pannaan pussauskoppiin*. Opas vanhemmille.
Eväitä tyttönä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään.
WS Bookwell Oy. Porvoo
- Cacciatore, R. (2016) s. 71, 73, ja 75. Kappale: *Lasten seksuaalinen käytös*.
Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) *Keho on leikki*. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- Cacciatore & Ingman-Friberg (2016) S. 69. Kappale: *Kenellä on seksuaalikasvatuksen vastuu*. S.87-89. Kappale: *Ongelmallinen ja huolestuttava käytös*. S. 265-266 Kappale: *Malleja ja materiaaleja seksuaalikasvatuksen tueksi*. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) *Keho on leikki*. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- Cacciatore, R. Kauppinen, P. & Ingman-Friberg, S. (2016) s. 95-97 ja 107.
Kappale: *Turvataidot ovat lapsen oikeus*. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore,

- R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- Eliot, L. (2010, 2): The Truth about Boys and Girls. Scientific American Mind 21
- Eskelinen, M. & Itäkare, S. "Pidetään huolta, ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja". Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. 2020. Varhaiskasvatuksen tiedelehti, Journal of Early Childhood Education Research Volume 9, Issue 2, 2020, 197–229
- Forde, C. (2014). Is 'gender-sensitive education' a useful concept for educational policy? Cultural Studies of Science Education, 9(2), 369–376
- Hakala, J. (2017) Tulevan maisterin graduopas. Helsinki. Gaudeamus
- Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma (2019). https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/KasKo/vare/Helsinki_Vasu_FI.pdf, luettu 08/2020
- Huuska, M. & Karvinen, M. (2012) s. 34, 36-37, 41-45, 47-49 ja 51. Kappale: Persoona on aina enemmän kuin sukupuoli. Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus
- Hämeenlinnan varhaiskasvatussuunnitelma (2019). https://www.hameenlinna.fi/wp-content/uploads/2019/05/LAPSUUTTA-SATAKIELEN-SIIVITTAMANA_HML-vasu-2019.pdf, luettu 08/2020
- Ingman-Friberg, S. (2016) s. 48-52. Kappale: Ammattilaisten ajatuksia lasten seksuaalikasvatuksesta. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- Ingman-Friberg, S & Cacciatore, R (2016), s. 25 Kappale: Mitä on lapsen seksuaalisuus. s.82 ja 84. Kappale: Seksuaalikasvatus on hankala sana. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- Ingman-Friberg, S. Friberg-Hommas, M. & Cacciatore, R. (2016) s.229. Kappale: Mistä puhuminen kannattaa aloittaa. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna

- Jokinen ym. (2008) Diskurssianalyysin aakkoset. Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E Juvenes Print. Tampere
- Jokinen ym. (2016) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. Vastapaino. Tampere
- Jokinen & Juhila. (2008) Diskurssianalyysin aakkoset. Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E Juvenes Print. Tampere
- Jokinen & Juhila. (2016) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. Vastapaino. Tampere
- Julkunen, R. (2012) Mieskysymys suomalaisen tasa-arvopolitiikan asialistalla. Teoksessa: Mieskysymys. Miesliike, -työ, tutkimus ja tasa-arvo politiikka. Jokinen, A. (toim.) Tampereen Yliopistopaino Oy -Juvenes Print. Tampere https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/68022/mieskysymys_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Jyväskylän varhaiskasvatussuunnitelma (2019). <https://peda.net/opetusuunnitelma/ksops/vasu2019>, luettu 08/2020
- Kalliala, M. (2003) Korvaamaton leikki. Teoksessa: Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille. Sinkkonen, J. (toim.) Vantaa: WSOY
- Kauppinen, P. (2016) s. 170 Kappale: Monenlaiset perheet. S. 210 Kappale: Seksuaalikasvatuksen tukeminen neuvolassa. S. 232, 234-236, ja 240-242 Kappale: Miten puhua lisääntymisestä. S. 244-249 Miten kertoa hyväksikäytön riskistä. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- Keskinen, S. (2003) Päivähoito hyväksi tytöille ja pojille? Teoksessa: Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille. Sinkkonen, J. (toim.) Vantaa: WSOYSTTK, Selvitys syntyvyydestä Suomessa, Tulosesitys 25.2.2020
- Kuopion varhaiskasvatussuunnitelma (2019). https://www.kuopio.fi/documents/7369547/7632909/Kuopion_kaupungin_varhaiskasvatusuunnitelma.pdf/f293342d-4520-41ae-9fe3-78d2a2785506, luettu 08/2020
- Eerola-Pennanen, P & Turja, L. (2017) Yhdenvertaisuus ja moninaisuus. Teoksessa: Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja

hyvinvointia. Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen Tampere:
Vastapaino

Espoon varhaiskasvatussuunnitelma (2019).

[file:///C:/Users/CELSIUS_M740/Downloads/Varhaiskasvatussuunnitelma%202019%20netti%20\(8\).pdf](file:///C:/Users/CELSIUS_M740/Downloads/Varhaiskasvatussuunnitelma%202019%20netti%20(8).pdf), luettu 08/2020

Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. (2010) Portaita pitkin. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Opas vanhemmille. WS Bookwell Oy, Juva

Kruijver, F. P. M., Zhou, J.N., Pool, C. W., Hofman, M. A., Gooren L. J. G., Swaab D. F. (2000) Male-to-Female Transsexuals Have Female Neuron Numbers in a Limbic Nucleus.

<https://academic.oup.com/jcem/article/85/5/2034/2660626>, Luettu 08/2020

Lahden kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma (2019).

<https://www.lahti.fi/PalvelutSite/VarhaiskasvatusSite/Documents/Lahden%20varhaiskasvatussuunnitelma.pdf>, luettu 08/2020

Lahelma, E., & Tainio, L. (2019). The long mission towards gender equality in teacher education: Reflections from a national project in Finland. *Nordic Studies in Education*, 39(1), 69–84

Laru, S. (2016) s.230. Kappale: Pienten lasten itsetyydytys - näkyvää ja hämmentävää. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna

Laru, S. & Riihonen, R. & Cacciatore, R. (2016) s. 115, 121-122 ja 123-126. Kappale: Lapsen psykoseksuaalisen kehityksen tukeminen. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) (2016) *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna

Lehtonen (2010) *Teoksessa: Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. Suortamo, M. & Tainio, L. ym. (2010) Jyväskylä: PS-kustannus

Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto & BZgA, Federal Centre for Health Education, *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa*. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. *Terveyden ja hyvinvoinninlaitos*, Helsinki 2010. luettu 01/2020 <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085324>

- Mallants, C. & Casteels, K. (2008) Practical approach to childhood masturbation – a review. *European Journal of Pediatrics*; Berlin Vol. 167, Iss. 10, (Oct 2008): 1111-7
- Månsson, A. (2011) Becoming a preschool child: Subjectification in toddlers during their introduction to preschool, from a gender perspective. *International journal of early childhood* 43, 7-22
- Nelson, T. D., (2009) *Handbook of prejudice, stereotyping and diskrimination*. New York: Taylor & Francis Group, LLC
- Novitsky, A, (2016) s. 141 ja 143-144. Kappale: Kuuluuko seksuaalikasvatus kaikille. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) *Keho on leikki*. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- OECD (2015) *The ABC of gender equality in education: aptitude, behavior and confidence*, PISA, Programme for international student assessment, OECD Publishing. https://www-oecd-ilibrary-org.libproxy.tuni.fi/education/the-abc-of-gender-equality-in-education_9789264229945-en
- Opetus- ja kulttuuriministeriö, www.miniedu.fi/varhaiskasvatus, luettu 12/2019
- Opetushallitus, esiopetuksen opetussuunnitelmien perusteet, <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/esiopetuksen-opetussuunnitelmien-perusteet>, luettu 08/2020
- Opetushallitus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnittelu oppilaitoksissa, <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnittelu-oppilaitoksissa>, luettu 08/2020
- Opetushallitus, varhaiskasvatussuunnitelman perusteet pähkinänkuoressa <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-pahkinankuoressa>, luettu 08/2020
- Oulun varhaiskasvatussuunnitelma (2019). <https://www.ouka.fi/documents/112792/131455/Varhaiskasvatussuunnitelman+perusteet+2018+ja+Oulun+kaupungin+varhaiskasvatussuunnitelma.sa.pdf/dcd7ea83-a7f7-4597-92f8-f16206546b1b>, luettu 08/2020
- Paju, E. (2013) *Lasten arjen ainekset*. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Juvenes Print, Tampere. Tutkijaliitto, Helsinki

- Paumo, M. (2012) s. 141-155. Kappale: Totuttujen toimintamallien tiedostaminen. Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus
- Pekkola, J. (2016) s. 174-177 ja 179. Kappale: Mies seksuaalikasvattajana. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- Perusopetuslaki (1998) <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>, luettu 12/2019
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2009) Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino
- Pimenoff, V. Transsukupuolisuus & Intersukupuolisuus. Kirjassa: Seksuaalisuus. Apter, D., Väisälä, L., Kaimola, K. (toim.) (2006) Helsinki: Duodecim
- Repo, L., Paananen, M., Mattila, V., Lerkkanen, M.-K., Eskelinen, M., Gammelgård, L., Ulvinen, J., Hjelt, H., & Marjanen, J. (2018). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden 2016 toimeenpanon arviointi – Varhaiskasvatussuunnitelmien käyttöönotto ja sisällöt. Julkaisut 16:2018. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus
- Rossi L-M. (2010) Kirjassa: Käsikirja sukupuoleen. Saresma T., Rossi L-M., Juvonen T. Tampere: Vastapaino
- Rovaniemen varhaiskasvatussuunnitelma (2019). <https://www.rovaniemi.fi/loader.aspx?id=bedc83ba-e827-4ee5-870c-caf8357515fa>, luettu 08/2020
- Saloheimo, A. (2016) Teoksessa: Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.). Kustannus Oy Duodecim. Printon. Tallinna
- Sariola, H. & Sainio, K. (2015) s.306-307 ja 313. Kappale: Sukupuolielimet ja sukupuolen määräytyminen. Sariola, H. & Frilander, M. ym. Kehitysbiologia. Solusta yksilöksi. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu seta, sataankaarisanasto, https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/?gclid=CjwKCAjwsan5BRAOEiwALzomX15j9_65MVAHe8H0ik2kkf8yO0nEwG_oSbnkrCT44dhXUBj759nrRBoCDrgQAvD_BwE, luettu 05.08.2020

- Seta, sukupuolen moninaisuus, <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/>, luettu 3.8.2020
- Seta, sukupuolen moninaisuus -opas, 2017. Toim. Maarit Huuska. file:///C:/Users/CELSIUS_M740/Downloads/Tulosesitys_Kysely-syntyvyydest%C3%A4_20200225.pdf luettu 05.08.2020
- Sundell, Sara & Forsblom-Sinisalo, Paula 2012: Haasta normit - laajenna lapsen mahdollisuuksia. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, Outi (toim.): Villit ja kiltit. Tasaarvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Juva: Bookwell Oy. 141-157
- Suomen perustuslaki 1999, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>, luettu 01/2020
- Suoninen (2016) Teoksessa: Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. Vastapaino. Tampere
- Suoninen (2008) Teoksessa: Diskurssianalyysin aakkoset. Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. Juvenes Print. Tampere
- Suoranta, J. (2005) Radikaali kasvatusta: Kohti kasvatuksen poliittista sosiologiaa. Helsinki: Gaudeamus
- Syrjäläinen, E. & Kujala, T. (2010.) Sukupuolten tasa-arvon huomioon ottava opetus. Teoksessa Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T., Tani, S. & Suortamo, M. (toim.), Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa (s. 30–53). Jyväskylä: PS-kustannus
- Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma (2019). https://www.tampere.fi/tiedostot/t/D4Vtwmf8d/Tampereen_varhaiskasvatussuunnitelma_2019.pdf, luettu 08/2020
- Teräs, T. (2010) Tasa-arvoinen varhaiskasvatusta? Tapauksitutkimus sukupuolesta ja tasa-arvosta päiväkodin arjessa. Helsingin yliopisto. Pro gradu - tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/24258/tasaarvo.pdf?sequence=1>, luettu 01/2020
- Teräs, T. (2012) s. 103 ja 109-111. Kappale: Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus.

- THL, sukupuolistuneen väkivallan yleisyys, <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-tila/vakivalta-ja-hairinta/sukupuolistuneen-vakivallan-yleisyys>, luettu 05.08.2020
- THL, turvataitokasvatus, https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/vakivallan-ehkaisy/lapsiin-kohdistuva-vakivalta/turvataitokasvatus, luettu 06/2020
- Tilastokeskus, <https://www.tilastokeskus.fi/tup/tasaarvo/turvallisuus/index.html>, <https://findikaattori.fi/fi/10>, luettu 12/2019
- Tilastokeskus, Sukupuolten tasa-arvo Suomessa 2018, Grano Oy, Helsinki 2018
- Toom, A. Rautiainen, M. & Tähtinen, J. (toim.) (2017) Toiveet ja todellisuus – Kasvatus osallisuutta ja oppimista rakentamassa. Jyväskylän yliopistopaino
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Uudistettu laitos. (2018) Tammi
- Turun varhaiskasvatussuunnitelma (2019), https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/turun_varhaiskasvatussuunnitelma_28.5.2019.pdf, luettu 08/2020
- Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma (2019). https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/146338_Vantaan_varhaiskasvatussuunnitelma_2019.pdf, luettu 08/2020
- Varhaiskasvatuslaki (2018), <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>, luettu 12/2019
- Väestöliitto, https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/, luettu 06.06.2020
- Värtö, P. (2000). ”Mies vastaa tekosistaan ... siinä missä nainenkin”. Maskuliinisuuden rakentaminen päiväkodissa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskunta-tieteet 79. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus
- YLE, 22.2.2019, <https://yle.fi/uutiset/3-10659245>, luettu 3.8.2020

- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012) s.13, 25-27, 57, 59, 61, 86, 95-96 ja 179. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012) s.275, 277-278, 282-284. Kappale: Kasvatuksen sukupuolistavia käytäntöjä päiväkodissa. Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä : PS-kustannus
- Ylitapio-Mäntylä, O. & Vaattovaara, V. (2017) s.149-151. Toom, A. Rautiainen, M. & Tähtinen, J. (toim.) Toiveet ja todellisuus – Kasvatus osallisuutta ja oppimista rakentamassa. Jyväskylän yliopistopaino

LIITTEET

Liite 1: Lista kysymyksistä analysoinnin tueksi

Lista kysymyksistä analysoinnin tueksi

- Miksi sanotaan noin eikä toisella tavalla? Mitä seurauksia on sillä, että asia sanotaan tietyllä tavalla?
- Millaisia merkityksiä rakentuu? Miksi ja millä seurauksilla? Mitä merkityksiä sukupuolen tasa-arvokasvatus ja seksuaalikasvatus saa aineistossa? Mitkä merkitykset puuttuvat kokonaan? (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 127.)
- Kuinka konstruoin merkityssuhteita teksteistä perustellen ja raportoiden yksityiskohtaisesti näiden merkityssuhteiden logiikan suhteessa tutkimustehtävääni? (Suoninen 2016, 50-52.)
- Määrittääkö diskurssi objektin eli tasa-arvokasvatuksen ja seksuaalikasvatuksen olemaan olemassa?
- Kutsuuko diskurssi meidät tietynlaisiin persoonallisuuden positioihin? (Suoninen 2016, 51-53.)
- Mitkä asiat saavat totuuden aseman? (Jokinen & Juhila 2016, 63.)
- Miten valittu kielenkäyttö kuvaa asiaa ja mitkä olisivat olleet vaihtoehtoisia kielenkäyttövalintoja (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 132)?

KUVIO 3. Lista kysymyksistä analysoinnin tueksi

- (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 127.)
- (Suoninen 2016, 50-52.)
- (Suoninen 2016, 51-53.)
- (Jokinen & Juhila 2016, 63.)
- (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 132)?